

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

16. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE GAZİANTEP'TE TARİHİ TİCARET MERKEZİ
ARASA VE YAKIN ÇEVRESİ İŞLEVSEL DEĞİŞİMİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇİĞDEM DARICI

GAZİANTEP - 2018

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

16. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE GAZİANTEP'TE TARİHİ TİCARET MERKEZİ
ARASA VE YAKIN ÇEVRESİ İŞLEVSEL DEĞİŞİMİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ÇİĞDEM DARICI

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÜLKÜ ALTINOLUK

GAZİANTEP - 2018

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

Tezin Adı: 16. Yüzyıldan Günümüze Gaziantep'te Tarihi Ticaret Merkezi Arasa ve Yakın Çevresi İşlevsel Değişimi ve Değerlendirmesi

Öğrencinin, Adı Soyadı: Çiğdem DARICI

Tez Savunma Tarihi: 11.01.2018

Fen Bilimleri Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. MEHMET KARPUZCU

FBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

(Ünvanı, Adı ve SOYADI)

ABD Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Derya BAKBAK

Bu tez tarafımda (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

(Ünvanı, Adı ve SOYADI)

Prof. Dr. Ülkü ALTINOLUK

İkinci Tez Danışmanı (varsa)

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvanı, ADI ve SOYADI):

İmzası

Prof. Dr. Ülkü ALTINOLUK

.....

Yrd. Doç. Dr. Mustafa İNCESAKAL

.....

Yrd. Doç. Dr. Kerimcan APAK

.....

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**16. Yüzyıldan Günümüze Gaziantep'te Tarihi Ticaret Merkezi Arasa ve Yakın Çevresi İşlevsel Değişimi ve Değerlendirmesi**" başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım.
11 / 01 / 2018

Çiğdem DARICI

ÖNSÖZ

Yemeniler ile yürümekte zorlandığım kaygan taş yolları, küçük ama sevimli dükkanları, renkli ortamı, birbirini selamlayan insanları, kahkeci, dondurmacı, helvacı, ekmekçisi, en çok da çarşının kokusu...

Elmacı Pazarı'nda esnaf olan babamın dükkanına küçük sırlı küpümüzle yağ almaya giderdim. Meraklı gözlerle etrafı seyreder, tarifi olmayan bir duyguyla eve mutlu dönerdim. Yirmi dört yıl aradan sonra her gittiğimde arayıp bulamadığım tatlar, köşe başlarındaki satıcılar, hamallar, tanıdık simalar, hikayeleri ve efsaneleriyle anlam yüklü meydanlar, işlevlerini ve ruhunu kaybeden mekanlar, taşlı yollar, hepsi beni duygusal bağımın ötesinde bir mimar olarak üzmekteydi.

Bu çalışmam, kolay var olmayan, gittikçe yok olduğunu gözlemlediğim mimari ve kültürel değerleri korumak adına gelecekteki kentsel tasarım ölçekli planlama çalışmalarına alt yapı oluşturabileceğini varsayarak beni umutlandırmaktadır.

Tez konusunda bana cesaret veren, yönlendiren, şekillenmesinde değerli katkıları olan tez danışmanı hocam Prof. Dr. Ülkü Altınoluk'a teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Tez çalışmamda şehircilik bilgisini ve sahip olduğu kaynakları cömertçe benimle paylaşan Doç. Dr. Hüsnü Uğur'a, Elmacı pazarında söyleşi yaptığım, Gaziantep'le ilgili bilgilerinden yararlandığım Prof. Dr. Nusret Çam'a, çalışmamda kullandığım ve meslek gruplarını resmederek kültür hizmetinde bulunan M. Ali Diyarbakırlıoğlu'na, tek bir kare fotoğraf için iki ay uğraşıp fotoğrafın İstanbul'dan gelmesini sağlayan ve zengin söyleşisinden yararlandığım Gaziantep Ticaret Lisesi öğretmeni Orhan Yalkın'a, anılarını benimle paylaşan, dedesi Külekçi Çarşı esnafından olan arkadaşım Mimar Nihal Özsoy'a, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Kütüphane Müdürü Mustafa Cesur'a, Gaziantep Üniversitesi kütüphanesinde çalışan Enver İnce'ye sağladıkları kolaylıklar için teşekkür ederim.

Alan çalışmamda tarihi yapılar gibi naif, kırılğan, duygusal olduklarını düşündüğüm, yardımlarını esirgemeyen tüm çarşı esnafına ayrı ayrı teşekkür ederim. Elmacı Pazarı'nda altı kuşaktır devam eden baklavacılık mesleğini başarıyla yürüten, çarşının fotoğraflanmasında, mekan söyleşilerimde desteklerini esirgemeyen, ilgili bilgileri benimle paylaşan değerli büyüğüm ağabeyim Mahmut Güllü, oğulları Cevdet ve Murat Güllü'ye teşekkür ederim.

En son olarak da bu çalışmamı, görmesini çok istediğim hayatta olmayan babamın anısına ve aramızda bulunan anneme sonsuz sevgi ve saygılarımla sunuyorum.

ÖZET

Gaziantep'in tarihi ticaret merkezi, ilk çağlardan günümüze, yaşayanların deneyimleriyle bütünleşmiş çok katmanlı yapısıyla, şehri doğu-batı doğrultusunda geçen Alleben Deresinin güneyindeki höyük ve üzerindeki kale önünden başlayarak, Güneydoğu yönünde Halep'e doğru giden yol aksı üzerinde bulunmaktadır.

Bu tarihi bölgede fiziksel ve sosyal özellikleri ile kültürel mirası yansıtan han, hamam, kastel, cami, çeşme, çarşı, sokak ve meydanları içeren karakteristik öğeler yer almaktadır. 16. yüzyıldan bugüne kadar olan süreçte değer yargıları, koşullar ve yeni gereksinimlerin sonucu sosyal, ekonomik, fiziksel ve işlevsel değişime uğramıştır.

Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması konusu, "yerin ruhu" kavramı ile yere anlam, değer, duygu, gizem, yükleyen maddi, manevi öğelerin tümünün korunması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Bölgenin odak noktası Arasa ve yakın çevresinin, fiziki yapısında, kültüründe, zanaatında ne gibi değişiklikler oluşturduğunu araştırmak ve bütün bunlardan sonuç çıkarmak, tezin amacını oluşturmaktadır.

- Birinci ve ikinci bölümde Gaziantep'in coğrafi konumu, ilk yerleşim alanları, tarihi, geleneksel şehirselleşmenin oluşumu, gelişimi ve etken rol alan yönlendiriciler incelenmiştir.

- Üçüncü bölümde Osmanlı dönemi karakteristik özelliklere sahip ticaret yapıları, han, hamam, cami, kastel, çeşme ve çarşıları ile şehrin ekonomik, sosyal, kültürel ve işlevsel gelişiminde etkili olan toplum örgütleri incelenmiş ve belirtilmiştir.

- Dördüncü bölümde tarihi ticaret bölgesinin Osmanlı son döneminden günümüze kadar olan süreçte fiziki, ekonomik, sosyo-kültürel, işlevsel ve anlamsal değişime uğradığı belge, görsel çevre analizi, sözlü tarih çalışması ile analiz edilmiştir.

- Beşinci bölümde kültürel mirasın korunması ve yaşatılması bağlamında, mekansal ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda bölgenin gelecekteki kentsel tasarım ölçekli planlama çalışmalarına alt yapı oluşturabileceği varsayılarak elde edilen veriler değerlendirilmiş, sonuç ve öneriler belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gaziantep tarihi ticaret merkezi, çarşı, mekan, yerin ruhu.

ABSTRACT

The historical commercial center of Gaziantep is located, with its multi-layer structure integrated with the experiences of the living from the first ages, on the axis of Haleppo in the direction of Southeast and starting from the mound which is at south of Alleben Stream that passing through the east-west direction of the city and from in front of the castle on it.

Characteristic constituents which include inn, public bath, kastel, mosque, fountain, bazaar, street and squares that reflect the physical and social features and cultural heritage are located in this historical region. In the time from the 16th century to the present, the region has changed socially, economically, physically and functionally as a result of value judgments, conditions and new requirements.

The concept of "transferring cultural heritage to future generations" has revealed the necessity of preserving all of the material and spiritual items that load meaning, value, emotion, mystery to a location with the term of "spirit of place".

The aim of this study is to research the changes in the physical structure, culture, and craft of Arasa, which is a key point for region, and its near and to draw conclusions from all of them.

- In the first and second part the geographical location, the first settlement areas, the history, the formation of traditional urban pattern, the development and the factors, who took the active role, of Gaziantep were examined.

- In the third part, the trade constructions, inns, public baths, mosques, kastels, fountains and bazaars that had characteristic features of the Ottoman period and social organizations which were effective in the economic, social, cultural and functional development of the city were examined and presented.

- In the fourth chapter, physical, economic, socio-cultural, functional and semantic changes of the historical trade center from the late Ottoman period to the present day were analyzed by document, visual environment analysis, oral history study.

- In the fifth chapter, in the context of preservation and keeping of cultural heritage, the data obtained were evaluated by assuming that the study could be an infrastructure for future urban design-scale planning studies in the direction of spatial and technological developments, conclusions and suggestions were defined.

Key words: Gaziantep historical trade center, bazaar, location, spirit of the place.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
GAZİANTEP VE ÇEVRESİNDEKİ İLK YERLEŞİM ALANLARI.....	2
1.1. İlk Yerleşim Alanları.....	2
1.2. Dülük ve Gaziantep.....	3
1.3. Gaziantep'in Coğrafi Konumu.....	7
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
DÖNEMSEL GELİŞİM VE DEĞİŞİM.....	10
2.1. Kale ve Çevresi.....	10
2.1.1. Tarihsel Gelişimi.....	10
2.1.2. Fiziksel Gelişimi.....	12
2.2. Osmanlı Öncesi Geleneksel Şehir Dokusunun Oluşumu.....	14
2.3. Osmanlı Öncesi Geleneksel Şehir Dokusunun Gelişimi ve Fiziki Yapılanma.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	18
OSMANLI DÖNEMİNDE TİCARETİN GELİŞİMİ VE TİCARİ MEKANLAR.....	18
3.1. Osmanlı İlk Dönemi (1516- 1600).....	18
3.1.1. Ekonomik Yapı.....	19
3.1.1.1. Esnaf Grupları.....	19
3.1.1.2. Tarım ve Hayvancılık.....	24
3.1.1.3. Ticaret.....	24
3.1.2. Fiziki Yapı.....	24
3.1.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar.....	25

3.1.2.2. Dini ve Sosyal Yapılar.....	27
3.1.3. Sosyo - Kültürel Yapı.....	30
3.1.3.1. Etnik Gruplar	30
3.1.3.2. Dini İnanç Sistemleri	30
3.2. Osmanlı Gelişme Dönemi (1600-1830)	31
3.2.1. Ekonomik Yapı.....	32
3.2.1.1. Esnaf Grupları.....	32
3.2.1.2. Tarım ve Hayvancılık	34
3.2.1.3. Ticaret	34
3.2.2. Fiziki Yapı.....	35
3.2.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar	35
3.2.2.2 Dini ve Sosyal Yapılar.....	37
3.2.3. Sosyo - Kültürel Yapı.....	42
3.2.3.1. Etnik Gruplar	42
3.2.3.2. Dini İnanç Sistemleri	42
3.3. Osmanlı Son Dönemi (1830-1923).....	43
3.3.1. Ekonomik Yapı.....	44
3.3.1.1. Esnaf Grupları.....	44
3.3.1.2. Tarım ve Hayvancılık	46
3.3.1.3. Ticaret	48
3.3.2. Fiziki Yapı.....	48
3.3.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar	48
3.3.2.2 Dini ve Sosyal Yapılar.....	55
3.3.3. Sosyo - Kültürel Yapı.....	56
3.3.3.1. Etnik Gruplar	56
3.3.3.1. Dini İnanç Sistemleri	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	57
CUMHURİYET'İN İLK DÖNEMİNDEN BUGÜNE TİCARETİN.....	57
DEĞİŞİMİ VE TİCARİ MEKANLAR.....	57
4.1. Ticari Mekanlarda İşlevsel Değişim	58
4.1.1. Çarşı ve Pazarlar.....	59
4.1.1.1. Almacı Pazarı.....	59
4.1.1.2. Arasa Buğday Pazarı.....	61

4.1.2. Dükkanlar	63
4.2. Ticari Mekanlarda Fiziksel Değişim	74
4.2.1. Çarşı ve Pazarlar	75
4.2.1.1. Almacı Pazarı.....	75
4.2.1.2. Arasa Buğday Pazarı.....	76
4.2.2. Dükkanlar	78
BEŞİNCİ BÖLÜM	83
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
5.1. Değerlendirme ve Sonuç	83
5.2. Öneriler	85
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	92
Ek 1. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Şirin kale, yeryüzünün gelini, Ayntab şehrinin özellikleri	92
Ek 2. Gaziantep Ticaret Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni Orhan Yalkın (1931) ile 05.01.2017 tarihli söyleşi	96
Ek 3. Baklavacı Mahmut Güllü (1954) ile Almacı Pazarı Baklavacı Dükkanında 08.01.2017 tarihli söyleşi	99
Ek 4. Türk ve İslam Tarihi Sanatları Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nusret Çam (1950) ile Gaziantep Almacı Pazarında 14.01.2017 tarihli söyleşi.....	101
Ek 5. Mimar Nihal Özsoy (1948) ile Dedesinin Külekçi Çarşısında Bulunan Saraç Dükkanında 28.1.2017 tarihli söyleşi.....	104
Ek 6. Buğday Arasası Esnaf Ali Ekrem Özüzümcü (1925) ile 13.12.2016 tarihli söyleşi.....	105
Ek 7. Tapu Kütük Defterlerinde 1925 tarihli kayıtlarında Karatarla Cami vakfına ait doğusunda ve batısında yer alan dükkanlar	106

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Gaziantep Yakınında Dülük Köyü'nde Keber Tepesi Tapınakları ve Kaya Mezarları (Nekropol)	5
Tablo 2. Gaziantep Yıllık Sıcaklık Miktarları	8
Tablo 3. Gaziantep Yıllık Nem Miktarları	9
Tablo 4. Gaziantep Yıllık Yağış Miktarları	9
Tablo 5. Esnaf Grupları 16.yüzyıl	21
Tablo 6. Gaziantep'te Beylikler ve Osmanlı ilk Dönemi Hanlar-Bedestenler.....	26
Tablo 7. Beylikler Dönemi ve 16.yüzyıl Osmanlı İlk Dönemi Çalışma Alanında ve Yakınındaki Camiler.....	29
Tablo 8. 17. Yüzyıl Sonunda Arasa ve yakın çevresinde yer alan Ekmekçi, Çörekçi ve Kasap Dükkanları	33
Tablo 9. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Tekke Cami (Mevlevihane)	37
Tablo 10. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Çalışma alanı ve yakınındaki Camiler	38
Tablo 11. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Tahmis Kahvesi	40
Tablo 12. Osmanlı Son Döneminde Gaziantep'in Ticari Merkezinde Bulunan Sanat ve Ticaret Dalları	47
Tablo 13. Gaziantep'te Osmanlı Son Döneminde Çalışma Alanında ve Yakınında Yer Alan Hanlar ve Bedestenler	49
Tablo 14. Osmanlı Son Döneminde Gaziantep'in Ticari Merkezinde Bulunan Çarşı ve Pazarlar	54
Tablo 15. Külekçi, Kavafçı, Hasırcı Çarşısı'nda bulunan dükkanların işlev değişikliği	62
Tablo 16. Almacı Pazarında Baklavacı Dükkanı.....	66
Tablo 17. Almacı Pazarı Girişinde Hac ve Umre Malzemeleri Dükkanı	68
Tablo 18. Almacı Pazarı Girişinde Özşeker Plastik Malzemeleri Dükkanı	69
Tablo 19. Günümüz Yöresel Ürünler Dükkanı Saçı Beyaz'da Bulunan Yöresel Gıdalar	70
Tablo 20. Almacı Pazarında Kahve ve Baharat Dükkanı	71
Tablo 21. Buğday Pazarı Arasa' da Yöresel Ürünler Dükkanı	72
Tablo 22. Buğday Pazarı Arasa' da Berber Dükkanı	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. İlk insanların Afrika kıtasından diğer kıtalara dağılımı	2
Şekil 2. Dünyadaki ilk yerleşim alanları	3
Şekil 3. Dülük 1:25.000 harita	4
Şekil 4. Gaziantep Bölgesinde bulunan Arkeolojik alanlar	6
Şekil 5. Gaziantep'in Türkiye Haritasında, Bereketli Hilal Bölgesi'nde yeri ve ipek yolu	7
Şekil 6. Vincent Germain,"Ayntab"Gravürlerle Türkiye 19. yüzyıl	10
Şekil 7. Kale ve Çevresi	12
Şekil 8. Boyacı Cami tarih bilinmiyor	16
Şekil 9. Pürsefa Han'dan Boyacı Cami	16
Şekil 10. Kale ve Mahalleler, 1536-1543	18
Şekil 11. İplik boyayan esnaflar	20
Şekil 12. Kale, bugün olmayan Keçehane Cami, Alleben Deresi ve Tabakhane	23
Şekil 13. 17. yüzyılda Ayntab kentinin yerleşimi ve Arasa Meydanı.....	31
Şekil 14. Karatarla (Zincirli) Cami, 1890	39
Şekil 15. Karatarla (Zincirli) Cami, 2016	39
Şekil 16. Hacı Nasır Cami, 1895.....	39
Şekil 17. Hacı Nasır Cami, 2016.....	39
Şekil 18. Arasa Meydanında Kadı Kastel, 1925	41
Şekil 19. 1905 yılında Amerikan Misyonerleri tarafından çizilmiş Antep Haritası	43
Şekil 20. Çarşı esnafı Bakkallar, 1919	45
Şekil 21. Buğday yapan Devlipçiler, Çukurbostan, 1919.	46
Şekil 22. Kürkçü Han tarih bilinmiyor.....	51
Şekil 23. Kürkçü Han, 2017.....	51
Şekil 24. Pürsefa Han, 2017.....	51
Şekil 25. Şeker Han, 2016.....	52
Şekil 26. Kemikli Bedesten, 2016.....	52
Şekil 27. Esnaf Kahvesi ve Oturakçı Pazarı tarih bilinmiyor	53
Şekil 28. Esnaf Kahvesi ve Oturakçı Pazarı, 1945	53
Şekil 29. Tepebaşı Mahallesi Kurtuluş Cami (Gregoryen kilisesi)	55
Şekil 30. Hacı Nasır Cami minaresinden çalışma alanı panoramik görüntüsü, 2017	57
Şekil 31. Arasa ve yakın çevresindeki Ticaret, Dini ve Sosyal Mekanlar	58
Şekil 32. 1949 yılı Almacı Pazarı'nda Bakkal dükkanı.....	60

Şekil 33. Almacı Pazarı'nda içinde elma satılan camlı kutu	60
Şekil 34. Arasa ve yakın çevresindeki Ticaret, Dini ve Sosyal Mekanlar	61
Şekil 35. Külekçi Çarşısı' nda bulunan dükkanlar	63
Şekil 36. Almacı Pazarı'nda dükkanlar, Kadı Kasteli ve Gaziler çeşmesi	63
Şekil 37. Külekçi Çarşısı 767 adada yer alan dükkanların geçmişten günümüze işlev değişikliği.....	64
Şekil 38. Almacı Pazarı'nda, Hacı Nasır Cami bitişiğinde yer alan 11 dükkanın geçmişten günümüze işlev değişikliği.....	65
Şekil 39. Almacı Pazarı'nda, Hacı Nasır Cami bitişiğindeki 11 dükkanın devamında yer alan 6 dükkanın geçmişten günümüze işlev değişikliği.....	65
Şekil 40. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı 1927-28 yılı.....	66
Şekil 41. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı eski ve yeni hali	67
Şekil 42. 1972 yılı ve çarşıdan günümüz görüntüsü	67
Şekil 43. 1930'lu yıllarda Bozkurt Şekerci Dükkanı ve günümüz işlevi	68
Şekil 44. Plastik ürünler satan Özşeker Plastik Dükkanı	69
Şekil 45. Almacı Pazarında eski işlevi Kuru Gıda ve günümüz işlevi Yöresel Gıda Pazarı ...	70
Şekil 46. 1963 yılı ve günümüz görüntüsü	71
Şekil 47. 1900 yıllarında Tüfekçi Dükkanı ve günümüz işlevi.....	72
Şekil 48. Buğday Arasası' da Berber Dükkanı	73
Şekil 49. Karagözün devamında yer alan Kunduracılar Çarşı girişi tarih bilinmiyor ve günümüz görüntüsü	74
Şekil 50. Arasa Meydanında Kadı Kastel, Nisan 1928.....	75
Şekil 51. Almacı Pazarı günümüz görüntüsü.....	76
Şekil 52. Buğday Pazarı Arasası, 1900	76
Şekil 53. Buğday Pazarı Arasası günümüz işlevi	77
Şekil 54. Pürsefa Hanından Buğday Pazarı Arasası görüntüsü	77
Şekil 55. Külekçi Çarşısında Harat Dükkanı	78
Şekil 56. Külekçi Çarşısında Harat Dükkanı içinden görüntü	79
Şekil 57. Kara Değirmen Denilen Değirmen Taşı	79
Şekil 58. Pir Sefa Un Fabrikası'nın günümüz işlevi.....	80
Şekil 59. Pir Sefa Un Fabrikası'nın önce ve daha sonra yapılan ikinci bölümü	80
Şekil 60. Pir Sefa Un Fabrikası'nın içerden görünümü.....	80
Şekil 61. Karatarla Cami tarih bilinmiyor.....	81
Şekil 62. 1890 yılına ait görüntü	81

- Şekil 63.** Karatarla Cami önündeki dükkanlar tarih bilinmiyor 81
- Şekil 64.** Karatarla Cami Önündeki dükkanlar tarih bilinmiyor ve günümüzdeki görüntüsü . 82

KISALTMALAR LİSTESİ

°C	:	Derece Santigrat
H.	:	Hicri
Hz.	:	Hazreti
HGK	:	Harita Genel Komutanlığı
GVBM	:	Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü
ICOMOS	:	International Council on Monuments and Sites Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
km²	:	Kilometre kare
m.	:	Metre
MÖ	:	Milattan Önce
MS	:	Milattan Sonra
No.	:	Numara
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
v.b.	:	Ve Benzerleri

GİRİŞ

Gaziantep, Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kesiştiği yerde, yüksekliği yaklaşık 850 m. olan Gaziantep Yaylasında kurulmuştur. Kuzeyinde Kahramanmaraş ve Adıyaman, doğusunda Şanlıurfa, batısında Adana, güneyinde Kilis ve Suriye, Güneybatısında Hatay ile çevrilidir. Arabistan'ın kuzeyinde "Bereketli Hilal" bölgesinin ortasında yer almaktadır.

Gaziantep'in tarihi ticaret merkezi, şehri doğu - batı doğrultusunda geçen Alleben Deresinin (Sacur suyu) güneyindeki höyük ve üzerindeki kale önünden başlayarak, Güneydoğu yönünde Halep'e doğru giden yol aksı üzerinde bulunmaktadır. Bu tarihi bölgede han, bedesten, hamam , cami, çeşme ve kasteller yer almaktadır. Bölge Bakırcılar Çarşısı, Eskici Çarşısı, Attar Çarşısı, Köşker Çarşısı, Buğday Pazarı, Almacı Pazarı'nın bulunduğu sokaklar ve meydanı kapsamaktadır. Yaşayanların deneyimleriyle bütünleşmiş, ilkçağlardan günümüze çok katmanlı yapısıyla bu bölge, kent kimliğinin göstergesidir. Bu yapı içinde Höyük ve üzerindeki kale, çarşmayı anlamlandırmaktadır.

Çalışma alanı içindeki yapılar düşünsel, kent silueti içindeki etkileri ve kullanma değeri olarak Güneydoğu Anadolu ve Mezopotamya kentlerini temsil etmektedir. Sınırlarımız dışında kalan kentlerin günümüzde içinde buldukları durum Gaziantep'in bu alanını öne çıkarmaktadır.

Çalışma alanında "Genious Loci" (yerin ruhu) anlamında; yerin özellikleriyle birlikte sosyal çevre, kültürel yapı, karakteristik öğeler analiz edilmektedir. Icomos, Quebec bildirgesinde "yerin ruhu" kavramı ile yere anlam, değer, duygu, gizem, yükleyen maddi, manevi öğelerin tümünün korunması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Dünya Kültür Mirası için önemli olan bu tarihi bölge, 16. yüzyıldan bugüne kadar olan süreçte sosyal, ekonomik, fiziksel ve işlevsel değişime uğramıştır. Çarşı, giderek mimari ve kültürel kimliğini yitirme sürecini yaşamaktadır. Zaman içinde koşullar, değer yargıları ve yeni gereksinimlerin sonucu olan bu değişimin, bölgenin odak noktası Arasa ve yakın çevresinin, fiziki yapısında, kültüründe, zanaatında ne gibi değişiklikler oluşturduğunu araştırmak ve bütün bunlardan sonuç çıkarmak, tezin amacını oluşturmaktadır.

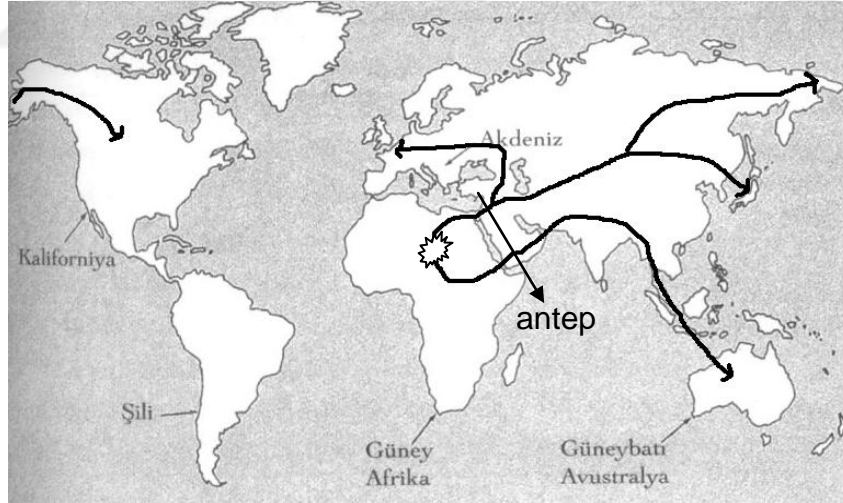
Belge, literatür, sözlü tarih çalışmaları ve görsel çevre analizine dayalı bu araştırmayla bölgenin geleneksel mimari özellikleri ile günümüzün değerlendirilmesi, gelecekteki kentsel tasarım ölçekli planlama çalışmalarına alt yapı oluşturabileceği varsayılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZİANTEP VE ÇEVRESİNDEKİ İLK YERLEŞİM ALANLARI

1.1. İlk Yerleşim Alanları

İnsanlık tarihi ve yerleşim alanları incelendiğinde, avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik düzene geçilmesi ile kentleri meydana getiren temel unsurların başında tarım kültürü, savunma ve ticaret gibi gereksinimlerin etkili olduğu görülmektedir. Yerleşik düzenin olduğu bu alanların başında, coğrafi, topografik, iklimsel, verimli topraklar, su kaynakları gibi zengin özelliklere sahip olan ve diğer coğrafi alanlara üstün kılan vadiler olmuştur. Yapılan araştırmalarda, ilk yerleşik düzene geçişin MÖ 11.000 yılları olduğu kabul edilmektedir. Çalışmalar, ilk insanlık tarihinin Afrika da başlayıp (Şekil 1.) göçlerle Asya (MÖ 1.000.000), Avrupa (MÖ 500.000), dünyanın diğer bölgelerine ve en son kutuplara (MÖ 2000) doğru olduğunu göstermektedir (Diamond, 2003: 29).

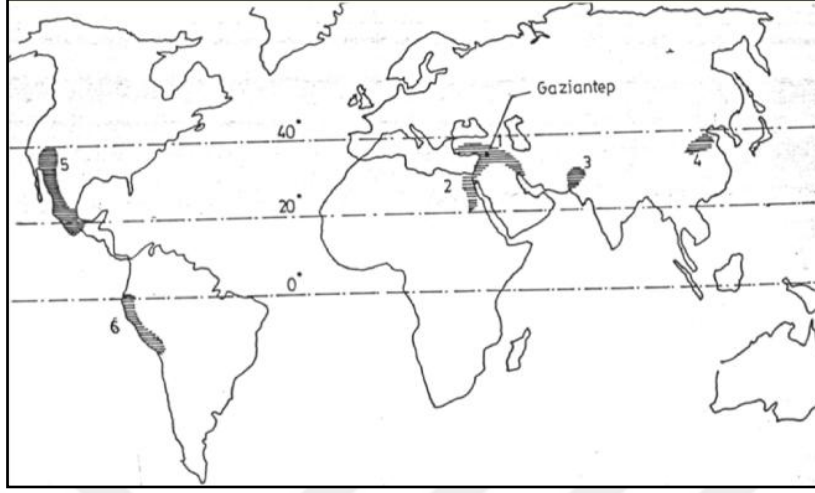

Şekil 1. İlk insanların Afrika kıtasından diğer kıtalara dağılımı

Kaynak: Diamond, 2003: 31.

Dünyadaki ilk yerleşim alanları araştırmalarda 1. Mezopotamya bölgesi, 2. Nil vadisi, 3. Hindistan vadisi, 4. Çin-sarı ırmak vadisi, 5. Orta Amerika–Aztek , 6. Maya ve Peru-İnka yerleşmeleri olarak görülmektedir ve Gaziantep, MÖ 500.000 yıl önce Afrika'dan Avrupa'ya giden göç yolu üzerindeki en eski yerleşim yeri olan Mezopotamya bölgesinde (Şekil 2.) yer

almaktadır (Morris, 1994: 3). MÖ 4000 yıllarında Mezopotamya'nın bereketli topraklarında ilk şehri kuran, iki bin işaretle ilk yazıyı yazan Sümerler olmuştur (Güzelbey, 1992:32).

Şekil 2. Dünyadaki ilk yerleşim alanları

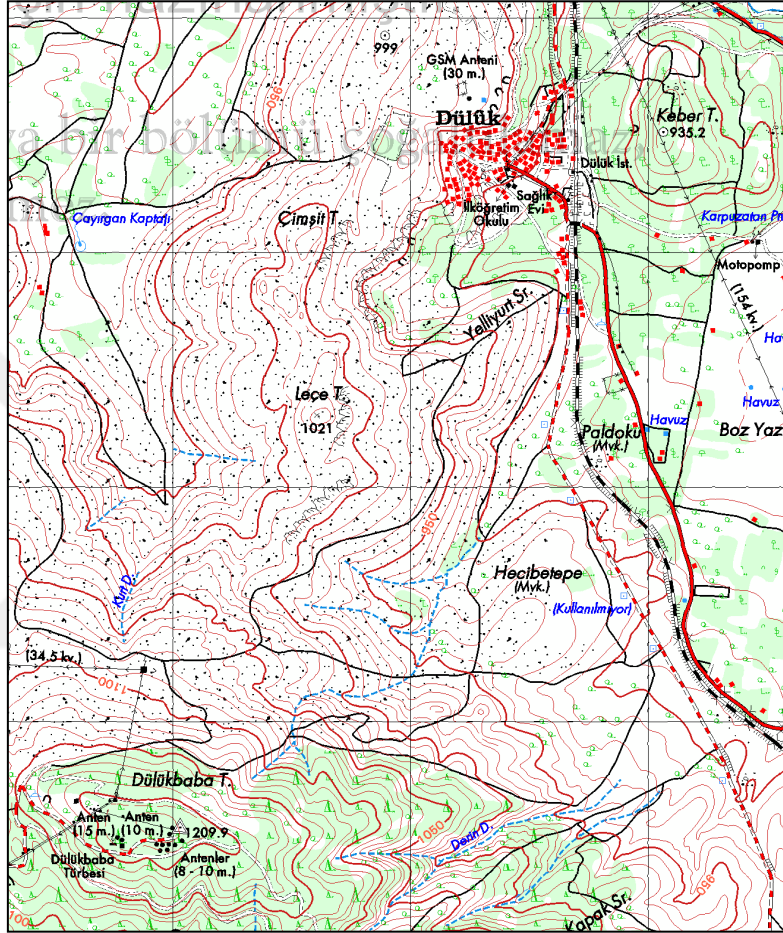
Kaynak: Morris,A.E.J., 1994: 3

1.2. Dülük ve Gaziantep

Dülük, Gaziantep'in 12 km. kuzeyinde, antik çağlarda Suriye ile Mezopotamya'yı orta Anadolu'ya bağlayan yolların geçtiği yerde, eski çağlarda Mezopotamya'dan Fırat nehrini takip ederek gelen kervanların Birecik (Zeugma), Maraş ve Halep yollarının kesiştiği kavşak noktasında yer almaktadır. Tarihte, Asurlular "Blabhi", "Babigü", "Doluk" Romalılar "Dolichenus", "Doulichia", "Doliche", Bizanslılar "Tolonbh" diye adlandırılan yer bugünkü Dülük bölgesidir. Civarında yapılan kazı çalışmalarında Roma ve Bizans dönemine ait mabet ve saray kalıntısı, bir aile mezarı bulunmuştur (Özdeğer, 1988: 1).

Tanrı isimleriyle adlandırılan Dülük, Etiler döneminde Teşup, Romalılar döneminde Jupiter (Zeus) denilen dini bir merkezdir. Dülük köyünün olduğu yer Nekropol alanı, doğusunda bulunan Keber tepesi Antik Kent, güneybatısında bulunan Dülük tepe ise kutsal alan olarak gelişmiştir (Şekil 3.). Keber tepesinin altındaki Calut (Şarklı mağara) mağarada (Tablo 1.) yapılan kazılarda Paleolitik çağa kadar giden bulgulara rastlanmıştır. Keber tepesinin karşı sırtlarında kayaya oyulmuş çok sayıda oda mezarları bulunmaktadır (Ergeç, 2012: 114). Paleolitik döneme ait, 600.000 yıllık geçmişe sahip ve 12.000 bin yıl önceye kadar devam eden, insan eliyle yapılan eski çakmak taş aletlerin bir bölümü de merkezi Gaziantep olan Sakçağözü, Nizip/Birecik civarında bulunmuştur (Ergeç, 2012: 101).

Anadolu ve özellikle Gaziantep civarına Hz. İsa'nın doğumundan 5000 yıl önce başlayarak göç eden Turani, Sami, Hind-Avrupai topluluklarının, ve daha önce Halaf adı verilen uygarlığın izler bıraktığını, "Medeniyetlerin kökeninde Gaziantep 7000 yıl önceki sakinleri" adlı bildiri açıklanmaktadır. Gaziantep ve civarında gelişen bu kültürün, dünyanın diğer gelişmiş uygarlıklara ışık tuttuğu söylenebilir (Güzelbey, 1992: 11).

Şekil 3. Dülük 1:25.000 harita

Kaynak: Gaziantep Şehitkamil Belediyesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü

Dülük ve bölgesini MÖ 1800-1200 yılları arasında Hitit, MÖ 613-612 yıllarında Asur, MÖ 334 yılında Makedonya kralı Büyük İskender'in sınırlarına kattığı, MÖ 190 Roma, MS 395 Bizans uygarlıklarının yaşadığı belirtilmektedir. Süryani Mar Yeşua Vakayinamesinde yer alan MS 499 yılı depreminde Dülük kalesinin tahrip olduğu tahmin edilmektedir. Bizans imparatoru 1. Justinianos zamanında (MS 527-565) yeni bir kale olarak Antep kalesi inşa edilmiştir. Antep uzun süre Dülük adıyla anılmıştır. Hz. Ömer zamanında (MS 634 yılında) Dülük (Antep) İslam topraklarına katılmıştır (Özdeğer, 1988: 2).

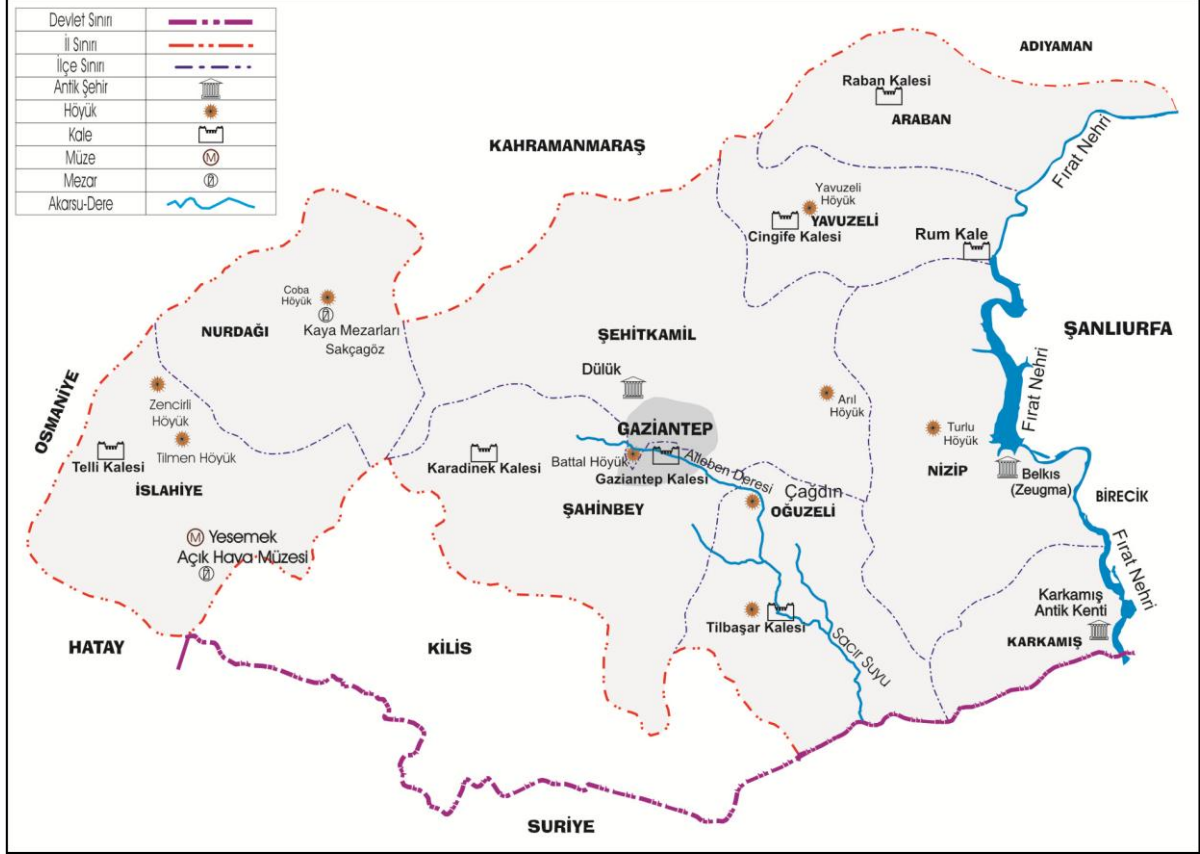
Tablo 1. Gaziantep Yakınında Dülük Köyü'nde Keber Tepesi Tapınakları ve Kaya Mezarları (Nekropol)

Dülük Köyü-1		
		
<p>Dülük Köyünden Keber-2</p> 	<p>Keber Tepesi-3</p> 	<p>Şarklı Mağara-4</p>
<p>Mithras Tapınağı Girişi-5</p> 	<p>Mithras Tapınağı-6</p> 	<p>Kaya Mezarları(Nekropol)-7</p>
<p>Kaya Mezarları(Nekropol)-8</p> 	<p>Günümüz Kullanımı-9</p> 	<p>Günümüz Kullanımı-10</p>

Kaynak: 1-wowturkey, 2017, 2-10-Güllü, Ç. D., 18.09.2016

Gaziantep, Hitit döneminde merkez konumunda olup Dülük, Karkamış, Zincirli, Cabahöyük önemli diğer şehirlerdi. Ayrıca kent Zeugma, Rumkale, Yesemek açık hava müzesi, Tilmen Höyüğü vb. gibi kültürel değerlere sahiptir (Şekil 4.). Taş ocağı ve heykel atölyesinin bulunduğu Yesemek, taş işlemeciliği ile dünyada tek örnektir (Gaziantep Kent

Bütünü, 1972: 2). Nizip ilçesine 10 km. mesafede Fırat nehri kıyısında stratejik öneme sahip Zeugma Antik Kent' in, İpek Yolu'nun buradan geçmesi ile ticari olarak da önemli bir merkez olmuştur (Şehir Kimliği Çalıştayı, 2015: 90).

Şekil 4. Gaziantep Bölgesinde bulunan Arkeolojik alanlar

Kaynak: M.S.B.Harita Genel Komutanlığı onaylı Gaziantep İl Haritası, Uğur Sönmez

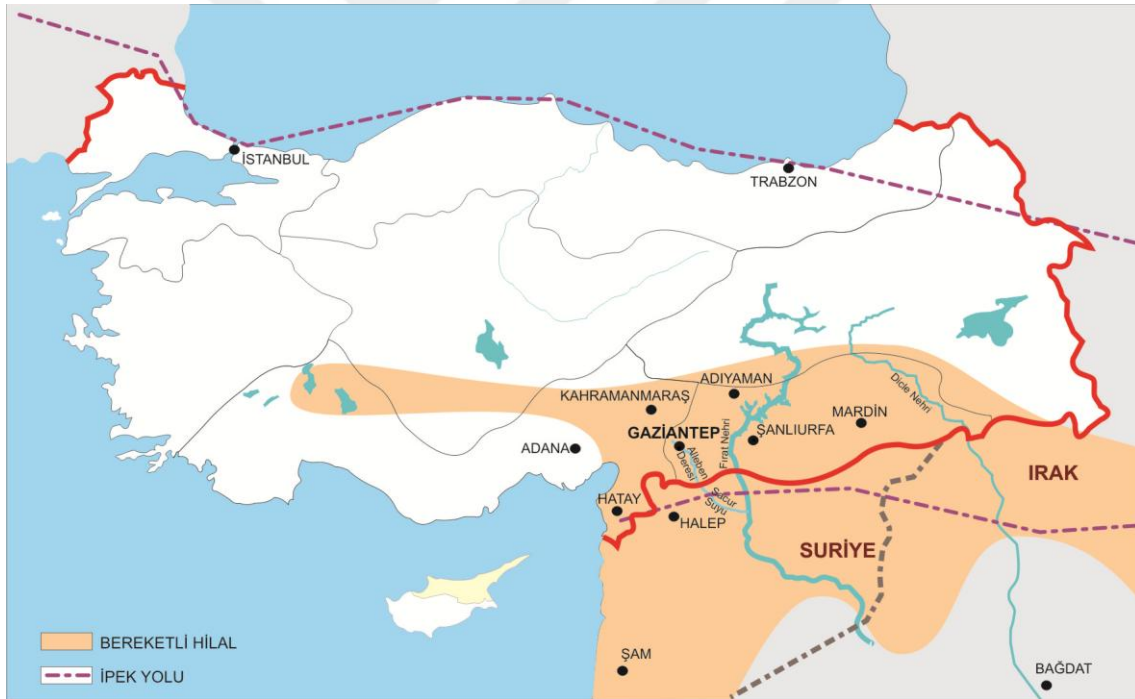
Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden olan Gaziantep, tarihin farklı dönemlerinde farklı isimlerle anılmıştır. Kaynaklara göre ilk olarak "Theba" denildiği ve buradan "Antep" isminin ortaya çıktığı söylenmektedir. Daha sonra Latinler "Hamtaph", Ermeniler "Anthaph", Araplar "Aynütap", "Ayntap", Türkler "Ayntap/Ayntab", "Antep" ve "Gaziantep" ismini vermişlerdir (Ergeç, 2012: 243, 244).

Araştırmacı-yazar Mustafa Güzelhan ve Cemil Cahit Güzelbey ise Ayntab adının kaynağını halk arasında söylenen farklı rivayetlerle açıklamaya çalışmışlardır. Etimolojik incelemelere göre, Arapça "ayn", Farsça "tab" kelimelerinden oluşan Ayntab adının parıltı, ışık ve suyu bol anlamına geldiği ve iki kelimenin birleşmesinden meydana geldiği söylenmektedir (Çınar, 2012: 131). Tarihçi Bedreddin Ayni'nin verdiği bilgilerde Antep adının yüzük kalesi anlamına gelen "Kal'a-i Füsüs" olduğu belirtilmektedir (Altınöz, 1999: 97).

1.3. Gaziantep'in Coğrafi Konumu

Gaziantep coğrafi olarak, 37° 05 08 enlem ve 38° 35 10 boylam arasında yer alır. Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kesiştiği yerde, yüksekliği yaklaşık 854 m. olan Gaziantep Yaylasında kurulmuştur (Gaziantep Meteoroloji Müdürlüğü.). Kuzeyinde Kahramanmaraş ve Adıyaman, doğusunda Şanlıurfa, batısında Adana, güneyinde Kilis ve Suriye, Güneybatısında Hatay ile çevrilidir.

Arabistan'ın kuzeyinde Toros dağlarına doğru uzanan Arap çöllerinin sona erdiği, kentlerin, uygarlıkların, imparatorlukların doğup büyüdüğü, kervanların Suriye, Mısır, İran Avrupa, Kafkasya'ya gidip geldiği tarihi ipek yolunun geçtiği, bütün gelişmelerin başlangıç noktası olan "Bereketli Hilal" bölgesinin ortasında yer alan Gaziantep'i özel kılan coğrafi konumu olmuştur (Şekil 5.).

Şekil 5. Gaziantep'in Türkiye Haritasında, Bereketli Hilal Bölgesi'nde yeri ve ipek yolu

Kaynak: Diamond, 2003: 177 ve Altın Tarih Atlası, 2000:23 verilerinden yararlanılmıştır.

Yüzölçümü 6216 km² olan Gaziantep, alan olarak Türkiye topraklarının %1'lik kısmını kaplamaktadır. Toros dağlarının uzantısı olan Amanos dağları kuzey batı doğrultusunda şehri Hatay ve Kahramanmaraş illerinden ayırır. Torosların güneydoğu uzantısında Sof dağları, merkezde 1250 m. yükseklikte Dülükbaba dağları, Hatay yönünde

ortalama 1100 m. yükseklikte Ganibaba ve Sarıkaya dağları bulunmaktadır. Şanlıurfa ile sınır oluşturan Fırat nehri, Merziman çayı, Nizip çayı, Afrin çayı ve şehri doğu batı doğrultusunda geçen Sacur suyunun şehir içinde aldığı isimle Alleben deresi başlıca akarsularıdır (Uğur, 2004: 34).

Bereketli hilal topraklarını üstün kılan, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi kuşağında yer alması, tarım bitkilerinin yaban atalarının bol bulunması ve verimli olması, kendi kendilerini tozlayan bitki yüzdesinin fazla olması sayılabilir. Yaban halde çok verimli olan tohumlar, insanlar tarafından ekilip yetiştirilmeye başlanınca doğal sistem bozulmuş, temel değişiklik olmuş, özellikle buğday ve arpa hızlı bir evrim geçirmiştir (Diamond, 2003: 176).

İklimi; Gaziantep, Akdeniz iklimi ile kara ikliminin bulunduğu noktada yer alıp, her iki iklim özelliğini gösterir. Yazları genellikle sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçer. Yıllık ortalama sıcaklık 15 °C, maksimum sıcaklık ortalaması 21.6 °C'dir. Son yıllarda giderek artan sıcaklık (Tablo 2.), sıcaklığın artmasıyla da nem oranında (Tablo 3.) düşme görülmektedir. Yıllık ortalama buhar basıncı 11.2, hakim rüzgar kuzey batıdır. Yıllık yağış miktarları (Tablo 4.) görüldüğü gibi değişim göstermektedir (Gaziantep Meteoroloji Müdürlüğü).

Tablo 2. Gaziantep Yıllık Sıcaklık Miktarları

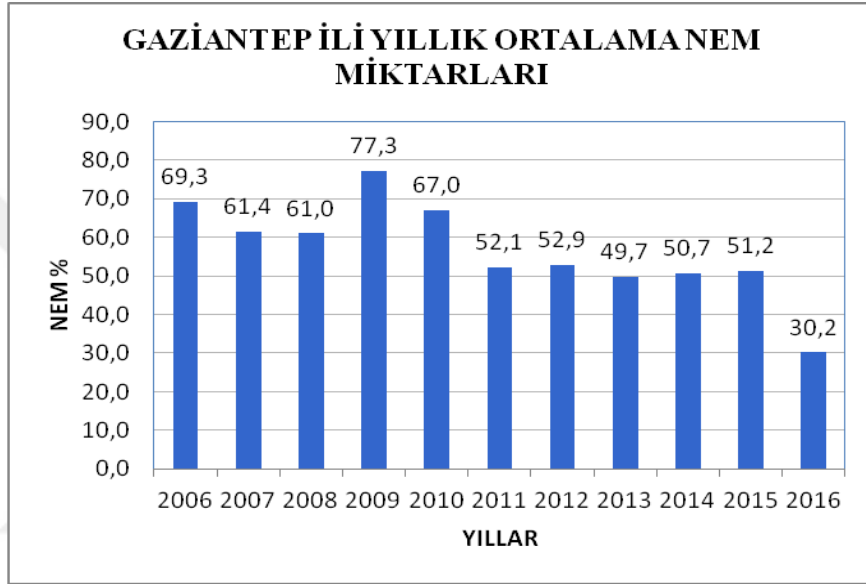
Kaynak: Gaziantep Meteoroloji Müdürlüğü

Tarım ve Hayvancılık; Tarım ürünlerinin başında Antep fıstığı ve zeytin gelmektedir. Diğer tarım ürünleri arpa, buğday, mercimek, mısır, nohut, üzüm, pamuk ve biberdir.

Gaziantep'te yetiştirilen küçükbaş hayvanlar önceki yıllarda ihraç edilirken, hayvancılık sektöründe yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenen sektör, şehrin ihtiyacına cevap verememektedir (Helvacıkara, 2012: 19, 20).

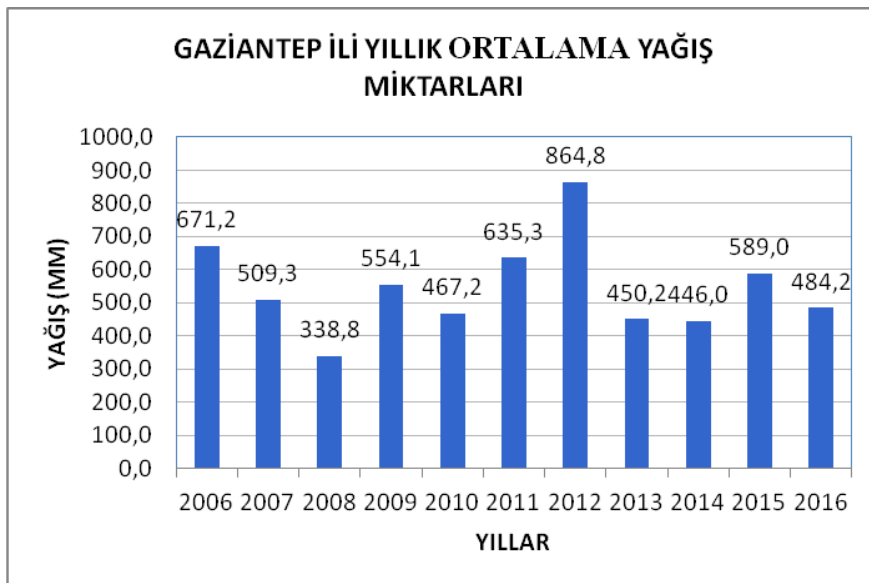
Bitki örtüsü; Gaziantep topraklarının %15'i genellikle kızılçam ve meşeden oluşan ormanlık alan, % 62'si tarım alanı, %17'si tarım dışı arazi, % 6'sı çayır ve meradır. Dülükbaba ve Burç ormanları ağaçlandırma ile yetiştirilmiş ormanlardır (Helvacıkara, 2012: 7, 8).

Tablo 3. Gaziantep Yıllık Nem Miktarları

Kaynak: Gaziantep Meteoroloji Müdürlüğü.

Tablo 4. Gaziantep Yıllık Yağış Miktarları

Kaynak: Gaziantep Meteoroloji Müdürlüğü

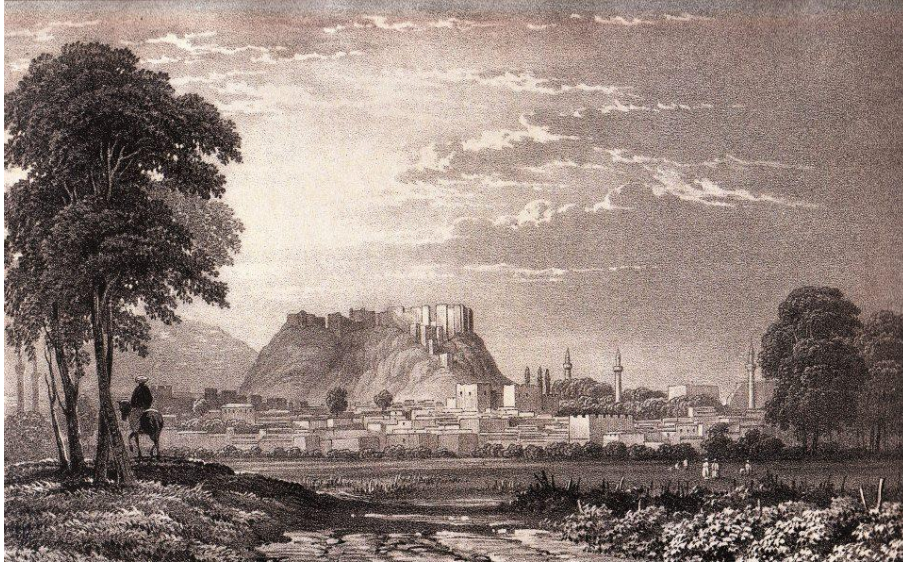
İKİNCİ BÖLÜM

DÖNEMSEL GELİŞİM VE DEĞİŞİM

2.1. Kale ve Çevresi

Günümüze kadar gelen Kale tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamasına rağmen, Kale eteğindeki araştırmada ele geçen çanak, çömlek parçalarının incelemeleri sonucunda Kalkolitik döneme (MÖ 5500-3000) ait olduğu anlaşılmıştır. MÖ 1200 yıllarına kadar giden bir iskanın yaşandığı tespit edilmiştir (Ergeç, 2012: 244, 245).

2.1.1. Tarihsel Gelişimi

Şekil 6. Vincent Germain, "Ayntab" Gravürlerle Türkiye 19. yüzyıl

Kaynak: Canbakal, 2009: 38.

Roma döneminde MS 2.-3. yüzyılda yolların denetimi ve güvenliği için karakol niteliğinde, Alleben deresinin güneyindeki kayalık yükseltisinde, iki üç kuleden oluşan küçük bir kale inşa edildiği ve bu kayalığın güney yamacında adı "Teba" olan eski bir yerleşimin bulunduğu bilinmektedir. MS 2. yüzyılın ilkyarısında yaşamış, ünlü coğrafyacı, bilim adamı Batlamyus "Geographia" adlı eserinde Doliche (Dülük) ve Deba/Teba kentlerinden ayrı bahsetmesi farklı yerleşmeler olduğunu göstermektedir (Ergeç, 2012: 243).

Roma imparatorluğunun parçalanarak ikiye ayrılması ile kalelere verdiği önemle bilinen Doğu Roma - Bizans İmparatoru I. Justinianus, MS 6. yüzyılda lojistik konumu ile doğu-batı ve güney yollarının kontrol altında tutulmasını sağlayan kaleyi tepenin güneyindeki höyüğe doğru genişleterek büyütüştür (Ergeç, 2012: 246).

Hiz. Ömer zamanında Arap ordularının MS 7. yüzyılda Suriye'ye girmesi ve İslamiyet'in hızla yayılması ile yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İslam ordu komutanlarından İyaz b. Ganem de Menbic, Raban ve Dülük taraflarını ele geçirmesi ile Şam'dan Fırat'a kadar olan bölge İslam topraklarına katılmıştır. Daha sonraki yıllarda Halife Harun Reşit zamanında Menbic, Ra'ban, Dülük, Antakya, Tizin ve Kurus birleştirilerek başkenti Menbic olan ve Bizans sınırına kurulan bu bölgeye Avasım denilmiştir (Çınar, 2012: 133).

Bizanslıların 10. yüzyılda Telukh thema merkezini, Arapların Ayntab dedikleri yeni kente taşıdığı belirtilmektedir (Kuban, 2010: 126). 12. yüzyılda Bizans kaynaklarında Ayntab adındaki kentten, Urfalı Matheus "Vakayiname" adlı eserinde Telukh Tema'sını ve Ayntap'ı birlikte bahseder (Ergeç, 2012: 123).

İslamiyet'in Türkistan'a doğru hızla yayılmasıyla karşılaşan Oğuz boyları, İslamiyet'in hizmetine girmiş, 1055 yılında Bağdat'ı alarak Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devletleri'ni kurmuşlardır (Güvenç, 2016: 90).

Bizans döneminden sonra, Antep Kalesi ve civarında Dört Halife dönemi, Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, İlhanlılar, Dulkadiriler, Karakoyunlular, Memlükler ve son olarak Osmanlılar hüküm sürmüştür (Ergeç, 2012: 247).

Selçuklu Türkmenlerinin (Oğuzların) bölgeye gelişi, 1067 yılında, Alp-Arslan komutasında bulunan Gümüş Tekin, Afşin, Ahmet Şah ve Türkmen kuvvetlerinin Antep ve Raban'ı alması ile başlamıştır (Özdeğer, 1988: 3). Selçuklu Süleyman Şah 1084 yılında Antakya, Halep ve Antep bölgesini almasına rağmen hiçbir zaman uzun süreli hakimiyet kuramamıştır. Antep 1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğuna, 1150 yılında Anadolu Selçuklularını hakimiyetine girmiştir (Özdeğer, 1988: 4). Türk Beylikleri dönemi olan 1084-1516 yılları arasında, genellikle bölgeye Memlükler ve Dulkadiroğulları hakim olmuşlardır (Ergeç, 2012: 123). Claude Cahen, Selçukluların Halep Atabeyi Nureddin zamanında, kalenin altı kulesinin olduğunu, çevresinin 540 kulaç, üç kulesi olan iç kalenin ise çevresinin 66.5 kulaç olduğu bilgisini (Bibliothèque Nationale'de 2281/57) aktarmaktadır. Türkmen boylarından önemli yere sahip Avşar ve Bayat boylarının 14. ve 15. yüzyıllarda Antep bölgesine geldiği belirtilir (Kuban, 2014: 127, 128).

Kent, uzun bir süre Memlûkler'in elinde kalmış ve sürekli Dulkadiroğulları arasında yaşanan savaşlarda yıkım ve yağmaya uğramıştır. Dulkadir ordusu Suli Bey komutasında 1390 yılında, Moğol hükümdarı Timur 1400 yılında kaleyi almış, şehri yakıp yıkmıştır.

Nizameddin Şami, Zafername adlı eserinde Antep'in alınışını, kale çevresinde yüksekliği 30 gez arşın, genişliği 70 gez arşın olan hendeği ve hendeğin üzerinde açılıp kapanan köprüyü anlatır. Bu hendeklerin kalenin yüksekte kalan güney kısmını koruduğu, kuzey kısmı ise dış surlarla çevrilerek (Şekil 6.) sağlamlaştırıldığı kabul edilir (Başgelen, 1999: 14,18). Kale kapısında bulunan 1481-82 (H. 886) onarım kitabesi Memlûk Sultanı Kayıtbay'a aittir. Memlûkler ile Dulkadiroğulları arasındaki mücadele Osmanlıların bölgeye hakim olmalarına kadar devam etmiştir (Kuban, 2014: 128, 129). Kale surlarında "dizdar mahalli" denilen yerde Kanuni Sultan Süleyman'a ait ilk Osmanlı kitabesi ve 1558 tarihli tamir kitabesi bulunmaktadır (Başgelen, 1999: 21).

2.1.2. Fiziksel Gelişimi

Gaziantep'in ilk yerleşkesi, tarihsel belgelerde de belirtildiği gibi MS 1000 yıllarından günümüze kadar gelebilen kale ve etrafında olduğu söylenebilir (Şekil 7.). Gaziantep'in, bölgesel farklılıklar gösteren jeolojik yapısı kalker oluşumundan meydana gelmiştir. Mimari alanda kendini belli eden bu farklılıklar, çevredeki taş ocaklarından çıkarılan taşların sertlik dereceleri ile farklı yerlerde kullanılmıştır.

Şekil 7. Kale ve Çevresi

Kaynak: Helvacıkara, 2012: 11.

Kale, ilk olarak tepenin kuzey bölümündeki doğal kalker kayalık üzerine inşa edilmiş, daha sonra güneydeki höyüğün üzerine doğru genişletilmiştir.

Tepenin üzerinde yer alan yükseltinin tabanı da, kalenin iç kısmı da düzensiz bir daire şeklindedir. Çevresi 1200 m., iç çapı en geniş yerde 120 m. dir. Kale'de birbirinden farklı biçim ve ölçüde 12 kule bulunmaktadır. Kale'nin tamamı kesme taş olup, alt taşıyıcı kısımlarda sert kalker taş, üste ise daha yumuşak taşlar kullanılmıştır. Arkeolojik kazıda kale içinde bir hamam, bir cami ile muhtemel asker koğuş binalarının temelleri ortaya çıkarılmıştır. 12. kulenin altında, İmam Gazali'nin makamı olduğu söylenen 40 mekan, zahire ambarları ve 70 parça top bulunduğu belirtilmektedir. Hamam, Anadolu da bir eşi olmayan plan özelliğine sahip taş yapıdır. Kale zemininde, güneyden kuzeye doğru alçalan 15 m. lik eğim bulunmaktadır. Kalenin güneyden yüksekliği yaklaşık 25 m. olduğuna göre, kuzeyden 40 m. civarındadır (Ergeç, 2012: 247, 254). Eski kaynaklarda belirtilen, "Türkler burayı aldıktan sonra kapıyı güneye çevirdiler" ifadesi, burada değişiklik yapıldığını göstermektedir (Ergeç, 2012: 250).

Antep Kalesindeki en büyük gelişme Eyyubiler döneminde olmuştur. 13. yüzyılın başlarında Melik Salih Ahmed kaleyi büyüüp onartmış, içine bir cami, bir hamam ve bir köşk yaptırmıştır. Çevrede halk için evler yapmış, bağ, bostan ve bahçelerle donatmıştır (Çınar, 2012: 134). Evliya Çelebi, Antep'e geldiği 1671 yılında kale hakkında (Ek 1),

"Şehrin ortasında kudret kayası üstünde yuvarlak bir kaledir. Kaleyi çevreleyen hendek 1300 adımdır. Eni 40, derinliği 20 arşın kesme kayadan oyulmuştur. Bu kalede 26 kule vardır. Toplamı 1001 bedendir ve Yedi kat demirli, batıya bakan bir kapısı vardır. İçinde 40 hane, 1 cami, 1 hamam ve birkaç buğday ambarı var, başka çarşı pazardan bir imaret yoktur. Tamamı aşağı şehirdedir.

Böyle bir büyük şehre taze hayat veren abıhayat Sacur Nehri: Battal Öyük adlı yeraltından çıkıp bir kolu şehrin bağ bahçe, bostan ve gülistanlarına dağılıp sular. Bir bölümü şehrin tüm çeşme, cami, imaret, medrese, hamam ve saraylarına dağılıp geri kalanı tabakhaneden ve kale altındaki köprüden geçip kible tarafına akıp Halep şehrine gider. Bu şehrin havasının hoşluğundan halkının yüz renkleri kırmızıdır. Zira yazı yazdır, kışı kıştır, bol karlar yağar. O yüzden tüm çarşı pazarı taş döşelidir. Bu şehre "Arabistan'ın gelinciği" diye isim vermişlerdir." der (Karahana, 2016: 204-205).

Bu bilgiler ışığında ilk ticaret yapıları çarşı ve pazarların kale yakınında kurulduğunu göstermektedir (Başgelen, 1999: 65). Bu özelliğe birçok Anadolu kentlerinde rastlanmaktadır

(Cezar, 1985: 26). Kale, şehirler için mimari okumada bir işaret (Landmark) özelliğine sahip olduğu gibi şehirlerin ticari ve sosyal işlevini koruduğu da düşünülmektedir (Uğur, 2004: 53).

2.2. Osmanlı Öncesi Geleneksel Şehir Dokusunun Oluşumu

Dülük yerleşmesinin önemini kaybetmesi ile, yalnız bir kale yerleşmesi olan Antep, yerleşim alanları ve ilk yolların şekillenmesi ile gelişmeye başlamıştır denebilir.

Şehrin başlıca akarsuyu, soft dağlarının eteklerinde toplanıp, şehri batı - doğu yönünde geçerek Fırat'a dökülen ve şehir içinde doğal bir sınır oluşturarak Alleben deresi adını alan Sacur suyudur (Şıvgın, 1997: 2). Bu suyun kale ve çevre oluşumunda önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Şehrin morfolojik yapılanmasında ve ilk yolunun oluşumunda iklim, topografya ve sosyo-kültürel yapının etken olduğu söylenebilir. Kale ve ilk yerleşim alanı olarak bilinen Türktepe arasında topografik yapıyı takip ederek Halep'e doğru oluşan ticari yol bugün uzun çarşı olarak bilinen ilk yol aksıdır. Alleben deresi, Kale kapısı ve Halep'e doğru giden uzun çarşı yolunun yanında Türktepe, Kolejtepe, Tepebaşı gibi tepeler şehrsel morfolojide yönlendirici rol oynadığı görülmektedir. Şehrin dokusu topografik yapıya bağlı olarak organik biçimlenme görüntüsüne sahiptir (Uğur, 2004: 55).

Karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgede, yaz sıcaklarından korunma amacı ile evler kuzey güney yönüne konumlandırılmış, dar sokaklarla gölge alanlar oluşturulmuştur. Yapıların fiziki özelliklerini ise şehrin sosyo-kültürel yapısı belirlemiştir.

İslam kentlerinde camiler, genel olarak şehrsel morfolojik oluşumunda yönlendirici rol oynasa da, Antep'te şehrsel morfolojik yapıya uydukları, fiziki olarak etken rol aldıkları görülmektedir (Uğur, 2013: 27). İslam toplumunda ibadet vakitleri, iş saatleri içerisinde bulunduğu camiler ya çarşı içinde ya da yanında yer almıştır (Cezar, 1985: 31).

Şehrin ilk camileri, batıda Ömeriye cami (tamir kitabesi 1210) ve doğuda Boyacı cami (yapım yılı 1357), kuzeyde Ali Nacar cami (1376), güneydoğuda Pişirici mescit ve cami (1282) olup, kalenin giriş kapısından başlayıp etrafını çevirerek bakırcılar çarşısına, oradan Şehitler caddesi ve Halep'e giden uzun çarşı yolu üzerinde yer almıştır (Güzelbey, 1992: 12).

Antepli Bedreddin Ayni, babasının mezarının Halep yolu üzerinde Mağrabaşı olarak bilinen mukre bölgesinde olduğunu belirtmektedir. C.C. Güzelbey bu yolun Mağrabaşından değil, bugünkü Şehitler caddesinde bulunan mezarlıktan geçip Halep'e giden yol olduğunu

belirtir (Güzelbey, 1992: 38). Uzun çarşı denilen bu ilk yolun yalnız fiziki değil sosyal, ekonomik ve kültürel işlevler üstlenerek, şehirsal mekan özelliği taşıdığı söylenebilir.

2.3. Osmanlı Öncesi Geleneksel Şehir Dokusunun Gelişimi ve Fiziki Yapılanma

Gaziantep'te, Osmanlı öncesi konut mimarisi ile ilgili bilgilerin yok denecek kadar az olması o dönemdeki fiziksel gelişimin ya da değişimin nasıl olduğu sınırlı kalmaktadır. Kent, kuzey Mezopotamya'nın konut mimari özelliğine sahip, düz damlı taş veya kerpiç yapı görünümündedir (Kuban, 2014: 137).

Tarihçi Bedreddin el- Ayni'nin (1360-1451) yazmış olduğu "Akdül Ceman Fi Tarihi Ehlizzaman" eserinde Antep'i anlatırken taştan oyma kalesinden, bağ, bostan ve sularının çokluğundan, 9 cami, 120 mescit, 20 hamam, 15 medrese ve zengin çarşısından, gelen tüccarlardan, o dönemde yetişen Türk ve Acem ilim adamlarından buraya "Küçük Buhara" denildiğinden bahseder (Güzelhan, 1959: 28).

Ayni'nin bahsettiği 9 caminin; Ömeriye cami (tamir kitabesi 1210), Boyacı cami (Kadı Kemalettin-1357), Ali Nacar cami (1376), Eyüboğlu (14.yüzyıl) (Güzelbey, 1984), Şirvani cami (yapım tarihi yok, 14. yüzyıl), Kale cami, isimleri ve yerleri bilinmeyen diğer üç cami olduğu düşünülmektedir. Kalenin yakınında yer alan Şirvani cami'nin yapım özellikleri Osmanlı dönemi öncesi yapıldığını göstermektedir (Çam, 2006: 352).

Bu dönemde mahalleler genellikle içerisinde yer alan cami isimleriyle anılmaktadır. Kentin ilk mahalleleri sayılan Ali Nacar, Şengi Nakkaş (Düğmeci), İbnikör, Şengitavil (Karatarla), Şengihoşkadem (Şekeroğlu), Boyacı, Eyüboğlu, Eblahan, Akyol ve Bey mahalleleri (Kuban, 2014: 131) bugünde mevcuttur ve bazılarının sokak dokuları, değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Bölgede hakim olan Türk beyliklerinden Dulkadiroğulları, Memlûklular, Eyyubiler zamanında yapılan ticari, dini, sosyal ve kültürel yapıların pek çoğu günümüze kadar ulaşamamıştır. Eyyubiler döneminde **Boyacı** ve **Eyyuboğlu Cami** ve Dulkadiroğlu Devletinin son Beyi Alaüddeve (1479-1515) tarafından yaptırıldığı tahmin edilen ve ismi ile anılan **Alaüddeve Cami** günümüze kadar ulaşan en önemli yapıdır. İsmiyle anılan cami'nin yanında birde han yaptırdığı, Halep Evkaf defterinde belirtilmektedir (Çam, 2006: XXXI).

Boyacı Cami; çalışma alanında yer alan eser, 13.yüzyıl başlarında Eyyubiler dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Minberi 1358 yılında konulmuş, son halini 1575 yılında almıştır (Şekil 8., 9.). Raylar üzerinde hareket eden Minberi ile tek örnek olduğu söylenebilir (Çam, 2006: 230).

Şer' i Mahkeme Sicilleri'nde adı Kadı Kemaleddin, Boyacı, Boyacı zade diye geçen cami, efsanelerde bu kişiler tarafından yaptırıldığı söylenir (Güzelbey, 1992: 60).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Boyacı Cami'nden bahseder,

"Ve 140 mihrapdır. Kalabalık cemaate malik Arasta meydanında Boyacıoğlu Camii. Uzun Çarşı içinde Tahtalı Cami gayet sanatlı ve ferah büyük yapı ve yüksek kubbedir. Mihrabı ve minberi eski tarz ve gönül açıcı camidir. 2 kapısı var,biri sağında çarşıya bakar ve biri kible kapısı, üzerinde tarihi budur" der (Karahana, 2016: 205).

Şekil 8. Boyacı Cami tarih bilinmiyor

Kaynak: Çam, 2006: 229.

Şekil 9. Pürsefa Han'dan Boyacı Cami

Kaynak: Güllü, Ç. D., 09.02.2017

Anadolu şehirleri Türkleşirken, ticaret yapılarında Türklere özgü yapı tip ve türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ticaret yapıları **dükkanlar, han ve bedesten** olmak üzere üç ana tür gösterir. Dükkanlar, han ve bedesten gibi üstü kapalı çarşı mekanında yer aldığı gibi, üstü açık sokaklarda da yer almışlardır. Bu ticari yapılar çoğunlukla kagir yapılardır. Beylikler döneminde var olmaya başlayan bedestenler, Osmanlı döneminde gelişim göstermiştir (Cezar, 1985: 19).

Osmanlı öncesi, Beylikler döneminde yapıldığı bilinen en eski han, **Yeni Han (Han-ı Cedid)** ve 1462 yılı öncesi olduğu tahmin edilen **Pürçekli Kervansaray'dır** (Çam, 2006: 519, 692). Bu dönemde hanlar ticari amaçlı ya da tüccarların kalması için yapılmıştır.

Memlûklular döneminde şehrin canlı bir merkez olduğu, tüccar ve yolcular için iyi bir çarşısının olduğu belirtilir, ancak Antep bu dönemde ticaret ve kültür merkezinden çok stratejik öneme sahip olmuştur (Çakır, 2015: 41).

Gaziantep' te medreseler genellikle camilerin avlusunda hücre ya da hücreler şeklinde sıralanarak yapılmıştır. Bilinen en eski medrese, Eyyubi emirlerinden el-Melikü'l Eşref Muzafferüddin tarafından (1237 yılı) yaptırıldığı tahmin edilen Eşrefiye medresesidir. Zulkadiriye medresesinin ise 1362-1442 yıllarında Osmanlı dönemi öncesi yapıldığı tahmin edilmektedir (Çam, 2006: 665, 668). Bugün bu medreseler bulunmamaktadır.

MS 1000-1515 yılları Beylikler döneminde dış güçlere karşı yapılan savaşlarla şehir yakılıp yıkılmış, taş taş üstünde kalmamış, ve her seferinde yeniden yapılanmıştır. İdari istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bu dönemde, farklı değişiklikler olmadan aynı şekilde yapılan mekanlar, kurguyu yönlendiren doğal etmenlerin (tarım, iklim, topografya, Alleben deresi vb. gibi) var olduğunu göstermektedir (Uğur, 2004: 55).

Şehrin içme suyu Pancarlıdan çıkarak yer altında kanavet denilen kayalara oyulmuş kanallarla evlere, meydanlara ve mabetlere getirilerek, yukardan açılan kuyularla sağlanıyordu. Bu su yolları, Kastel adı verilen tesislerde ya da cami avlusunda son buluyordu. Günümüze kadar ulaşan ve tahminen 1282-83 yılında yaptırıldığı belirtilen Pişirici Kasteli, Uzun çarşının devamında, bugünkü Şehreküstü yolu üzerinde bulunmaktadır (Çam, 2006: 413). Kastel, yer altında mağara şeklinde oyularak oluşturulmuş mekan, ortasında bir havuz, etrafında çimeklik, oturma yerleri ve tuvaletlerin sıralandığı bir görünüme sahiptir.

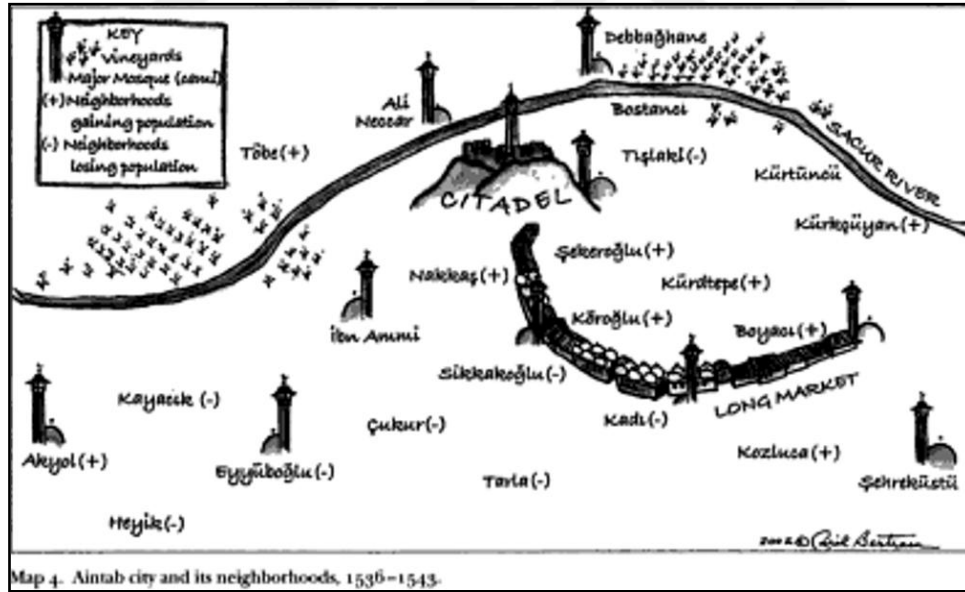
Şehrin gelişme sınırı, 1516 Osmanlı dönemine kadar kuzeyde Ali Nacar cami, güneydoğuda Alaüddevle cami ve Pişirici Kasteli, doğuda Boyacı cami, batıda Ömeriye cami'ye uzandığı söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE TİCARETİN GELİŞİMİ VE TİCARİ MEKANLAR

3.1. Osmanlı İlk Dönemi (1516- 1600)

Türk beyliklerinin, birbirleriyle uzun yıllar süren mücadeleleri, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Suriye-Mısır seferi sırasında Antep'in Osmanlı topraklarına katılmasıyla sona ermiştir. Antep, önce Halep Eyaleti'ne ve 1531 yılında merkezi Maraş olan Dulkadirli Eyaletine bağlanmıştır. 1534-1536 İran seferi sırasında, Çaldıran'da Safevilere karşı kazanılan zafer, Osmanlıların siyasal, iktisadi ve tarihsel önem taşıyan Bağdat şehrine, ticaret yollarına ve İran körfezine erişilmesini sağlamıştır (Peirce, 2005: 36, 41). Böylece şehrin ticari aksları başta Halep olmak üzere Şam'a, Mısır'a, İran'a, Mezopotamya'yı aşarak Bağdat'a doğru gelişmiş olduğu söylenebilir.

Şekil 10. Kale ve Mahalleler, 1536-1543

Kaynak: Pierce, 2005: 75.

Savaşlardan yorulan Şehir, Osmanlı döneminde barış ve güven ortamına kavuşarak, ticari, sosyal ve fiziki olarak hızlı bir büyüme ile kendini göstermiştir. Ticaret gelişmiş, kale ve uzun çarşı denilen yol aksı üzerinde han, bedesten, dükkan, hamam ve medreseler gibi ticari ve sosyal yapılar inşa edilmiştir.

Yerleşim alanları mahalleler, camiler, kale etekleri ve sacur ırmağının oluşturduğu doğal sınır içerisinde yer alırken, şehir batıya doğru genişlemeye başlamıştır (Şekil 10.). Nüfus, yirmi dokuz mahalle arasında değişiklik göstermektedir. Batı, kuzey ve doğuda bulunan bazı mahallelerde (Akyol, Töbe ve Boyacı) nüfus artarken, güneydeki mahalleler de eksilmiştir. Şehir nüfusunun, ticari ve kültürel hayatın yoğun olarak devam ettiği kale ve çevresi dışında batıya doğru gelişmeye başlamasındaki etken, Osmanlı'nın ekonomik ve güven duygusunun sağladığı yararlar olmuştur (Peirce, 2005: 74, 75).

3.1.1. Ekonomik Yapı

Nüfusun artması ile şehirleşmenin hız kazandığı, kırsal kesimle şehirlerin ekonomik bağlarının kuvvetlendiği bu dönemde, Antep'in tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaretinin hızla geliştiği görülmektedir. Tarım üretiminin etkili olduğu bu dönemde imalat ve ticari mallarda önemli bir yer tutmaktadır. Çarşı, pazar, bedesten gibi ticari mekanların bulunması, imalathane ve ticarethanelerin şehir dışındaki çevre bölgelere de hizmet vermesi, ticaretle uğraşanlardan vergi alınması, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında mukataa yoluyla alınan vergi, sanayi faaliyetinin ve ticaretin aktif olduğunu göstermektedir (Özünlü, 2010: 266).

3.1.1.1. Esnaf Grupları

Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişimi arasındaki dönemde (8.-14.yüzyıl) gençlik, yiğitlik, cömertlik duygularıyla ortaya çıkan örgüte **Ahilik** adı verilmekteydi. Amaçları yardımlaşma, iyilik, güven ve barış sağlamak olan Ahilik örgütüne, tarikattan çok iş ve eğitimi birleştiren esnaf örgütlenmesi de denilebilir (Güvenç, 2016: 155). Esnaf grupları 16. yüzyılda Ahilik geleneğine bağlı kalarak, merkezi idarenin kuralları içerisinde lonca olma özelliğini kazanmıştır (Çınar, 2012: 316).

Antep ticaret dokusu oluşurken, aynı işi yapan esnaf ve zanaat gruplarının bir araya gelmelerinde etken olan ilkelerin 11 ve 12. yüzyıldan beri geniş bir coğrafi alanda yer aldığı, Türkistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar aynı gelişim biçiminin yansıdığı görülmektedir. Önemli diğer bir nokta ise cami ve ticaret yerinin birbiriyle çok yakın olmasıdır (Cezar, 1985: 35, 38). Bu dönemde ticari ve zanaat etkinliklerinin bulunduğu mekanlar kendi aralarında gruplaşarak (Tablo 5.) çarşı dokusunu oluşturmuşlardır (Başgelen, 1999: 68).

Osmanlı'da el sanatları ile üretim yapanlara **zanaatkar**, üretim ve mal alıp satan kişilere **esnaf** denirdi. Aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanaatkarların birleşerek oluşturdukları

kuruma ise **lonca** denirdi.. Esnaf grupların başında **şeyh, kethüda ve yiğit başı** bulunur ve yönetilirdi. Antep'te esnaf lideri olan Şeyh, deneyimli, cömert, yiğit, çıkar gözetmeksizin maddi manevi yardım eden ustalar arasından seçilir, ustalık ve çiraklık törenlerine başkanlık ederlerdi (Çakır, 2015: 218). Şeyh, loncaların arasında önemli rol oynamıştır. Her lonca kendi içinde mesleğin inceliklerini bilen ustalar yani **ehl-i hibre** seçerdi. Antep sicillerinde esnaf grubu tarafından seçilmiş, pazar fiyatını belirlemede, işçileri seçerek yardım eden bu kişilerin kayıtlarda yer aldığı belirtilmektedir (Çakır, 2015: 219). Şehrin günlük ihtiyacını karşılayan bakkalların başında bulunan kethüdalara ise **pazarbaşı** denilmektedir. Pazarbaşları, çevredeki bağ ve bostanlarda yetişen üzüm, meyve vb. ürünlerin satılmasından sorumlu oldukları belirtilmektedir (Çakır, 2015: 220).

Antep'te 16.yüzyılda faaliyet gösteren esnaf grupları;

• **Dokumacı ve Boyacı esnafı**

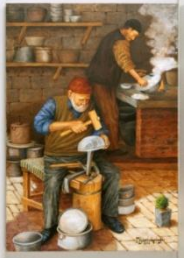

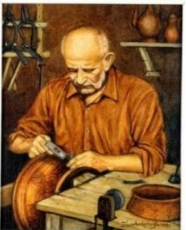

Şehirde, dokumacı ve buna bağlı boyacılar, iplikçiler, çulhalar, külahçılar, keçeciler, mutaflar, abacılar, kazazlar, alacalılar gibi esnaf grupları bulunmaktadır. **Mutaflar**; keçi kılından büyük çuval,yem torbası, göçebe çadırı dokurlar, **cülhalar**; yatak yüzü ve çarşafı, bez, astar dokurlar, **külahçılar ve keçeciler**; kısa, ince ve hallaçlanmış yünden yarım küre şeklinde külah ve keçe yaparlar, **abacılar**; erkek giysisi olan aba, keçi, at, deve öküz kılından koyun yününden siyah, kırmızı, lacivert aba dokurlar, **kazazlar**; ipek işleri, bindallı, fes püskülleri yaparlardı (Çitçi ve Yener, 1971: 6, 16, 33). Dokuma iplikleri toprak, ceviz boya, ceviz kökü, haylangoz yaprağı, sumak yaprağı, meyve, kızılıcık otu gibi kök boylarla boyanırdı (Helvacıkara, 2012: 92). Antep, dokuma ve boyacılıkta (Şekil 11.) Güneydoğu Bölgesi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir (Özünlü, 2010: 261).

Şekil 11. İplik boyayan esnaflar

Kaynak: Uğurluer, 2016: 35

Tablo 5. Esnaf Grupları 16.yüzyıl

Dokumacı ve Boyacı Esnafı			
Kendirci (İplikçi)-1 	Ketancı	Abacı-2 (yünden kaba kumaş) 	Yastıkçı
Bezzaz (Manifaturacı)	Çulhacı (Dokumacı) -21 	Boyacı	Harir (Kazaz)-3 (ipek işiyle uğraşan)
Çukacı (yünden kumaş imal eden)	Mutaf (keçi kılından dokunan kaba kumaş)	Terzi-4 	Hallac-5
Derici Esnafı			
Debbağ (Tabak)-6 	Saraç -22 	Haphapçı-7 	Köşker-8
Alet, araç, gereç imalatı ve inşaat ustalığı			
Demirci-9 	Kalaycı-10 	Semerci-Kürtüncü-11 (binek hayvan giysisi) 	Harat(Çıkrıkçı)-12
Palancı	Kazancı (Bakırcı)-13 	Nacarlar-14 	Yapırcılık-15

Tablo 5. (devam) Esnaf Grupları 16.yüzyıl

Gıda ve Unlu Mamuller Esnafı			
Fırıncı-23 	Leblebici	Helvacı-24 	Uncu
Pekmezci	Bakkal-16 	Kasap-17 	Şerbetçi18
Bostancı-19 	Ekinci-20 	Tuzcu	Kebabçı-25
Diğer Esnaf Grupları			
Sabuncu	Kuyumcu-26 	Eskici-27 	Oduncu

Kaynak: 1-20-diyarbakırlıoğlu.com, 2017, 22, 24, 26, 27-Güllü, Ç. D., 2016, 21, 23-tr.pinterest.com, Mihçioğlu, 2017, 25-Çavuşoğlu aile albümü ve Çakır, 2015: 233, 235, 238 verilerinden yararlanılmıştır.

• Dericiler

Tabaklar (Debbağ), kalenin etrafındaki tabakhane (debbağhane) bölgesinde (Şekil 12.) ham deriyi işleyenlere denirdi. Dericiler ve buna bağlı saraçlar, haphapçılar,köşkerler gibi esnaf grubunun önemli bir kolunu teşkil ederlerdi. **Saraçlar;** Yemenici pazarı ve Attar pazarında bulunan dükkanlarda, at eğerleri, su tulumlar, tabanca kılıfları vb. gibi benzeri şeyler yaparlar (Ek 5). **Haphapçılar;** ayakkabı ve takunya, **Köşkerler;** yemeni dikerlerdi (Çitçi ve Yener, 1971: 26, 48).

Şekil 12. Kale, bugün olmayan Keçehane Cami, Alleben Deresi ve Tabakhane

Kaynak: Uğurluer, 2015: 26.

• Alet, araç, gereç imalatı ve inşaat ustalığı

Demirci esnafı Demirci pazarında, kazancılar Kazancı çarşısında, neccarlar Neccar pazarında bulunurlardı. Bu alanda bilinen diğer esnaflar ise **palancı, kalaycı, kürtüncü semerci, çıkırıkçılardır** (Çakır, 2015: 236).

Geleneksel Antep yapılarında kullanılan taş malzeme, yöredeki taş ocaklarından çıkarılmaktaydı. Havara, keymık, minare kayası, karataş, beyaz mermer adı verilen, yumuşak, kolay işlenebilir özellik gösteren bu taşlar binaların yapımında kullanılmış ve böylece 16. yüzyılda, taş işçiliği gelişerek önemli bir iş kolu olmuştur.

• Gıda ürünleri esnafı

Şehrin temel gıdaları ekmek, et, meyve, sebze ve tahıldır. Esnaf grupları, başlarında bulunan, pazarbaşı, kasapbaşı ve diğer gıda sektöründen ekmekçilerin, fırıncıların, helvacıların, pekmezciilerin, bostancıların başındaki şeyhlerinin gözetimleri altında işlerini yürütürlerdi (Çakır, 2015: 225). Evliya Çelebi

“Evvelâ cihan süsü 40 elvan üzümü, nice kere yüz bin tulum pekmezi, bademli ve Şam fıstıklı şirin köfteri, bastığı ve bağı bastısı nice kere yüz bin deve yükü Arap ve Acem'e ve Hindistan'a köfterini götürürler. Çeşit çeşit helvası bir diyarda yoktur. Bütün halkı şirin yediklerinden şirin söylerler. Ama dillerinde biraz pelteklik vardır. Ra ve kaf harfini tam olarak söyleyemezler. Limon, turunç, nar, incir,dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ekmeği ve yoğurdu meşhurdur” der (Karahana, 2016: 205).

3.1.1.2. Tarım ve Hayvancılık

Hayvancılık ve ekip biçme işleri ile uğraşan çiftçi ve köylülere el değmemiş toprakları işleme ayrıcalığı tanındığı, 1540-1541 yılı mahkeme tutanaklarında görülmektedir. Ayrıca bu tutanaklar, iktisadi ve toplumsal yapılanmada meydana gelen değişiklikleri ortaya koymaktadır. Halkın temel ihtiyacı arpa, buğday üretimi, büyük köylerden küçük köylere kayarken boş kalan topraklar tarıma açılıyordu (Peirce, 2005: 44). Tarıma elverişli olan bu topraklarda tahıl, bakliyat, sebze ve meyve, üzüm, zeytin, pamuk, ceviz, incir üretimi yapılmaktaydı. Bu tarımsal üretim halkın geçim kaynağı haline gelmiştir (Çakır, 2015: 303). Bu dönemde Antep'te hayvancılıkla ilgili faaliyetlerde önem kazanmıştır. 1574 tahrir defterinde koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlardan alınan ağnam vergisindeki artış bunun bir göstergesi olarak görülmektedir (Özünü, 2010: 266)

3.1.1.3. Ticaret

Antep, ticaret yolları üzerinde yer alması, tarımsal yapısı, halkın ticari zekası, yerli yabancı tüccarların bulunduğu bir pazar görevi görmesi, bu dönemde önemli bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. Mehmet Aşık, 16.yüzyıl sonlarında Antep şehrini "tüccarların ve seyyahların buluşma yeri" olarak tanımlamaktadır (Canbakal, 2009: 59).

Antep'te boyahanelerin Memluk döneminden beri faaliyette olduğu belirtilmektedir (Akis, 2007:85). Boyahanelerden alınan verginin 1543'te 2.070 akçe, 1574'te 52.880 akçe gibi yükselen bir tutar, dokuma işiyle uğraşan basmacı, abacı gibi esnaflar, şehrin dokumacılıkta Güneydoğu şehirleri arasında ileri olduğunun göstergesidir (Özünü, 2010: 261). Halep'ten, İran ve Irak'tan gelen kervanların tekstil ürünlerinden satın almaları şehrin canlı pazar imkanına sahip olduğunu göstermektedir. Şehirde ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu yer bedesten çevresinde yer alan dükkanların oluşturduğu çarşı bölgesidir (Çakır, 2015: 233,302).

3.1.2. Fiziki Yapı

Antep şehri Osmanlı döneminde sınır bölgesi işlevinden, ticaret şehrine dönüşmesi ile fonksiyona bağlı bir değişim göstermiştir. Şehir güven ortamı ile istikrarlı bir yönetime kavuşarak ticaret yapıları ve yolları yapılmıştı (Başgelen, 1999: 63). Bu yapılar, Osmanlı döneminde ticarete dayalı bir şehir özelliği gösteren Antep'in geleneksel şehir dokusunu

oluşturan mimari değerler, günümüzde kent kimliğini belirleyen önemli belgeler olmuştur (Ünal, 1999: 46). Beylikler ve Osmanlı ilk dönemde yapılan han ve bedestenler (Tablo 6.), çarşı ile iç içe olan camiler (Tablo 7.) görülmektedir.

3.1.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar

Ticaret yapıları, işlevleri nedeniyle Antep şehri için yaşamsal önem taşıyan, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etkinliklerin gerçekleştiği mekanlar olmuştur. Bu mekanlar açık ve kapalı olarak uzun çarşı yolu üzerinde ve bu çarşıya açılan, çeşitli iş kollarının yer aldığı küçük çarşılarından meydana gelmiştir. Osmanlı şehirlerinin en geniş fiziki mekanı çarşıları olmuştur (Bayartan, 2005: 89).

Kapalı Mekanlar; Han, Bedesten, Dükkanlar

Açık Mekanlar ; Çarşı ve Pazarlar (Sokaklar, Meydanlar, Boşluklar)

Han ve Bedestenler, ticari etkinliklerin yapıldığı kapalı mekanlardır. Antep'te hanlar genellikle uzun çarşı çevresinde yer almışlardır.

• **Hanlar;** ticarethane han (toptan, perakende satış), tüccar han (bir tüccara ait), sanatkarların iş yeri olarak kullandıkları han, depo amaçlı kullanılan han, gece konaklaması ve hayvanların barınması için hancı tarafından odaları kiraya verilen han ya da hepsi bir arada işleve sahip tek katlı ya da iki katlı avlulu mekanlardır (Çitçi ve Yener, 1971: 26).

Osmanlı döneminde yapılan hanların plan ve mekan özellikleri topografik yapıya ve şehir dokusuna uyduğu görülmektedir (Özkarıcı, 2014: 24). Bölgede, ticaretin artışına bağlı olarak 1562 yılında Erzurum'dan Halep ve aynı yıl Şam Beylerbeyliğine atanan Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılan vakıflar (han, bedesten işyerleri, hamam) şehrin hızla geliştiğini göstermektedir. Lala Mustafa Paşa 1577 vakfiyesinde görünen **Lala Mustafa Paşa (Hışva) Han'ın** 1563-1577 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir.Yapı tek katlı, kare avlulu, etrafında dükkanların olduğu han tipinde olup batısında Paşa hamamı ve susamhane, doğusunda Lala Mustafa Paşa (Karanlık ya da Eski) Bedesten ve külliyesi bulunmakta idi (Çam, 2006: 94). Han ve Bedestenin kalenin güney eteğinde yer alması ticari dokunun buradan başladığını göstermektedir (Başgelen, 1999: 65). 16. yüzyıl hanları; **Ahmet Paşa Hanı, Ammi Hanı** (1557 yılı tahrir defterinde adı geçmektedir), **Yeni Han** (Han-ı Cedit), 16.yüzyıl başı **Emir Ali Hanı** (Çekirdekçi ve Han-ı Sebil denir), 15. yüzyıl **İki Kapılı Han**, 1543-1544 yılı **Pekmez Hanı**, 16. yüzyıl sonları **Tuz Hanı** (Ek 1), 1540 yılı **Koyun Hanı** ve Sam köyünde yolcu hanı olarak yapılan 16.yüzyıl ortaları **Sam Hanı'dır**. (Çam, 2006: 451, 506, 572, 689, 690, 691).

Tablo 6. Gaziantep'te Beylikler ve Osmanlı ilk Dönemi Hanlar-Bedestenler

Osmanlı öncesi yapılan Han Adı	Yapım Tarihi		
Yeni Han(Han'ı Cedid)	-		
Pürçekli Kervansarayı	-	Günümüze ulaşamamıştır	
Emir Ali Hanı	1479-1515	1 	2
İki Kapılı Han	15. yüzyıl	Günümüze ulaşamamıştır	
16.yüzyıl Han Adı	Yapım Tarihi		
Lala Mustafa Paşa (Hışva)Hanı	1563-1577	3 	4
Sam Hanı	16. yüzyıl ortaları	19.yüzyılda yenilenmiştir	
Ahmet Paşa Hanı	16. yüzyıl sonları	Günümüze ulaşamamıştır	
Ammi Han	16. yüzyıl başı	Günümüze ulaşamamıştır	
Pekmez Hanı	1543-1544	Uzun Çarşıda, tahminen Elbeylioğlu Hanı yerindeymiş	
Tuz Hanı	16. yüzyıl sonları		
Koyun Hanı	1540		
Buğday Arasası Hanı	1640	Yangında tamamen yanmış ve yeniden yapılmıştır	
Bedestenler			
Eski(Karanlık) Bedesten	1564-1568	Günümüze ulaşamamıştır	5
Kuyumcular Bedesteni	-	Günümüze ulaşamamıştır	

Kaynak: 1, 4-Yakar, 2015: 46, 69, 2, 5-Çam, 2006: 451, 105, 3-Babat, 1990: 28 ve Çam, 2006 verilerinden yararlanılmıştır.

• **Bedestenler;** Ticari hayatın merkezinde, tüccar ve esnafın değerli mallarının ve evraklarının muhafaza edildiği, mücevher, silah, bez ve kumaşların satıldığı kagir yapılardır (Altınöz,1999: 130). Anadolu'da çarşının kumaş satılan ya da yapılan bölümü, önceleri bezistan-bezzazistan olarak adlandırılmış daha sonraları halk arasında bezzazlar pazarı ve bezzazlar çarşısı olarak söylenmiştir. Bezzazlar için 13. yüzyılın ikinci yarısında han binaları yapılmış, zamanla bu hanların yanında kumaş satışı ve dokuma imal eden dükkanlar oluşmuştur. Han ve dükkanların meydana getirdiği bezzazlar çarşısı, kıymetli mallar arasında ön sırada yer alan kumaş ve imalatçıları için sağlam, güvenli bedestenlerin doğuşuna neden olmuştur (Cezar, 1985: 211).

Eski (Karanlık) Bedesten 1564-1568 yılları arasında Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. 110 dükkandan meydana gelen bedesten Tahtani caminin batısında yer almıştır. Günümüze ulaşamayan diğer bedesten ise C. Cahit Güzelbey'in, Hüsrev Paşa zamanında yapıldığını ifade ettiği **Kuyumcular Bedestenidir** (Çam, 2006: 694).

• **Çarşı ve Pazarlar;** Ticari etkinliklerin yoğun olduğu, genellikle sokak ya da bir meydanın iki tarafında dükkanların sıralandığı, birçok önemli yapıyı bünyesinde, ya da çevresinde barındıran mekanlardır (Topçu ve Bilsel, 2016: 59). Osmanlı şehirlerinde çarşı kelimesi yerine kullanılan **Arasta;** üzeri tonoz ya da çatı ile kapalı aynı işlevde dükkanların sıralandığı çarşıdır. Suk, çarşının Arapça karşılığıdır (Çınar, 2000: 29).

Bu dönemde ticaret, şehrin en güvenli bölgesi kale ve çevresinde gelişmişti.Kalenin güneyinden Arasa'ya kadar devam eden uzun çarşı, alışverişin yoğun olduğu mekandı. Uzun çarşı üzerinde çok sayıda dükkanlar, han ve bedestenler yer almaktadır (Çakır, 2015: 70).

Şehrin ticari ve iktisadi hayatının kalbi sayılan Arasa ve çevresinde sanat ve ticaret erbabı toplanmış bulunmaktaydı. Dört yandan gelen, çeşitli iş kollarına ait yüzlerce dükkanın olduğu sokaklar Arasa meydanında birleşip ayrılırdı (Güzelbey, 1965: 105).

Arasa meydanında arpa, buğday, un gibi tahıllar satılırdı. Buğday Pazarı denilen bu yere, 16. yüzyılda **Galle Pazarı** da denilirdi. 1574-1575 tarihli bir vakfiyede, Arasa'nın iki kapılı ve çeşitli mahsullerin satıldığı pazar yeri olduğundan, Halep beylerbeyi Ahmet Paşa'dan han yeri için alındığından bahsedilmektedir (Çınar, 2000: 29).

3.1.2.2. Dini ve Sosyal Yapılar

Dini yapıların fonksiyonlarına, konumlarına ve mimari özelliklerine bağlı olarak kente, sosyal ve görsel katkı sağlayan mimari değerler olduğu söylenebilir. İslam şehirlerinin temelini **cami, pazar, hamam** oluşturmaktadır. Osmanlı şehirlerinde camiler çarşının içinde

ya da yakınında yer almıştır. Halkın cuma namazında topluca ibadet etmesi, cami çevresinde hareketliliğe, dolayısı ile çarşı ve pazarlarda canlılığa etken olmaktadır (Çakır, 2015: 74). Bu dönemde nüfusun artması ve şehrin büyümesi ile yeni camiler yapılmıştır. Camiler, yerel halk tarafından kendi imkanları ile inşa edilmiştir (Ek 4).

Osmanlı şehirlerinde, camiler kadar şehrin fiziki ve ticari gelişimine katkı sağlayan, bünyesinde ibadethaneler, imarethaneler, aşevleri barındıran vakıflar da önemli bir yer tutmuştur. Canlı ticaret ortamı, gelen tüccarlar, farklı kültürlerin kaynaşması sosyal ve kültürel gelişmeyi sağlamıştır (Üstündağ, 2005: 150, 166). Cami, mescit, medrese ve tekke gibi İslami eserler yaşamlarını vakıf malları ile sağlamışlardır.

Vakıf; bir kimsenin Allah'a yakın olmak adına hukuki yollarla malını ya da parasını bağışlamasıdır. Vakıflar genellikle Osmanlı döneminde kurulmuştur. Kişiler; cami, medrese, hastane, han, hamam, bedesten, dükkanlar, kütüphane vb. gibi yapılar inşa ederek hem şehrin gelişimini sağlamışlar, hem de hayır yaparak Allah'a yakın olmuşlardır. Vakıf gelirleri devletin genel bütçesine girmeden yaşamını devam ettirmiştir (Cezar, 1985: 348).

Vakıflar Türk-İslam Uygarlığının en başarılı örgütü ve vakıflara bağışlanan taşınır ya da taşınmaz malların koruyucusu olmuştur. Antep'te vakıflara adanan mallar arasında bulgur kaynatmak ve şire, pekmez, pilav pişirmede kullanılan **masere** kazanları bulunmaktadır. Memluk ve Dulkadiroğulları döneminde Maraş ve Halep'te kurulan vakıflar da bulunmaktadır (Güzelbey, 1992: 154).

Osmanlı'nın ilk dönemi olan 1516-1600 yılları arasında, şehrin sicil ve vakıf kayıtlarında 19 cami yer almaktadır (Çakır, 2015: 76). Bu dönemde çalışma alanında yer alan camiler (Tablo 7.), beylikler döneminde yapılan **Boyacı cami** ile 1570 yıllarında mescit olarak yapılan ve 1689 yılında minber konularak camiye çevrilen **Hacı Nasır Cami'dir**. Sicil kayıtlarında Boyacı mahallesinde yer aldığı belirtilen **Hacı Musa** cami ve **Şhreküstü** cami şimdi mevcut değildir (Çam, 2006: XXXI). Antep şehri bu dönemde, doğuda Şhreküstü'den, batıda Akyol mahallesine, kuzeydoğuda Bostancı mahallesinden, güneybatıda Eyüboğlu mahallesine kadar uzanmıştır.

16. yüzyıl ilk yarısı **Tabakhane cami** , **Bey (Çınarlı)** cami, **Şhreküstü** cami 16. yüzyıl ikinci yarısı **Alaybey** cami, **Şeyh Fethullah** cami, **Akyol** cami, **Ahmed Bey** cami, 16. yüzyıl sonları 1574-1575 **Bostancı** cami, **Handan Bey** cami, 1589-1594 **Şahveli cami** Osmanlı döneminde yapılan camilerdir (Çam, 2006: XXXI).

Tablo 7. Beylikler Dönemi ve 16.yüzyıl Osmanlı İlk Dönemi Çalışma Alanında ve Yakınındaki Camiler

Osmanlı öncesi yapılan Cami Adı	Yapım Tarihi	16.yüzyıl Cami Adı	Yapım Tarihi
Ömeriye Cami	M.S.1211 (onarım kitabesi)	Bey Cami (Çınarlı Cami)	16. yüzyıl ilk yarısı
Kale Cami	12.-13.yüzyıl	Şhreküstü Cami	16.yüzyıl ilk yarısı
Boyacı Cami-1 	13. yüzyıl	Şeyh Fethullah Cami-2 	16.yüzyıl ikinci yarısı
Eyyübođlu Cami	13.yüzyıl	Ahmed Bey Cami	16.yüzyıl ikinci yarısı
Ali Neccar Cami	14.yüzyıl	Alaybey Cami	16.yüzyıl ikinci yarısı
Şirvani Cami-3 	14.-15. yüzyıl	Bostancı Cami	1574-1575
Alaüddeve Cami-4 	16.yüzyıl başı	Ferhadiye Cami	16.yüzyıl ikinci yarısı
Debbağhane Cami	-	Handan Bey Cami	16.yüzyıl ikinci yarı
Tahtalı Cami-5 	-	Şah Veli Cami	16.yüzyıl ikinci yarı
Hacı Musa Cami	-	Ağa Cami	1554-59

Kaynak: 1, 2-Çam, 2006: 229, 121, 3, 4, 5-Yakar, 2015: 67, 40, 87 ve Çakır, 2015: 75 verilerinden yararlanılmıştır.

3.1.3. Sosyo - Kültürel Yapı

Coğrafi konumuyla tarihe dayalı bir kültür yapısı olan Gaziantep ve çevresinde "Anadolu'nun yerli halkı" denilen, gelişmiş kültür anlayışına sahip, gelecek medeniyetlere ışık tutan Sümerler, Sami kavimleri, Akadlar, Asurlular yaşamıştır. Antep Şehri, Ortaçağ'dan beri ilim ve kültür merkezi olmuş, Türk-İslam kültürünün parlak dönemlerinin yaşandığı Selçuklu, Memluklu ve Osmanlı zamanında medreseler açılmış, pek çok bilim adamları yetişmiştir (Güzelbey, 1992: 10, 183).

Bölgeye 400 yıl kadar hakim olan çeşitli Türk boylarının, dış güçlere karşı sürdürdüğü savaşlar, Antep kültürünün, folklorunun temelini oluşturmuş, destanlar, türküler, ağıtlar yazılmıştır (Uğur, 2004: 36). Aynı zamanda, Antep bölgesine gelen Türkmen aşiretlerin kaynaşmasına, halkın Türk dil ve kültürünün zenginleşmesine neden olmuştur. Hasan Ayni, Mütercim Asım, Çarpınlı Şeyh Ahmet vb. gibi Türk dili bilginleri, Türkçe ve Arapçayı ayrı tutmaya çalışan lügatçiler, dini eserlerin, ilahilerin Türkçe söylenmesine sebep olan önemli bilim adamları yetişmiştir (Yetkin, 1970: 23, 24).

3.1.3.1. Etnik Gruplar

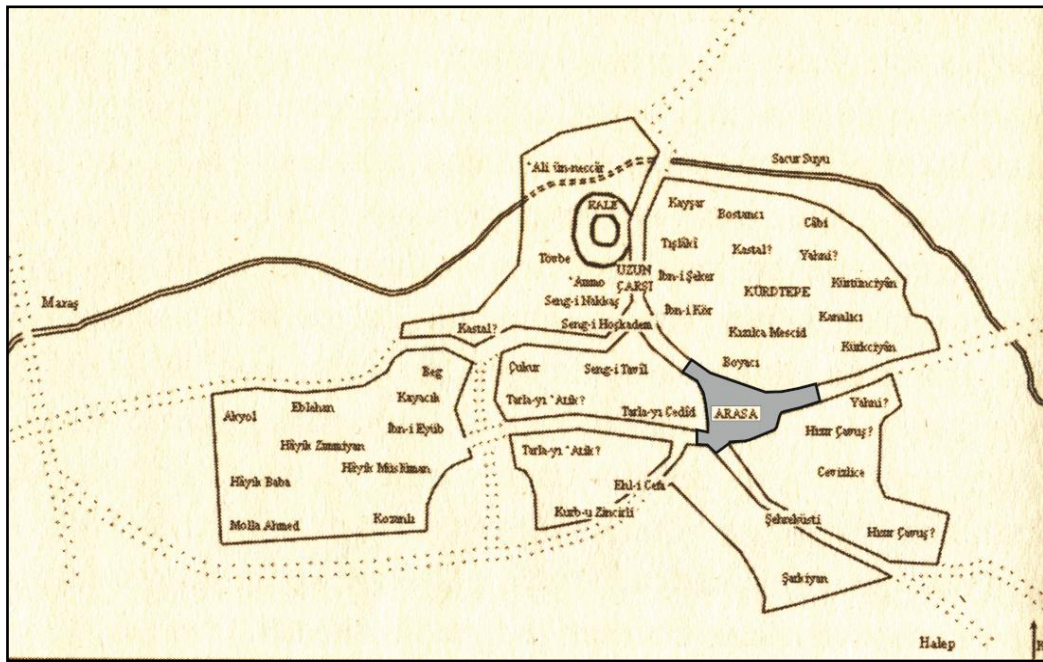
16. yüzyılda Şehir nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar ve az sayıda gayrimüslim halk oluşturmaktaydı. Ermeniler Ermeniyan mahallesinde yaşamaktaydı. Müslüman nüfusun artması ile mahalle Hayk-ı Zımmiyan ve Hayk-ı Müslüman diye ikiye ayrılmıştır. Buna karşılık etnik ve dini bölünmeden bahsedilmez Müslüman ve gayrimüslimlerin zaman zaman aynı mahallede yaşadıkları, sosyal ve ekonomik alanda ilişki içinde oldukları sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır (Çakır, 2015: 139, 142).

3.1.3.2. Dini İnanç Sistemleri

Türk-İslam şehri özelliğini taşıyan Antep şehri, zamanla 16.yüzyılda Osmanlı şehri kimliğini kazanmıştır. Dini yapılar, İslam kültüründe genellikle çarşı yanında konumlanmıştır (Çakır, 2015: 51). Gayrimüslimlere ait dini yapılar ise ticari hayatın dışında, oturdukları mahallelerde yer almıştır.

3.2. Osmanlı Gelişme Dönemi (1600-1830)

Antep, Osmanlı ilk döneminden sonra 1830 yılında Halep eyaletine bağlanıncaya kadar, Maraş eyaletine bağlı bir sancak olarak 230 yıllık sürede sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziki gelişim göstermiştir. Osmanlı, bölgede Arap ve Kürt aşiretlerinin saldırılarına karşı Türkmen aşiretlerini Türkiye ve Suriye sınır bölgesine yerleştirmeye başlamış ve Türkmenler oturdukları yerlere, boy ve oymaklarının isimlerini (Barak,Avşar, Ceritli, Yalankaz, Savcılı, Kızık vb. gibi) vermişlerdir (Şıvgın, 1997: 17).

Şekil 13. 17. yüzyılda Ayntab kentinin yerleşimi ve Arasa Meydanı

Kaynak: Canbakal, 2009: 40.

Müsüman ve gayrimüslümlerin birlikte yaşadığı Antep'te 17. yüzyılda halkın büyük çoğunluğunu Müslüman Türkler sağlıyordu. Mahalleler, etnik grupların kültürel yapılarına, topoğrafik yapıya göre şekillenmişlerdi. Tepe yerleşkesi olan Türktepe, Tepebaşı, Kayacık ve Düğmeci mahalleleri aynı zamanda etnik grupların yerleşim sınırını da belirlemektedir (Uğur, 2004: 62). Türktepede Müslümanların, Tepebaşında Ermenilerin (Surp Asdvadzadin Kilisesi), Düğmeci mahallesinde Müslüman ve Musevilerin (Sinagog), Kayacıkta Ermenilerin ve Müslümanların (yakınında camiler), yaşadıkları görülmektedir (Yüce, 2010: 18). 17. yüzyılda şehrin geliştiği, cami etrafındaki yerleşimlerin mahalleleri, sokakları ve yapı

adalarını oluşturduğu görülmektedir (Şekil 13.). 1760 tarihli şer'i siciline göre mahalle sayısı 53 olarak belirtilmektedir (Kuban, 2014: 134). Vakıflar yoluyla birçok dini, kültürel, ticari ve eğitim yapıları yapılmıştır.

Antep'e iki kez gelen Evliya Çelebi, 1671 yılında şehrin fiziki, sosyal ve ticari hayatı hakkında oldukça geniş bilgi vermiştir. "**Ayan ve eşrafı, bilginleri, mollası, imam ve hatipleri, şeyhleri vardır. Burada olan bilginler hiçbir diyarda yoktur. 107 köydür. 32 mahalledir ve 8067 toprak ve kireç örtülü evlerdir. 140 mihrapır**" der (Kahraman, 2016: 202).

18. yüzyılda ticari hayatın gelişmesine bağlı olarak şehir, kaleden Halep yolu doğrultusunda, Şhreküstü'ye kadar uzanarak bu yol üzerinde ticari mekanlar, hanlar, dükkanlar, çarşı ve pazarlar yapılmıştır. Halep ile ekonomik ve idari ilişkileri artmıştır. (Kuban, 2014: 134).

3.2.1. Ekonomik Yapı

Antep şehrinin ekonomisinin temel kaynağı tarıma elverişli topraktı. Osmanlı İmparatorluğunun 17. yüzyıl sonlarında yaşadığı Celali isyanları ile tarıma dayalı bölgelerde üretimin durma noktasına geldiği bu dönemde, Antep şehrinde ticari yapılar artmıştır. Bunda Antep'in, Hindistan-Anadolu-Avrupa arası ticari yolların transit merkezi konumunda olmasının etkisi büyüktür. Uluslararası ticaretin önem kazandığı bu dönemde Antep'te toplanan malların depolanması, satışı ve korunması için bedesten ve hanlar yapılmıştır (Başgelen, 1999: 64).

3.2.1.1. Esnaf Grupları

• Dokuma ve Boyacı Esnafı

Bu dönemde, 16. yüzyılda görülen esnaf gruplarının yanında, dokumacılığın (cüllah, çulha), yan kollarından **çitici**; nakış ve basmacılık işi yapan, **kassar**; bezleri yıkama ve çapma işlemi yapan, **dekakçı**; kumaşın düzlenmesi ve parlatılması işini yapan esnaflar da görülmektedir. Dokumacılıkla beraber boyahanelerdeki artış, dokuma sanayideki büyümenin göstergesidir (Çınar, 2000: 320).

Evliya Çelebi 17. yüzyılda Antep için "**Çoğunlukla halkı Havrani kürk, çuha ferace, Elvan boğası, kavukla külâh üstüne beyaz sarık sararlar.Yine elvan boğası, eyer, yay ve gedesiyle ünlü bir kent**" der (Kahraman, 2016: 205), (Ek 1.). Evliya'nın

bahsettiği **elvan bogası** (renkli pamuklu bez), ipek, keçe, Antep bezi ve **acemi** adı verilen boyasız pamuklu kumaş üretilmekteydi (Canbakal, 2009: 62).

• Dericiler

Anadolu'da gelişen deri işçiliğini ilk başlatan ve Ahi teşkilatını kuran Kırşehirli **Ahi Evran'dır**. Antep şehrinde genellikle sığır, keçi, koyun gibi eti yenen hayvanların derileri terbiye edilerek (işlemlerden geçmesi) kullanılır hale getirilirdi. Deri işi yapanlara Tabak (Debbağ), ham derinin işlemden geçirilmesine **sepicilik** denirdi (Çınar, 2000: 331). Tabak esnafı ayakkabı, at koşum takımı, matara, yemeni vb. gibi halkın ihtiyaçlarını karşılardı. Şehrin kale ve dere yakınındaki Tabakhane Bölgesi'nde işlenen deriler **Fadlacılar** tarafından satılırdı (Çitçi ve Yener, 1971: 25). Bölgedeki dağlarda yetişen **Zahvaran** bitkisi ile boyanan derilere sarı sahtiyen denirdi (Bozkurt, 2016: 95). Deri sanayisi gelişmiş olup kırmızı, sarı renkteki sahtiyenler, Kilis, Halep ve Mısır pazarlarına gönderiliyordu (Çınar, 2000: 332).

• Alet, araç, gereç imalatı ve inşaat ustalığı

Demirciler, kendi pazarlarında kazma, kürek, balta, tırpan, nal, mih gibi çiftçi malzemeleri ile bıçak, kama imal ederler. **Bakırcılar** ise mutfak malzemeleri kap, kazan yaparlardı (Çınar, 2000: 338). Kalkan ve üzengi yapımı, şehirde maden işçiliğinin ileri olduğunu göstermektedir (Canbakal, 2009: 64). İnşaatla ilgili işleri **duvarcı, taşçı, dülger, neccar, demirci, kurşuncu, nakkaş, bıçkıcı**, gibi esnaflar yapardı. İnşaat işlerinin başında şehir mimarı ya da mimar başı bulunur, izni ve ruhsatı olmadan inşaat esnafı işe başlamazdı (Çınar, 2000: 318).

• Gıda ürünleri esnafı

Bakkallar, ekmekçiler, kasaplar, sebze ve meyveciler, vb. gibi esnaf grupları halkın temel gıda ürünlerini temin ederlerdi. Ekmek ve diğer unlu gıdalar için gerekli olan buğday ve arpa Arasa meydanında satılırdı (Tablo 8.). Şehrin en önemli gıda maddesi olan et ihtiyacı, çarşı ve pazarlardaki kasap dükkanlarından sağlanırdı (Çınar, 2000: 346).

Tablo 8. 17. Yüzyıl Sonunda Arasa ve yakın çevresinde yer alan Ekmekçi, Çörekçi ve Kasap Dükkanları

Ekmekçi ve Çörekçilerin Bulunduğu Yer	Dükkan Sayısı	Kasapların Bulunduğu yer	Dükkan Sayısı
Hacı Nasır Yakınında	2	Hacı Nasırda	2
Arasa Meydanında	3	Arasa Meydanında	7
Tahmis Yakınında	1	Arasa Yakınında	4

Kaynak: Çınar, 2000 verilerinden yararlanılmıştır.

3.2.1.2. Tarım ve Hayvancılık

Tarım ürünleri bu dönemde de şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Halk, şehirdeki boşluklarda ve köylerde bulunan bağ, bostan ve tarlalarında buğday, arpa, üzüm, fıstık, pamuk, zeytin, nar, incir, dut, kayısı, şeftali vb. ürünleri yetiştirmektedirler.

Evliya Çelebi;

"Her hanede bağ, bahçe, havuz ve şadırvan selsebiller akıp çeşit çeşit servi, çınar, salkımsöğüt, kavak, limon, turunç ve diğer meyve ağaçları ile süslenmiş İrem gibi bağlı bahçeli, şebekeli bostan ve gülistanlı bir toprakları geniş ve verimli bir şirin şehirdir" der (Kahraman, 2016: 203).

Antep'te göçer nüfus aşiretler, hayvancılıkla (keçi, koyun) uğraşıyorlar ve halkın et ihtiyacını karşılıyorlardı. Şehirdeki çarşı, pazarlarda bulunan kasap dükkanları ve ödedikleri vergi gelir kaynaklarında önemli yer tutmaktaydı. Ayrıca bölgeler arası mal taşımacılığında kullanılan yük hayvanları göçerler tarafından sağlanıyordu. Kentliler tarafından bakmaları için aşiretlere emanet edilen hayvanların yanı sıra çeşitli yiyecek, yün ve yumrulu bitkilerin ticareti yapılıyordu (Canbakal, 2009: 58).

3.2.1.3. Ticaret

Antep şehrinin ticari hayatının yoğun olduğu bölge Uzun Çarşı, Arasa ve çevresiydi. 16.yüzyılda Galle pazarı da denilen Arasa meydanının hububat (arpa-buğday) pazarı olma özelliği bu dönem ve sonrasında da devam etmiştir. Bedesteni olan şehirler ticaretin geliştiğinin göstergesidir. Köylerde işlenip dokunan kumaşların satış yeri **İki Kapılı Han**, daha sonra **Emir Ali Hanı**, pirinç, bal, yağ, bal, pekmez, kuru incir gibi gıda ürünlerinin satış yeri ise **Pekmez Han'dı**. Üretim yapan zanaat ve esnaf grupları dışında uluslararası ve şehirler arası ticaret yapan tüccarlar bulunmaktaydı (Çınar, 2000: 355, 357).

Acemi adı verilen pamuklu kumaş Halep üzerinden Marsilya'ya gönderiliyordu. Kumaş üretimindeki yükseliş çevre şehirleri, Halep'i hatta idari merkez Maraş'ı ekonomik olarak geride bırakmıştır. Antep'te tekstil üretimindeki büyüme, Osmanlı ekonomisindeki büyüme ile paralel gitmekteydi. Ermeni tüccarları 17. yüzyıl sonlarında Suriye ve Doğu Anadolu, İran-Hindistan-Avrupa arası ticarete ve tekstil işinde önem kazanmışlardı. Antep' in bereketli toprağında yetişen fıstık, Suriye'ye ihraç ediliyordu. İhraç edilen mallar arasında 18. yüzyıl başında sarı-kırmızı şahtiyan ve pabuç bulunmaktaydı (Canbakal, 2009: 54, 56,62,64).

Ticari hayatın canlı ve hareketli olması Halep'e yakın olmasının önemli rol oynadığı görülmektedir.

3.2.2. Fiziki Yapı

Bu dönemde şehrin kuzey güney doğrultusunda bulunan geniş bahçeler, boşluklar batı mahallelerini doğudaki şehir merkezinden ayırsa da doğudaki mahalleler ticaret merkezinin ve kalenin etrafında yer almaktaydılar (Canbakal, 2009: 41).

Ticaret merkezi, kuzeyde Gümrük caddesinden başlayan Uzun çarşı, güneyde ana kavşak olan Arasa Meydanı ve devamındaki yol üzerinde bulunmaktadır. Çalışma alanı Arasa ve çevresi bu dönemde ticaretin gelişmesiyle önem kazanmış, ticari, dini (Tablo 10.) ve sosyal yapılar ile sosyo kültürel yapısını oluşturmuştur.

Evliya Çelebi,

"Her sokak başında birer tedribe kapıları var ki her biri kale kapılarından sağlam ve korunaklıdır. Her birini birer kapıcı açar kapar. Ve her gece bütün sokakları kandillerle aydınlanıp bekçi ve gözcüler hazır olup uzun gecelerde subaşı bütün tabileriyle kol dolaşır" der (Kahraman, 2016: 204).

Evliya Çelebi'nin bahsettiği kapılar, mahalleleri birbirinden ayırma geleneğinin devam ettiğini göstermektedir (Kuban, 2014: 133).

3.2.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar

• **Hanlar;** Evliya Çelebi'nin bahsettiği **Arasta Hanı**, Mustafa Ağa tarafından 1640 yılında Mevlevihane'ye ve Tekke cami'ne gelir getirmesi için Buğday Arasası'nda yapılmıştır. Buğday Arasası Hanı diye bilinen bu hanın 20 odası ve 20 dükkanı bulunmaktaydı (Güzelbey, 1964: 103)

Evliya Çelebi,

"3900 dükkân, iki bedesten vardır ama uzun çarşısı ve saraçhanesi tertip üzere yapılmış üstleri örtülü kagir, sağlam ve süslü dükkanlardır. 70 çeşmedir. Şehir yüksek bir düzlükte, yer yer bayırlar üstünde kurulduğundan havası ve suyu da güzeldir. Birçok hanları vardır ama en meşhurları Mustafa Paşa Hanı, Tuz Hanı, Pekmez hanı, ve Arasta Hanı, İki Kapılı han, Börekçi Hanı' dır" der (Kahraman, 2016: 203).

Hışva Han ve İki Kapılı Han'da bulunan ham pamuk, keten ve pamuk dokumalar, boyahaneler ticaretin güçlü birer göstergesidir. Uzun Çarşıda olan ve yapım tarihi bilinmeyen Hasırcı Hanı 1798 yılında yenilenmiş, günümüze ulaşamamıştır. Börekçi hanı ile Pürçekli Hanın aynı olduğu düşünülmektedir. Çalışma alanı sınırında olan Mecidiye Hanı (Koca Nakip Hanı) tahminen 1725 yılında yaptırılmış, Sultan Abdülmecit (1829-1861) zamanında tamir edilmiştir (Çam, 2006: 84).

• **Bedestenler;** 16.yüzyılda şehrin büyüme döneminde, Hüsrev Paşa ve Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bedesten, han ve işyerlerinden sonra, Darendeli Hüseyin Paşa tarafından 1718-1727 de yaptırılan **Külliye** ilk büyük ticari yapı olmuştur. **Lala Mustafa Paşa bedesteni**, Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan **Zincirli bedesten** (Bedesten-i Cedid) den sonra **Eski bedesten** diye anılmıştır. Zincirli bedesten 1717 yılında yapılmış, 80 dükkanı bulunan, doğudan batıya, kuzeyden güneye iki kısımdan oluşan bir bedestendir (Çınar, 2000: 24). Uzun çarşı ile Arasa arasında yer alan bedesten Birinci Dünya Savaşı'na kadar dokuma ve alaca kumaşları satılmaktaydı. 19. yüzyıl sonunda Adliye olarak kullanılan ikinci katı yapılmış, 1957 yılında yanmış ve 1964-1968 yılları arasında yenilenerek sebze hali, kasaphane olarak hizmet vermiştir (Çam, 2006: 77). Günümüzde turistik eşya ve yöresel ürünler bulunmaktadır.

• **Çarşı ve Pazarlar;** Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Antep'i anlatırken, Arasa için Arasta kelimesini kullanmıştır. Aynı çeşit malların satıldığı, üstü örtülü ve önü saçaklı dükkanların bulunduğu çarşı, Arasta kelime anlamına uymaktadır (Güzelbey, 1965: 115). Arasta kelimesinin zamanla Arasa'ya dönüştüğü ve bu bölgeyi tanımladığı düşünülmektedir.

Arasa, kalenin önünden başlayan ve Şhreküstü' ye doğru giden uzun çarşı yolunun ortasında yer almaktadır. Çevresinde bulunan, adı meslek adıyla pazar kelimesinin birleşiminden meydana gelmiş aynı meslek gruplarının oluşturduğu sokak ve yollar bu meydana açılır. Nacar Çarşısı, Külekçi Pazarı, Yemenici Pazarı, Kavaf Çarşısı, Haphapçı Çarşısı, Kendirci Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı gibi aynı meslek gruplarının oluşturduğu çarşı ve pazarlar yan yana gelerek Uzun Çarşı ve devamındaki Arasa Çarşısını meydana getirmişlerdir (Ünal, Karşılıgil 2007: 166). Sobacılar, Tenekeçiler, Şekerciler ile devam eden yolun sonunda 1689 tarihli "Kamalak zade Hasan Ağa Vakfına" ait vakfiyesinde, Hacı Nasır Camiye bitişik yapılan dükkanlarla oluşmaya başlamış **Almacı Pazarı** yer almaktadır. Bölge, helvacı, katmerci, kelleci, kebabçı, baklavacı, tufekçi, ekmekçi, kasap gibi esnafın bulunduğu canlı, hareketli ve renkli bir alandır (Bozkurt, 2016: 32).

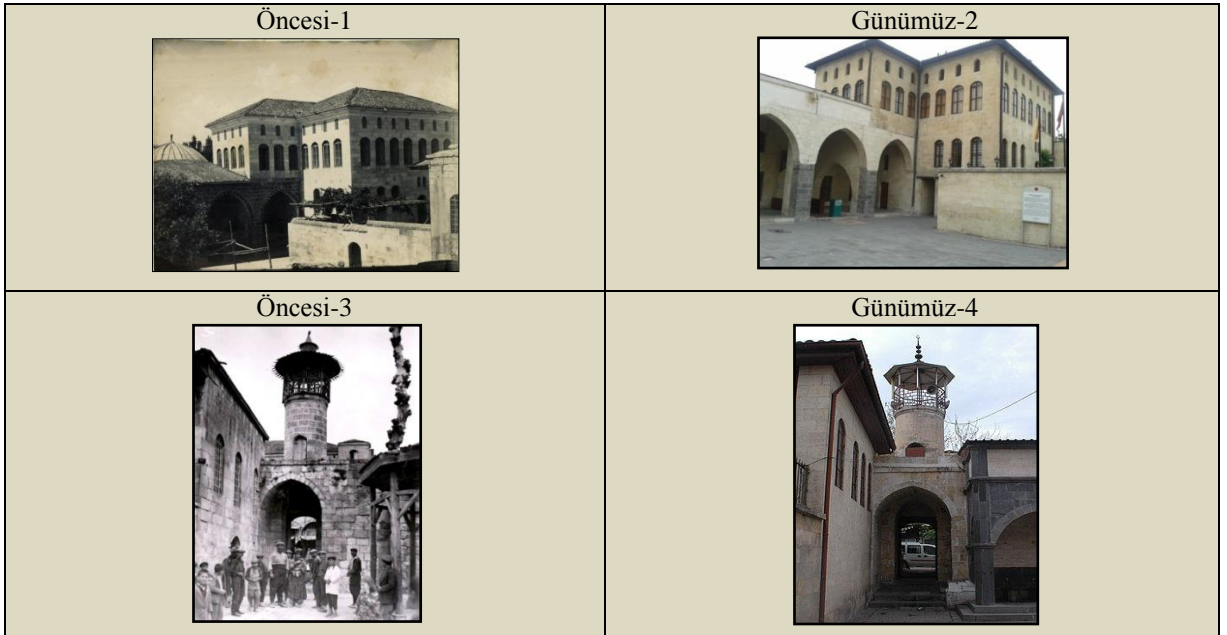
3.2.2.2 Dini ve Sosyal Yapılar

Tekke Cami (Mevlevihane), 1638 yılında Buğday Arasası Meydanında Antep Sancak Beyi Mustafa Ağa tarafından Mevlevihane olarak yaptırılmıştır. Mimarisinde, Mevlevi Dergah özelliklerini taşımakla beraber semahane kısmında mutrip, mahfili ve çile hücreleri mevcut değildir. Semahane kısmı cami olarak kullanılmaktadır. Cemaat, Mevlevihane'de bulunması ile anlam kazanan (Tablo 9.) minarenin altından geçmektedir (Çam, 2006: 153).

Evliya Çelebi,

"Kalabalık cemaate malik Arasta meydanında Boyacıoğlu Cami, Uzun Çarşı içinde Tahtalı Cami gayet sanatlı ve ferah büyük yapı ve yüksek kubbedir" "Ve hepsi 40 tekkedir. Bunlardan mükellef, mükemmel ve süslü, imaretinde nimeti bol, hoş yapı Mevlevihane Tekkesi'dir. Gayet sağlam yapı, yüksek kubbeli, avlusu etrafında 40-50 derviş hücreli, avlusu baştan başa ham mermer döşeli ve avlunun ortasında ona on büyük havuz üzerinde kameriyelerinde çeşit çeşit üzüm salkımları avize gibi süslenmiştir...Kısacası Mevlânâ Tekkesi'nde böyle bir nazargâh meğer Halep' de ola. Ama bina ciheti ile bu tekke Mevlânâ Türbesi'nin dışındakilere tercih olunur." der (Kahraman, 2016: 204).

Tablo 9. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Tekke Cami (Mevlevihane)

Kaynak: 1-Yakar, 2015: 91, 3- tr.pinterest.com, Mihçioğlu, 2017,

2,4- Güllü, Ç. D., 03.05.2016

Tablo 10. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Çalışma alanı ve yakınındaki Camiler

17.yüzyıl Cami Adı	Yapım Tarihi	18.yüzyıl Cami Adı	Yapım Tarihi
İhsan Bey Cami	17.yüzyıl	Kozluca Cami	1702
Ömer Şeyh Cami	17.yüzyıl	Hüseyin Paşa Cami	1719
Karatarla Cami(Zincirli)-1 	1621	Nuri Mehmet Paşa Cami	1786
Tekke Cami(Mevlevihane) -2 	1638	Kesikbaş Cami	17. yüzyıl
Şırvani Cami	1681		
Hacı Nasır Cami-3 	1689	Karagöz Cami -4 	1758
Ramazaniye Cami (Ahmet Çelebi)	1672	Ağa Cami	1799 Onarım tarihi
Hacı Veli Cami	1690		

Kaynak: 1, 3-Çam, 2006: 290, 255, 2-tr.pinterest.com, Mıhçıoğlu, 2017, 4-Başgelen, 1999: 29 ve Güzelbey, 1992 verilerden yararlanılmıştır.

Karatarla (Zincirli) Cami; Karatarla mahallesi içerisinde ve Kunduracılar Çarşısı'nda yer alan cami (Şekil 14., 15.), 1586 tarihli şer'i mahkeme sicil kayıtlarında mescit olarak anılmaktadır. 1621 tarihli vakfiyesinde, Gergerizade Halil Çavuş isimli bir hayırsever tarafından camiye çevrildiği belirtilmektedir (Çam, 2006: 289).

Şekil 14. Karatarla (Zincirli) Cami, 1890

Kaynak: Yakar, 2015:91

Şekil 15. Karatarla (Zincirli) Cami, 2016

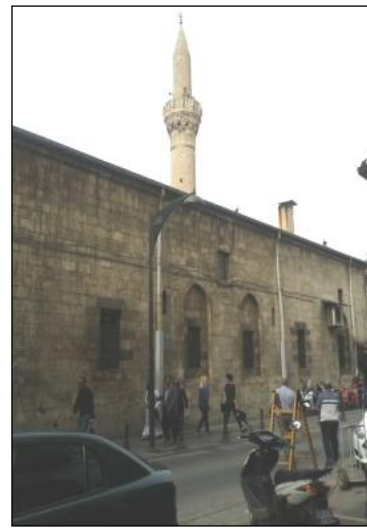
Kaynak: Güllü, Ç. D., 03.06.2016

Hacı Nasır Cami; Şer'i mahkeme sicilinde kayıtlı 1689 tarihli vakfiyesinde, 1570 yılında mescit olan yapı, Kamalakzade Hasan Ağa tarafından minber konularak camiye çevrildiği (Şekil 16., 17.), camiye bitişik on bir dükkanın bulunduğu yer almaktadır (GVBM, No.2003: 247). Minaresinin suna boylu, yakışıklı, güzel bir servi ağacına benzediği, cemaatinin bol olduğu belirtilmektedir (Yener, 1958: 15).

Şekil 16. Hacı Nasır Cami, 1895

Kaynak: Çam, 2006: 255.

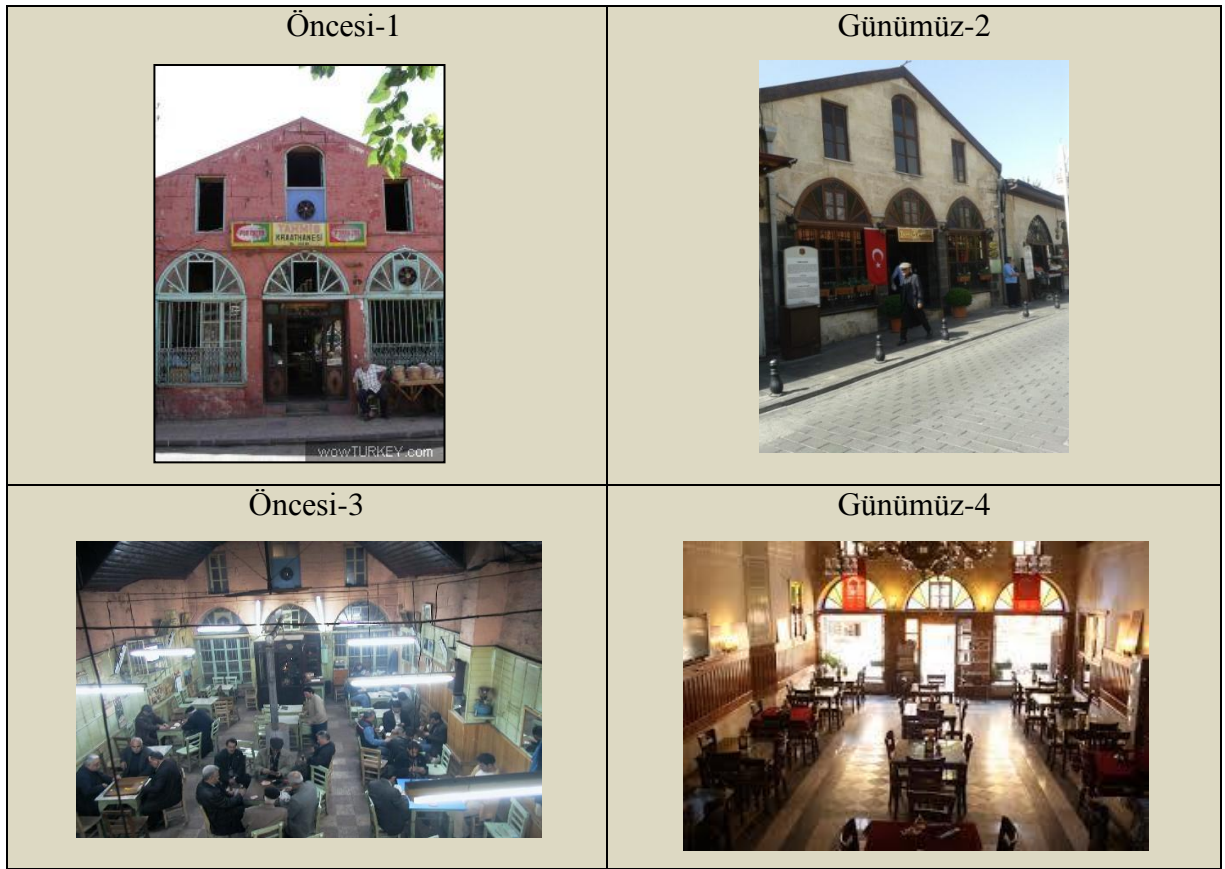

Şekil 17. Hacı Nasır Cami, 2016

Kaynak: Güllü, Ç. D., 03.06.2016

Tahmis Kahvesi; Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicil kayıtları, 1635 tarihli Vakfiyesinde Mevlevihane'ye gelir getirmek amaçlı, Buğday Pazarı güneyinde Türkmen Ağası ve Sancak Beyi Mustafa Ağa Bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır (Tablo 11.). Arasa'da 1901 ve 1902 yıllarında çıkan iki büyük yangın, han ve dükkanlara zarar vermiştir. Buğday Hanı, Tahmis Kahvesi ve dükkanlar, Şeyh Mehmet Münif Efendi tarafından yeniden yaptırarak Mevlevihane'ye vakfetmiştir. Şehirdeki Alaha Kahvesi, Dutlu Kahve, Kaplı Kahve, Camlı Kahve, Maarif Kahvesi, Nil Kahvesi, Kırkayak Kahvesi içerisinde önemli bir yere sahip olan Tahmis Kahvesi, sosyo-kültürel hayatın göstergesi olduğu söylenebilir (Ağcabay, 2007:214).

Tablo 11. Osmanlı Gelişme Döneminde (1600-1830) Tahmis Kahvesi

Kaynak: 1-4-Bozkurt, 2016: 220, 2-Güllü, Ç. D., 26.04.2016, 3-tr.pinterest.com, Korkmaz, 2017.

Tahmis Kahvesi uzun yıllar "Lokuslu Kahve" ve "Tömbekici Kahvesi" olarak anılmıştır. **Tahmis;** kahvenin dövüldüğü yer anlamına gelir. Eskiden kahve cevizden oyma dibeklerde dövülürmüş. Şehrin tarihi ve kültürel zenginliğine tanıklık eden, yüksek tavanı, ahşap çatı işçiliği, mimarisiyle geçmiş ve günümüz arasında kısa bir yolculuğa çıkartan

Tahmis Kahvesi uzun yıllar şehrin ileri gelenlerinin buluşma yeri olmuş, " Mekteb-i İrfan", "Halk Kütüphanesi", "Hayat Fakültesi" olarak anılmıştır. Kuruluşundan günümüze kadar farklı kişi ve topluluklara ev sahipliği yapmış, halk hikayelerine, karagöz oyunlarına, edebiyata, musikiye tanıklık etmiştir. Geleneksel müşterileri "Arasa Uşağı" denilen, çoğu çevre halkı ve çalışanı olmuştur (Ağcabay, 2007: 216).

Tahmis Kahvesi, şairlerin, meddahların, siyasetçilerin, aydınların, çevre halkın anlam yüklediği mekan olma özelliğini günümüzde kaybetmiştir.

Kadı Kastel; Antep şehrinin başlıca su kaynakları, vadi içinde Pancarlı'da ortaya çıkan, doğudan batıya doğru akan ve şehri terk ederek Fırat'a dökülen Sacur ile Çağdın köyünden doğan Kuveyk nehirleridir (Gaziantep Halkevi, 1935: 77).

Antep'te su ihtiyacı yeraltı birikinti su ve her evde bulunan kuyularla sağlanıyordu. 1709-1710 yılındaki kuraklıktan sonra (Kuban, 2014:137), Kadı Mahir Abdullah Efendi, 1710 yılında Sacur nehrinin doğal akışını Başdeğirmen'den şehre doğru çevirerek, bu suyu kanavet denilen yeraltı kanalları ile şehre kadar getirmiştir. Karatarla mahallesinde Arasa Meydanı'nın ortasına **Kadı Kasteli** adı verilen bir havuz (Şekil 18.) yaptırmıştır (Güzelbey, 1965: 57).

Şekil 18. Arasa Meydanında Kadı Kastel, 1925

Kaynak: wowturkey, 2017.

Kadı Mahir Abdullah Efendi, havuza getirdiği suyu, havuz yanında yaptırdığı beş dükkan ve bir sekiyi, bu su ile dönen iki değirmeni vakfeder (Ek 6). Vakfiyesinde; kendi malından yaptırdığı havuz üzerinde her gece saat ikide (güneş battıktan iki saat sonra) üzerinde bir kandil yanmasını, kandil yakıcısına her gün bir akçe, kandil yağı için bir akçe verilmesini şart koşmuştur (Aksoy, 1991: 21).

3.2.3. Sosyo - Kültürel Yapı

3.2.3.1. Etnik Gruplar

Asya'dan Anadolu'ya gelen göçer Türkmenler, Antep'in kültürel yapısında önemli rol oynamıştır. Antep, her gelen Oğuz oymakları ile çoğalarak zenginleşmiş, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türklük kalesi olmuştur. Türkmen ve Barak oymakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl sonlarında uyguladığı zorunlu iskana kadar Gaziantep yayla ve ovalarında yerleşmişler, Türkler tarım ve hayvancılıkla, azınlıklar ticaret ve sanayi ile uğraşmışlardır (Barlas, 2007: 203, 204).

Çok eski medeniyetlerin gelip geçtiği, çeşitli etnik grupların yaşadığı, sosyal ilişkilerin olduğu şehirdeki etnik kültürle, göçer yaşamdan yerleşik yaşama geçmeye çalışan, dağlık ve kırsal bölgedeki etnik kültürün tanışmaları çeşitliliğe etken olmuştur (Dağıstan, 2012: 307).

Şehirde yaşayan Ermeniler ile Müslüman halk arasında din dışında gelenek, görenek, dil ve folklorik anlamda benzerlik gösterdiği belirtilir (Güzelbey, 1992: 154). Antep halkı, tarih boyunca etnik grupların hak ve hürriyetlerine saygılı olmuş, atalarından gelen kendi Türk örf ve adetlerini koruyarak geliştirmiştir. Din alanında da geleneklere aykırı olan durumları benimsememiş, Türk benliğine bağlı kalarak sağ duyulu davranmıştır. Ahilik geleneğinin devamında oluşan esnaf loncaları ve vakıflar ile ekonomilerini güçlendirerek varlıklarını korumuşlardır (Yetkin, 1970: 30).

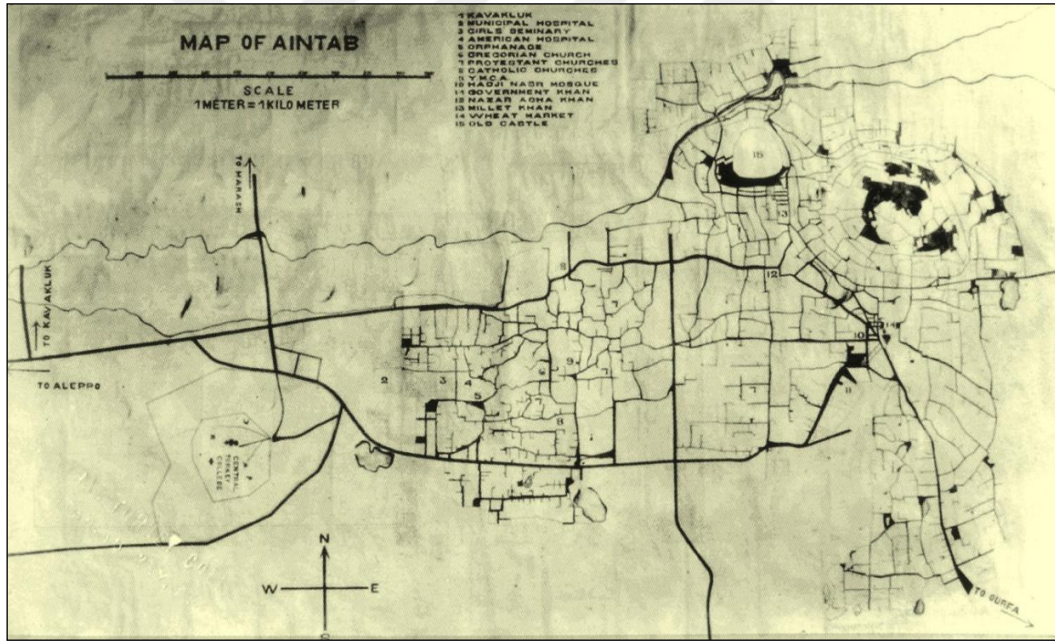
3.2.3.2. Dini İnanç Sistemleri

Antep şehrinde, dini kökene bağlı farklılıkların kent dokusuna yansıdığı, fiziki, sosyal ve ekonomik anlamda katkı sağladığı görülmektedir. Etnik gruplar konut alanlarında kendi dini yapılarının etrafında oluşturdukları mahallelerde yaşamışlardır. Konut alanlarında dini ve etnik yapıya göre oluşturulan bu ayırım, ticaret dokusunda değil, ticarete ortak kullanımın olduğu üretim ve satış alanlarında görülmüştür. Etnik grupların ibadet yerleri ticareten uzak yer alırken, camiler ise yoğunluğun olduğu ticaret dokusunda, mahallelere göre sayıca daha fazla yer almıştır (Ünal Karslıgil, 2007: 149, 154). Cami ve çarşının yakınlığı şehir halkının ve kırsal kesimden gelenlerin ibadet ve alışveriş ihtiyaçlarını karşılamada kolaylık sağlamıştır (Çakır, 2015: 73).

3.3. Osmanlı Son Dönemi (1830-1923)

Antep, Osmanlı gelişme döneminden sonra 1830 yılında Halep eyaletine bağlanınca Halep'le ticari ve idari ilişkisi daha da güçlenmiştir. Antep, 1822 yılında önemli bir deprem geçirmiş, 1832 ile 1840 yılları arasında 8 yıl Mısır - Memlûklular idaresinde kalmış ve Antep halkı Mısırlılara karşı savaşmış, büyük sıkıntılar yaşamıştır (Şıvgın, 1997: 25).

Osmanlı son döneminde ticari yapının yoğun olduğu şehir gelişme aksı, Amerikalıların Misyonerlik hareketi ile değişmeye başlamıştır. Geleneksel yerleşim alanları dışında bulunan Mardintepe, Tepebaşı, Kolejtepe gibi boş alanlara, sağlık, eğitim ve dini binalar yapılmıştır. İlk Protestan kilisesi ve hastanesi 1847-1848 yılında Dr. Azaria Smith tarafından kurulmuştur (Şekil 19.). Şehirdeki mahalle sayısının 80 olduğu 1868 tarihli şer'i sicil kayıtlarında görülmektedir.

Şekil 19. 1905 yılında Amerikan Misyonerleri tarafından çizilmiş Antep Haritası

Kaynak: Facebook.com, Mihçioğlu, 2017.

1870 yılında Gazintep Belediyesi kurulmuş ve 1884-1889 yılında Belediye Hanı'nı yaptırmıştır. 1874'de Amerikan Koleji ve Tıp okulu açılmış, 1879-1884 yılında Amerikan Hastanesi inşa edilmiştir. 1886 Halep Salnamesi' de şehirde; nüfusun 86.269 olduğu, bunun 15.314 Hıristiyan, 788 Musevi olduğu, kolejde 600 öğrenci okuduğu ve yine aynı salnamede 3815 kumaş tezgahının bulunduğu belirtilmektedir. Sultan Abdülaziz zamanında Millet Hanı

(Aziziye Hanı) ve Kürkçü Han Ermeni cemaati tarafından yaptırılmıştır. Giderek artan Ermeni nüfusu ekonomik güce sahip olmuş, azınlığa hitap eden misyonerlik eğitimi artmıştır. Antep'in sosyal ve ekonomik hayatını etkileyen misyonerlik hareketi Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir (Kuban, 2014: 135, 136).

Şehir geniş ama boşlukları olan bir yapıya sahipti. Yaşanan savaflara, deprem ve veba salgını gibi olumsuzluklara rağmen, geleneksel ticari bölgeye ve yakınındaki boş alanlara ticaret yapılarının inşa edilmesi, ekonomideki gelişmeyi göstermektedir. Gaziantep'in, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu şehirlerine göre ticaret kültürünün daha gelişmiş olduğu söylenebilir (Kuban, 2014: 137). 19. yüzyıl sonlarında, sanayi ve ziraatın diğer Anadolu şehirlerine göre daha iyi durumda olması, tarım ürünlerinin ihraç edilmesine karşın eğitim ve transit ticarete gerileme görülmektedir (Şıvgın, 1997: 91).

3.3.1. Ekonomik Yapı

Osmanlı Devletinin yabancılara sağladığı ticari kolaylıklar, Antep'te yabancı tüccarlar grubunun oluşmasına neden olmuştur. Bu tüccarların şehirdeki Ermenilerle iş yapması, Türk gençlerinin askere alınması (1853 Kırım, 1877 Osmanlı-Rus), çoğunun geri dönmemesi ile boş kalan birçok işyeri ve araziler Ermenilerin eline geçmeye başlamıştır. Ticaret ve sanayi kollarına gittikçe hakim olmuşlar, gelen tüccarlarla birlikte çalışmışlardır (Şıvgın, 1997: 70). 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında ekonomik üstünlüğe sahip olan Ermeniler şehri terk edince halk ekonomik yönden sarsılmıştır. Meşrutiyet'ten sonra esnaf loncaları kaldırılmış, bu durum küçük esnafa zarar vermiştir (Köroğlu, 2009: 16).

3.3.1.1. Esnaf Grupları

• Dokuma ve Boyacı Esnafı

Antep, 19.yüzyıl boyunca Halep, Şam, Urfa, Maraş gibi tekstil merkezleri arasında önemli bir yere sahipti. Halkın çoğu, dokuma, kumaş boyama ve deri tabaklama işi yapıyordu. Dokuma (şahtiyan, alaca, aba gibi) ve boya sanayi çok gelişmişti. 1870 yılının ikinci yarısında sokaklar, tezgahlarda dokunan yünlü ve pamuklu kumaşları taşıyan deve ve katırlarla dolmuştu (Pekdoğan, 1999: 19).

Dokuma esnafı, dokumalarının kalitesinin bozulmaması ve bölge dışında dokunmaması gibi önlemler almışlardı. Böylece yurt içinde ve dışında en iyi örnekler meydana getirerek gelişmesi sağlanmıştır. Ayrıca kadın ve çocukların dokuduğu kilimlerde

bugüne kadar gelmiştir. Kilimler, asitsiz doğal pamuk ve yün boyları ile boyanarak imal edilmiştir. Kilimlerde kullanılan ana renkler; kırmızı, mavi, turuncu, lacivert görülmektedir (Göğüş, 1965:9-60). Şehrin ara sokaklarında evlerin sokağa bakan cephesinde alt katları atölye olarak kullanılır ve bir iki kilim tezgahı bulunurmuş (Bozkurt, 2016: 97). 1898 tarihli Halep Salnamesi'nde Antep'te **2210 alaca, bez, aba tezgahı, 45 boyahane**, 6 debbağhane, 5 sabunhane, 8 içki fabrikası, 11 değirmen, 5 sabunhane, 1 mezbaha, 2299 dükkan, 4 bedesten, 15 han, 30 fırın bulunduğu belirtilmektedir (Şıvgın, 1997: 111).

Antep kadınları evlerde nakış ve örgü işliyordular. Amerikan misyonerlerinin yönlendirmesi ile Belfast'tan gelen patiska, ipek ve ketenlerin üzerine Antep işini işleyerek masa örtüsü, mendil, yaka, eşarp, dantel üretmişler, Amerika' ya ihraç etmişlerdir (Pekdoğan, 1999: 20).

- **Dericiler**

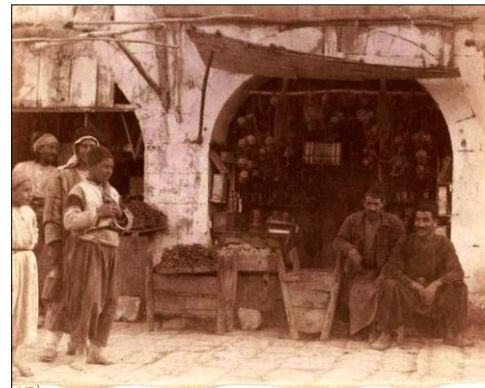
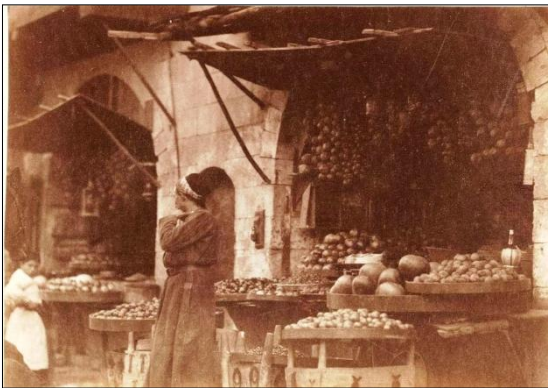
Antep'te, şehir içinden geçen dere, tabakhaneler için uygundu ve dericilik 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl da önemini korumaya devam etmiştir.

- **Alet, araç, gereç imalatı ve inşaat ustalığı**

Binaları inşa eden yapıcılar; usta, yonucu ve fealler (ameleler) dir. **Yonucular**; taşları yontarak hazırlar, **fealler**; taşları taşır, harcını yaparak ustaya yardım ederdi. Usta, yonucu ve amelesini kendi seçerdi (Çitçi ve Yener, 1971: 71). **Bardakçılar**; dükkanlarında ayakları ile döndürerek turnik üzerinde küp, testi ve kalıplarda kiremit yaparlardı. Kırmızı renkli **Çarpın** taşı (mermer), Çarpın köyünden çıkarılmaktaydı.

- **Gıda ürünleri esnafı**

Bakkal dükkanları Kale altında, Tabakhane'de, Uzun Çarşıda ve özellikle Arasa Çarşısında toplu olarak bulunuyordu.

Şekil 20. Çarşı esnafı Bakkallar, 1919

Kaynak: Ünal, 2007:160.

Bakkallar şehrin en kalabalık esnaf grubunu oluşturmaktaydı. Genellikle meyve satarlar, mevsimine göre taze peynir, turşu, hevenk üzümü (üzüm demeti), hevenk nar, yoğurt, pekmez, sade yağ, zeytin yağı, şirik (susam yağı) satan bazı bakkallar görülmekteydi. Meyveler, altı dar üstü geniş tahta sandıklarda (**mahralarda**) (Şekil 20.) satılırdı (Çitçi ve Yener, 1971: 10).

Fırıncıların buğdaylarını yıkayıp kurutarak hazırlayan **Allefciler**, buğdayları kaynatarak kabuklarını (kepekleri) devlipte çıkaran **Devlipçiler** mahalle aralarında ya da boş alanlarda (Şekil 21.) çalışırlardı (Çitçi ve Yener, 1971: 20). Alaüddevle cami önündeki yol altında ve çalışma alanı içinde yer alan Küçük Pazarda yağ çıkarma işlemi yapılan, adına **maasere** denilen kayadan oyma mağaralar bulunmaktaydı. İçerisinde bulunan fırında susam kavrulur, kendir kilimine serilerek tokmaklanarak kabukları çıkarılır, atla döndürülen taşın altında ezilerek tahin yapılır, yağı çıkarılırdı. Gaziantep savaşında bu maasereleler sığınak olarak kullanılmıştır (Çitçi ve Yener, 1971: 43). Tablo 12. de Osmanlı son döneminde sanat ve ticaret dallarının artmış olduğu görülmektedir.

Şekil 21. Buğday yapan Devlipçiler, Çukurbostan, 1919.

Kaynak: tr.pinterest.com, Mihçioğlu, 2017

3.3.1.2. Tarım ve Hayvancılık

Antep'te hububat olarak en çok buğday, çavdar, arpa, nohut, mercimek, mısır yetişmekteydi. Bağları ve üzümleri ile ünlüydü. 19.yüzyılın sonlarına doğru hayvancılık azalmış ekonomi ve tarım kötü etkilenmiştir (Köroğlu, 2009: 16).

Tablo 12. Osmanlı Son Döneminde Gaziantep'in Ticari Merkezinde Bulunan Sanat ve Ticaret Dalları

Belli iş yeri olanlar			
Abacılar	Aba Dokuyucular	Alacalılar	Alaca Ustaları
Allefciler	Arpacılar	Attarlar	Ayak Kalfaları
Bakkallar	Bakımcılar	Bardakçılar	Bedestenciler
Bekereci	Berberler	Bıçakçılar	Bıçkıcılar
Bostancılar	Boyacılar	Ciltçiler	Cülhalar
Çekiciler	Çırçırıcılar	Çiziciler	Çorapçılar
Çubukçular	Dağcılar	Değirmenciler	Demirciler
Devlipçiler	Direkçiler	Direzın Tarakçıları	Dökmeciler
Efsuncular (Afsuncular)	Ekmekçiler	Fadlacılar	Fes Kalıpçıları
Haphapçılar	Hallaçlar	Hancılar	Haratlar
Hasırcılar	Helvacılar	Hüderciler	İplikçiler
Kahgəciler	Kahveciler	Kalaycılar	Kasaplar
Kazancılar	Kanevetçiler	Kazazlar	Kelleciler
Kebabçılar	Kendirciler	Kilimciler	Kireççiler
Kitapçılar	Kovacılar	Kömürçüler	Körükçüler
Köşgerler	Kunduracılar	Kuyumcular	Külahçılar-Keçeciler
Küleçiler	Külhancılar	Leblebiciler	Levhacılar
Lokantacılar	Mağazalar	Mahalle Hocaları	Matbaalar
Maasereler	Masmanalar	Meyhanalar	Mutaflar
Mühürçüler	Neccar	Nalbantlar	Oturakçılar
Pamukçular (Hışvacılar)	Pineciler	Saatçılar	Sabancılar
Saraçlar	Sarraflar	Semerciler	Şemsiyeciler
Taarciler	Tabaklar	Takakçılar	Tamburacılar
Tömbekiciler	Tel Kadaıfciler	Tenekeciler	Terziler
Tiyatrocular	Tüccarlar	Tüfekçiler	Tütüncüler
Uncular	Yazmacılar	Yemeniciler	Yemeni Eskicileri
Belli iş yeri olmayanlar			
Ameleler	Arabacılar	Aşar Mültezimleri	Bastacılar
Bayram Şekercileri	Bekçiler	Bayram Salıncakçıları	Bokçular
Cartlak (ciğer) Kebabçısı	Çalgıcılar	Çorap Örucüleri	Darıcılar
Dellallar	Fırfırcılar	Gazyacılar	Halıçiler
Hamallar	İplik Bükücüleri	Kantarcılar	Katırcılar
Kendirciler	Kilciler	Kundura Boyacıları	Kuyucular
Külek Dutcuları	Küsbeciler	Lahmacuncular	Marulcular
Mezarcılar	Mıyan Şerbetçileri	Oduncular-Kömürçüler	Pirpirimciler
Sahan Kaymakçıları	Suvakçılar (sıvacılar)	Sünnetçiler	Sütçüler
Sülükçüler	Süpürgeciler	Şeker Satıcıları	Taşçılar
Tuzlacılar	Yapıcılar	Sakatçılar (köpek pisliği)	Zibilciler

Kaynak: Çitçi ve Yener, 1971: 91, 92, 93.

3.3.1.3. Ticaret

Sabun ve zeytinyağı üretimi ve ihracatı, halı, kilim, kumaş dokumacılığı ve ihracatı çok gelişmişti. Avrupa ve Amerika'ya Antep fıstığı, kuru üzüm ihraç ediliyordu. Mercimek, nohut, kendir, pekmez, zeytin ihraç edilen ürünlerdi. Çarpın köyünden çıkarılan kırmızı mermer de ihraç ürünleri arasında görülmektedir. Antep'te transit ticaret, 19. yüzyıl öncesinde sanayi ve ziraat kadar önemli bir gelir kaynağıydı. Süveyş kanalının açılması, Antep'ten geçen Diyarbakır-İskenderun, Maraş-Halep, Birecik- Akdeniz transit yollarının önemini azaltmıştır (Şıvgın, 1997: 87).

3.3.2. Fiziki Yapı

Osmanlı son dönemde ticari yapının yoğun olduğu şehir gelişme aksı, Misyonerlik hareketi ile eğitim, sağlık, sosyal ve dini yapılaşma ile batıdaki boş alanlara kaymıştır. 19.yüzyıla kadar düz damlı inşa edilen Antep hanları, Osmanlı son döneminde yapılan diğer bütün hanlar gibi Kürkçü han da kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür (Çam, 2006: 480). Ticari ve zanaat etkinliklerinin türleri, yapılanmada belirleyici rol oynamış, fiziksel bir birliktelik oluşturmuştur (Başgelen, 1999: 68).

3.3.2.1. Zanaat ve Ticari Yapılar

- **Hanlar;** Şehirdeki hanlar genellikle tek katlı ya da tek avlulu iki katlı ticari yapılardır. Osmanlı son dönemde yapılan hanlar arasında iki avlulu iki katlı (Anadolu han) ve tek avlulu üç katlı (Kumruoğlu han) hanların olduğu görülmektedir. Han mimarisi çevre illere göre zengin sayılır. Plan ve süsleme bakımından yöresel özellik gösterir. Tek katlı hanlar grubundan Sam ve Lala Mustafa Paşa hanları Osmanlı hanları içerisinde plan bakımından tek örnek denilebilir (Özkarıcı, 2014: 23).

Geleneksel şehirselle doku içinde Aziziye hanı (Millet hanı), Bayaz han, Belediye hanı, Gümrük hanı, Kürkçü han, Elbeyli han, Anadolu han, Şeker han ve Kara Nazar hanı bu dönemde yapılan bazı hanlardır (Tablo 13.). 1885 yılında şehrin güney sınırını belirleyen **Belediye hanı**, Antep'in en büyük han olma özelliğini taşır. Tek avlulu ve iki katlı olan hanın mimarı Kirkor, taş işleme ustası Ali Efendi oğlu Abbas'tır. Kuzey ve doğu duvarına bitişik olan dükkanların kuzeyde bulunanların bir kısmı bugün yok olmuştur (Çam, 2006: 425).

Tablo 13. Gaziantep'te Osmanlı Son Döneminde Çalışma Alanında ve Yakınında Yer Alan Hanlar ve Bedestenler

Osmanlı Son Dönemi Han Adı	Yapım Tarihi		
Mecidiye Hanı	1725		
Hasırcı Hanı	-	1798 yılında yenilenmiş, günümüze ulaşamamış	
Aziziye (Millet) Hanı	1868-69		
Bayaz Han	1909		
Belediye Hanı	1885-86	1 	
Gümrük Han	1873-78		
Kürkçü Han	1890	2 	
Kürkçü Hanı Sabunhanesi (Pürsefa Hanı)	1887		
Sabun Hanı	-		
Şeker Han	19.yüzyıl	3 	
Kara Nazar Hanı	19.yüzyıl ortaları	Yerinde Büyük Pasaj bulunmaktadır	
Elbeyli Han	20.yüzyılın başı		
Anadolu Han	19.yüzyıl başı		

Tablo 13. (devam) Gaziantep'te Osmanlı Son Döneminde Çalışma Alanında ve Yakınında Yer Alan Hanlar ve Bedestenler

Yüzükçü Hanı	-		
Maarif (Şıra) Hanı	19.yüzyıl sonu	4	
			
Kumruoğlu Hanı	19.yüzyıl sonu		
Güven Hanı	1906		
Osmanlı Son Dönemi Bedesten Adı			
Zincirli Bedesten	1718	5	
			
Kemikli Bedesten	1861-62	6	Kesin tarih bilinmemektedir.
			
Kadri Paşa Bedesteni	1854-57		

Kaynak: 1-Yakar, 2015: 68, 2-Özpalabıyıklar, 2007: 166, 4-Bozkurt, 2016: 125, 5- tr.pinterest.com, Mihçioğlu, 2017, 3-6- Güllü, Ç. D.,29.03.2016 ve 28.04.2016 ve Çam, 2006 verilerinden yararlanılmıştır.

Kürkçü Han; Boyacı mahallesinde bulunan yapı 1890 yılında, Kürkçüyan Hanna isimli bir Ermeni tarafından yaptırılmıştır (Şekil 22., 23.). Hanın, işlek yol tarafında dükkanları yer almaktadır. Dikdörtgen planlı olan bu dükkanlar beşik tonozla örtülüdür. Han, günümüzde işyeri ve depo olarak kullanılmaktadır (Çam, 2006: 477).

Şekil 22. Kürkçü Han tarih bilinmiyor
Kaynak: tr.pinterest.com, Kaya, 2017.

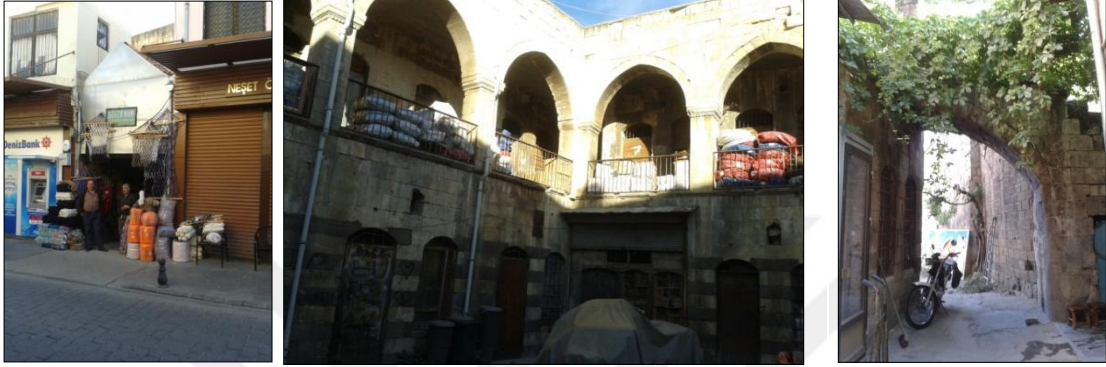
Şekil 23. Kürkçü Han, 2017
Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

Pürsefa Han; Boyacı mahallesi, Buğday Pazarı'nda bulunan yapı 1887 yılında, Kürkçüyan Hanna isimli bir Ermeni tarafından sabunhane olarak yaptırılmıştır (Şekil 24.). Kürkçü Han'ın doğusunda yer almaktadır. Pürsefa adını alan han, avlu etrafında sıralanan mekanlar ve caddeye açılan dükkanlardan meydana gelmektedir (Çam, 2006: 483). Günümüzde Kuran Kursu binası olarak kullanılmaktadır (Ek 4).

Şekil 24. Pürsefa Han, 2017
Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

Şeker Han; Eski Saray Caddesi'nde, sivri kemerli ana giriş kapısı bulunan han, orijinalinde yolcu hanı olarak yapılmıştır. Zamanla diğer hanlar gibi işlevini kaybetmiştir (Şekil 25.). Avlunun güney batısındaki kapı, hanla beraber yapıldığı söylenen Güleç evine açılmaktadır. Evin duvarında H.1265 (1850) tarihi okunmaktadır. Han iki katlı küçük ve L plan formundadır. Sütun başlıklarında yer alan taş işçiliği diğer hanlarda görülmeyen bir süslemedir.

Şekil 25. Şeker Han, 2016

Kaynak: Güllü, Ç. D., 29.04.2016.

• **Bedestenler;** Antep'te arasta tipinde 6 bedesten yapılmıştır. Lala Mustafa Paşa tarafından 16. yüzyılda yaptırılan **Eski (Karanlık) Bedesten**, Hüseyin Paşa'nın 1717 yılında yaptırdığı **Zincirli (Yeni) Bedesten**, Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı **Kuyumcular Bedesteni** (16.yüzyıl), **Oturakçılar Bedesteni**, **Kadri Paşa (Fatlacılar) Bedesteni** (1854-1857) ve çalışma alanı içinde yer alan **Kemikli Bedesten** bulunmaktaydı (Topçu ve Bilsel, 2016: 65).

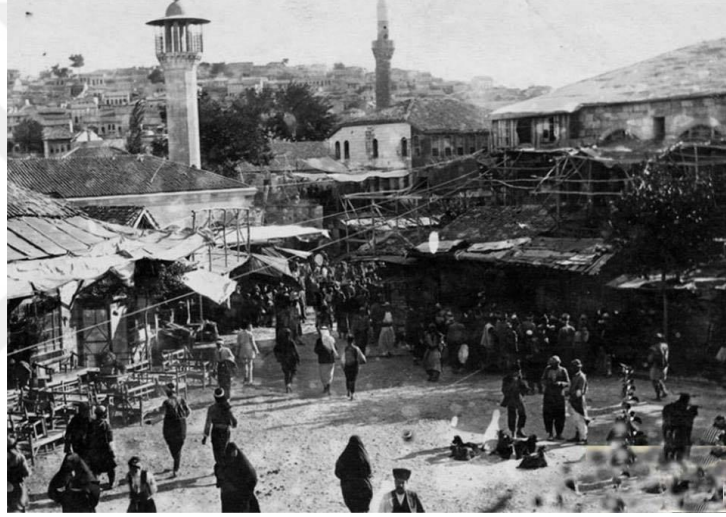

Şekil 26. Kemikli Bedesten, 2016

Kaynak: Güllü, Ç. D., 29.04.2016.

Kemikli Bedesten; 1853 tarihli belgede mezar harabesi olduğu belirtilen Şehitler caddesi ile yeni çarşının kesiştiği yerde bulunmaktadır. Kesme taştan inşa edilen bedesten yan yana iki sokak ve sokağa açılan dükkanlardan oluşmuştur. Üzerleri beşik tonozla örtülmüştür. (Çam, 2006:530). Eskiden dokumacı ve iplikçi esnafının, alacacıların, bezzazların, gazazların bulunduğu bedesten (Bozkurt, 2016: 32), günümüzde kuyumcu esnafının yanı sıra havlucu ve çeyiz esnafının yer aldığı önemli bir alışveriş mekanıdır (Şekil 26.).

• **Çarşı ve Pazarlar;** Kemikli Bedesten'in Osmaniye Kestel'ine çıkılan tarafta, Hacı Veli Cami önünde, çevresi dükkanlarla, kahvehanelerle çevrili büyük bir meydan bulunduğu, bu meydanın solunda Kelleci Pazarı, sağında Oturakçı (Bit Pazarı) Pazarı'nın (Şekil 27.) yer aldığı belirtilmektedir (Bozkurt, 2016: 33).

Şekil 27. Esnaf Kahvesi ve Oturakçı Pazarı tarih bilinmiyor

Kaynak: Uğurluer, 2016: 26.

Şekil 28. Esnaf Kahvesi ve Oturakçı Pazarı, 1945

Kaynak: Uğurluer, 2016: 4.

Tablo 14. Osmanlı Son Döneminde Gaziantep'in Ticari Merkezinde Bulunan Çarşı ve Pazarlar

Toplu olarak Esnafın Çalıştıkları Çarşı ve Pazarlar			Semt Olarak anılan çarşı ve pazarları
<p>Arasa Çarşısı-1</p> 	Habhapçı Pazarı	Külahçı Pazarı	Arasa Çarşısı
<p>Attar Pazarı-2</p> 	Hasırcı Pazarı	Küleççi Pazarı-8	Avrat Pazar-3
<p>Buğday Pazarı-4</p> 	Huderci Pazarı (zerzevat, Sebze)	Nacar Çarşısı	
Demirci Pazarı	Kazancı Pazarı	Odun Pazarı	Küçük Pazar
Direkçi Pazarı	Kelleci Pazarı	Oturakçı Pazarı	Nazlı Pazarı
Dökmeci Pazarı	Kovacı Pazarı	Pineci Pazarı (yemeni altına vurulan yama)	Pazar Yeri
<p>Çıkrıkçı- Harat Pazar-5</p> 	Kunduracı (Kavaf) Pazarı	Sabancı Pazarı	Tuz Pazarı
<p>Almacı Pazarı-6</p> 	Kuyumcu Pazarı	Semerci Pazarı Yemenici (köşker)Pazarı	Uzun Çarşı-7
			

Kaynak: 1,2,3,5,6,7-diyarbakırlıoğlu.com, 2017, 4-Bozkurt, 2016: 32, 8-Güllü, Ç. D. 23.01.2017 ve Çitçi ve Yener, 1971: 75, 76 verilerinden yararlanılmıştır.

Osmanlı döneminde pazarların bir arada olmalarında loncalar önemli rol oynamıştır. Aynı işi yapan esnaf gruplarının fiziksel birlik oluşturmaları, meslek loncalarının kontrolünü kolaylaştırmıştır (Tablo 14.). Bu birlikteliği gerekli kılan diğer öge, aynı hammaddeyi kullanan esnafların ulaşım kolaylığının sağlanması olmuştur (Başgelen, 1999: 69).

Hamamlar, bozahane, meyhane, kahvehane gibi yapılar da çarşı içerisinde toplanma mekânları olarak yer almaktadırlar (Topçu ve Bilsel, 2016: 59). Meydanda bulunan Esnaf Kahvehanelerinin üzeri önceleri gölgelik sağlayan hasırlarla örtülü olduğu, zaman içinde yıkılıp yeniden inşa edildiği, hasır gölgeliklerin kalktığı ve daha modern bir görünüm aldığı (şekil 28.) görülmektedir (Uğurluer, 2016: 49).

3.3.2.2 Dini ve Sosyal Yapılar

Şekil 29. Tepebaşı Mahallesi Kurtuluş Cami (Gregoryen kilisesi)

Kaynak: wowturkey.com, 2017.

Osmanlı son dönemde yapı işlerinin Ermenilerin eline geçtiği, Alaüddevle Camii'ni Ermenak ve Kirkor isimli iki Ermeni ustasının 1904 yılında, halkın yardımlarıyla yeniden onardıkları belirtilmektedir (Çam, 2006: XLI). 1869 Halep Salnamesinde 36 cami, 57 mescit, 21 medrese, 5 kilise, 4 tekke, 37 okul, 13 hamam, 6 çeşme, 36 kahve, 9 meyhane olduğu belirtilmektedir (Kuban, 2014: 136). Sağlık, dini ve sosyal ağırlıklı yapılar, misyonerlik hareketi ile şehrin batısına, geleneksel dokunun dışına kaymış, Katolik ve Protestan Kiliseleri yapılmıştır. 20. yüzyılın başında şehirde azınlıklara ait, 1 Ermeni Katolik kilisesi, 1 Ermeni Gregoryen kilisesi, 3 Protestan Luteryen tapınağı, 1 Latin Katolik kilisesi, 1 Anglikan kilisesi, 1 Sinagog bulunmaktadır. Çevre içerisinde mekansal etken öğeler olarak yer almaya devam eden bu dini yapılardan günümüze, Tepebaşı mahallesinde Kurtuluş Cami olarak anılan **Gregoryen kilisesi** (Şekil 29.), Bey mahallesinde Gazi Kültür Merkezi olarak kullanılan **Kendirli kilisesi**, Kozanı mahallesinde bulunan **Katolik kilisesi** ve Dügmeçi mahallesinde yer alan **Sinagog** ulaşabilmiştir (Ünal Karslıgil, 2007: 156, 160).

3.3.3. Sosyo - Kültürel Yapı

Gaziantep, doğu ve batı kültürüne ev sahipliği yapmış, coğrafi konumu, yaratıcı ruha sahip insanları ile bu farklı kültürleri kendine özgü harmanlayarak zengin bir kültüre sahip olmuş ve tarih boyunca adından söz ettirmiştir.

Gaziantep 19. yüzyıl sonlarında bilim ve öğretim kurumları ile kültür merkezi konumundaydı. Köklü Türklük bilinci ve kültürü, Gaziantep' in gücü olmuştur. Coğrafi konumu ile ticari hareketliliğe, birçok göçlere rağmen halkın % 90'ın üstünde Türkçe konuşuyor olması bu gücün göstergesidir (Güzelbey, 1992: 134, 135).

3.3.3.1. Etnik Gruplar

Osmanlı son döneminde yapılan ticari yapılar, şehrin sosyo - kültürel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Sultan Abdülaziz zamanında bir Ermeni tarafından yaptırılan Millet Hanı (Aziziye Hanı), Kürkçüyan Hanna isimli Ermeni tarafından 1890 yılında yaptırılan Kürkçü Han Antep'te gayrimüslim halkın ticarete ileri olduğunu, Amerikalıların ve Ermenilerin birlikte yaptıkları eğitim, sağlık, dini yapılar verilen hakları nasıl kullandıklarını göstermektedir (Kuban, 2014: 136). Gaziantep'te yer alan geleneksel ticaret dokusu, farklı inanışlara ve kültürlere sahip etnik grupların kadın erkek herkesin ortak olarak kullandıkları alan olmuştur.

3.3.3.1. Dini İnanç Sistemleri

Ermeniler, din bakımından Katolik, Protestan ve Gregoryen olmak üzere sınıflara ayrılır (Abadi, 1959: 9). Osmanlı son döneminde şehrin ticaret merkezinden uzak batı kesimine, Katolik, Gregoryen ve Protestan Kiliseleri yapılmıştır. Şehirdeki en büyük gayrimüslim topluluğu oluşturan Ermenilere ait bir kilise bulunurken, Amerikalı misyonerlerin bölgeye gelmesiyle kilise sayısı 20. yüzyıl başında yediye bulmuştur. Gayrimüslim nüfusun küçük bir bölümünü oluşturan Musevilerin Düğmeci Mahallesi'nde bir Sinagogları bulunmaktadır (Ünal Karşılıgil, 2007: 156).

Osmanlı son döneminden Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde Ermeni azınlığı misyonerlik hareketiyle beraber giderek artan dini, sosyal yapılarının yanında ekonomik güce de sahip olmuşlardır (Kuban, 2014: 135)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK DÖNEMİNDEN BUGÜNE TİCARETİN

DEĞİŞİMİ VE TİCARİ MEKANLAR

İtilaf devletleri ile 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros mütarekesi Osmanlı imparatorluğunun sonu olmuştur. Önce İngilizlerin, 1919 yılında Fransızların işgaline uğrayan Antep şehri kahramanca savaşarak 25 Aralık 1921 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. 11 ay 10 gün süren bu savaş sırasında kendi imkanları ile direnen ve yıkıma uğrayan Antep Şehri'ne 8 şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından "Gazi'lik ünvanı verilmiştir. Şehir bundan sonra Gaziantep ismi ile anılmaktadır (Başgelen, 1999: 39).

Şekil 30. Hacı Nasır Cami minaresinden çalışma alanı panoramik görüntüsü, 2017

Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

Cumhuriyet ilk dönemi, savaştan çıkan Gaziantep şehri fiziki dokusu zarar görmüş, adeta yok olmuş durumdaydı. 1. Dünya Savaşı öncesi 89.994 olan nüfus (Şıvgın, 1997: 199), Kurtuluş Savaşı sonrasında Ermenilerin şehri terk etmesi ile önemli ölçüde azalmıştır (Kuban, 2014: 138, 142). Müslüman mahallelerinde bulunan cami, mescit, kamu ve konut mimari yapıların çoğu yıkılmış, Ermenilerin oturduğu Kayacık, Eyüboğlu, Tepebaşı gibi mahalleler daha az zarar görmüştür. Savaş sonrası boşalan bu bölgelere Müslümanlar yerleşmiş, ticari hayat yeniden canlanmıştır (Uğur, 2004: 64). Gaziantep'iler, Cumhuriyetle beraber Türk Milleti için sağlanan çağdaş bilim ve uygarlık yolunda hızla ilerlediler. Yakılıp yıkılan şehirlerini, devletin yardımı olmadan yeniden inşa etmek ve kalkındırmak için çarşı esnafı, sanatkarları, gençleri el ele verdiler. Eğitim yapanlar gittikçe çoğalmış, fabrikalar kurulmuş,

Kurtuluş Savaşı'nda adeta yok olarak zorunlu bir değişim geçiren Gaziantep şehri, Cumhuriyet ilk döneminden günümüze nüfusun artması, sanayinin gelişmesi ile hızlı bir büyüme göstermiştir. Ancak bu büyüme ile geniş bir hinterlandın isteklerini karşılamaya yönelik ticari etkinliklerin tarihi bölgede yoğunlaşmasıyla ticari mekanlar işlevsel değişime uğramış, özgün özelliklerini yitirmiştir (Kuban, 2014: 148).

4.1.1. Çarşı ve Pazarlar

Çalışma alanı Arasa, Karatarla Cami, Hacı Nasır Cami, Boyacı Cami, Kürkçü Hanı, Tekke Cami, Kemikli Bedesten ve aralarında yer alan Almacı Pazarı, Külekçi, Hasırcı, Kendirci, Kavaf Çarşısı, Buğday Pazarı gibi yerel özellikler gösteren sokak ve meydanların oluşturduğu çarşı bölgesidir (Şekil 31.). Cumhuriyetten önceki dönemde, aynı meslek gruplarının yan yana gelerek oluşturduğu bu çarşılar, günümüzde isimleri ile yaşamaktadır. Bu çarşılar eski canlılığını korumakla beraber günümüz ihtiyaçlarına cevap veren ürünlerin satışları ile işlevsel değişim geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir (Tablo 15.).

4.1.1.1. Almacı Pazarı

Hacı Mehmet oğlu Kamalak zade Hasan Ağa Vakfı'na ait 1689 tarihli Vakfiyesinde, Hacı Nasır Çeşmesine bitişik, Rabbin hoşnutluğu için yeni baştan inşa edilen Hacı Nasır Caminin görevleri ve sürdürülebilirliği için, yanında boyca 62 zira, ence 20 zira olan boş arsa tapulanıp birbirine bitişik bir değirmenci, bir boyahane, bir bakkal, bir kasap dükkanı, bir ekmeği fırını, bir kanare ismi verilen kasap sandığı, bir berber, iki semerci dükkanı ve bir nalbant dükkanı, çeşmeye bitişik ortak kullanılan bir berber, bir helvacı dükkanı ve ismi geçen cami yakınındaki çeşme kapısının sağ ve solunda iki dükkanı ... ismi geçen camiye (Hacı Nasır Cami) vakfiyle'dikleri belirtilmektedir (GVBMA, No.2003:247).

Osmanlı ilk döneminde Hacı Nasır mescidi (1571) inşa edilerek çekirdeği atılmış, Osmanlı gelişme döneminde şekillenmeye başlamış Nasıroğlu çarşı sokakta bulunan dükkanlar, fiziksel ve işlevsel değişiklikler yaşayarak, bugünkü ismiyle Almacı Pazarında yeni işlevleri ile yer almaktadırlar (Şekil 38., 39.).

Emine Gülhiz Hatun Vakfı'na ait 1895 tarihli vakfiyesinde, çarşının ismi Elmacı Pazarı olarak geçmektedir (GVBMA, No.2173: 195). Yer isimleri hikayeleri, efsaneleri ile dilden dile dolaşır ve yaşarlar. Halk ağzı ile Elmacı Pazarı ismi de Almacı Pazarı olarak söylenmiş, ismini aldığı hikayesi ile günümüze kadar gelmiştir.

Şekil 32. 1949 yılı Almacı Pazarı'nda Bakkal dükkanı

Kaynak: Köylüoğlu, 2009:223

Almacı Pazarı esnafı, çarşıda bulunan bakkalların yanı sıra bazı dükkanlarında teneke kutularını kesip camlı hale getirerek içinde elma sattıklarını belirtirler (Şekil 32.). Günümüzde bazı dükkanlarda bulunan bu kutular, kahve kutusu gibi farklı işlevlerde kullanılmaktadır (Şekil 33.).

Şekil 33. Almacı Pazarı'nda içinde elma satılan camlı kutu

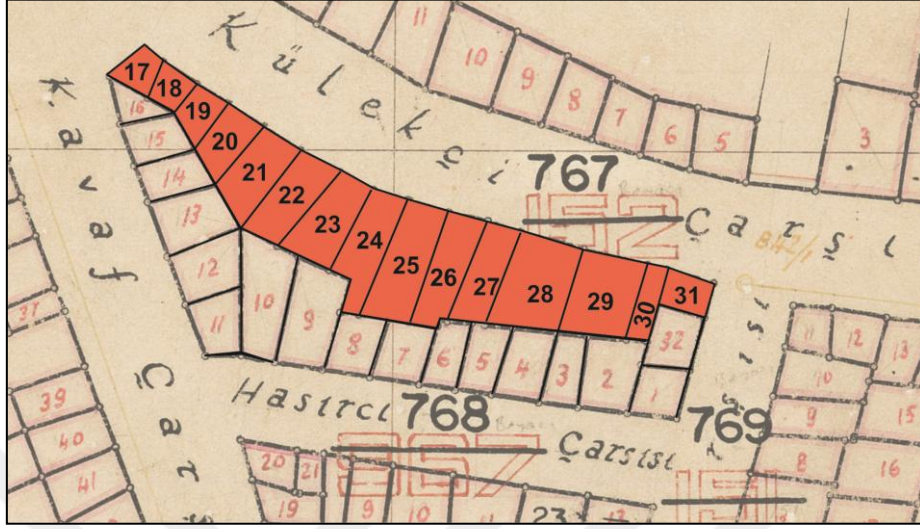
Kaynak: Güllü, Ç. D., 13.12.2016.

Tablo 15. Külekçi, Kavafçı, Hasırcı Çarşısı'nda bulunan dükkanların işlev değişikliği

Dükkan Parsel No	Eski İşlevi	Günümüz İşlevi
1	Manifaturacı-Trikotaj	Kebapçı
2	Çaycı	Çaycı
3	Nayloncu	Kebapçı
4	Hasırcı	Plastik Fabrikası Kurdu (ilk)
5	Hasırcı	Terzi
6	Kömürcü Kazım	Boş
7	Plastik Ayakkabı	Manifaturacı
8	Külekçi	Saraç
9	Derici	Çaycı
10	Hasırcı	-
11	Kavaf-Abacı	-
12	Kavaf	Bakır Hediyelik
13	Kavaf	Bakır - Deri Ürünler
14	Kavaf	Kiralık
15	Kavaf	Ayakkabıcı
16	Saraç	Deri Ürünler
17	Saraç Mustafa	Deri Ürünler
18	Saraç	Saraç
19	Saraç	Saraç
20	-	Harat-Bıçak
21	-	Külekçi
22	-	Ağaç Ürünleri(kaşık, oklava, bıçak)
23	-	Kiralık
24	Külekçi	Ağaç Ürünleri ve Çömlek
25	-	Külekçi
26	-	Demirci
27-28	-	Külekçi
29-30	Demirci	Demirci
31	-	Hediyelik
32	Aktar	-

Kaynak: Yerinde yapılan çalışma Güllü, Ç. D.

4.1.2. Dükkanlar

Şekil 35. Kulekçi Çarşısı'nda bulunan dükkanlar

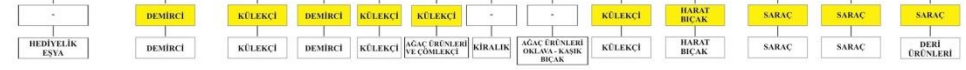
Kaynak: 1956 yılı Kadastral harita verilerinden yararlanılmıştır, Güllü, Ç.D.

Kulekçi Çarşısı'nda ve Almacı Pazarı'nda bulunan dükkanların, geçmişten günümüze fiziksel, kültürel, işlevsel gelişim ve değişimleri belge ve sözlü tarih çalışması ile tespit edilmeye çalışılmıştır (Şekil 35., 36., 37., 38.).

Şekil 36. Almacı Pazarı'nda dükkanlar, Kadı Kasteli ve Gaziler çeşmesi

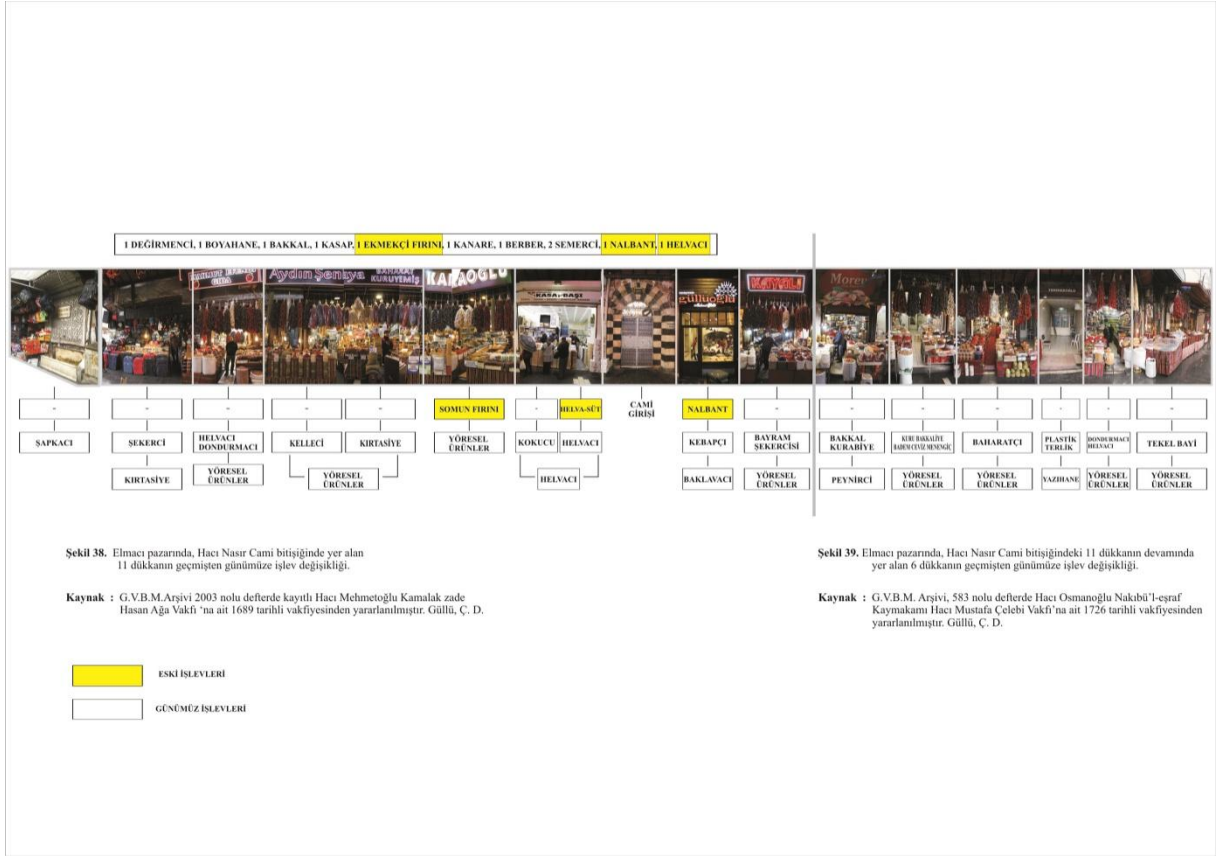
Kaynak: Kadastro Müdürlüğü 1925 yılı Osmanlı Halihazır Harita verilerinden yararlanılmıştır, Güllü, Ç.D.

Şekil 37. Kulekçi çarşısı 767 adada yer alan dükkanların geçmişten günümüze işlev değişikliği.
Kaynak : Yerinde yapılan çalışma Güllü, Ç.D.,23.01.2017

ESKİ İŞLEVLERİ
 GÜNÜMÜZ İŞLEVLERİ

Şekil 37. Kulekçi Çarşısı 767 adada yer alan dükkanların geçmişten günümüze işlev değişikliği

Şekil 38. Almacı Pazarı'nda, Hacı Nasır Cami bitişiğinde yer alan 11 dükkanın geçmişten günümüze işlev değişikliği

Şekil 39. Almacı Pazarı'nda, Hacı Nasır Cami bitişiğindeki 11 dükkanın devamında yer alan 6 dükkanın geçmişten günümüze işlev değişikliği

Tablo 16. Almacı Pazarında Baklavacı Dükkanı

BAKLAVACI GÜLLÜOĞLU DÜKKANI			
ADRESİ	Eski Saray Cad. Almacı Pazarı, Nasır Çarşısı Sok.	İlk İşlevi	Nalbant Dükkanı
Pafta-Ada-Parsel	13-558-72	Sahibi	Hacı Mehmet oğlu Kamalak zade Hasan Ağa Vakfı
Yapım Tarihi	No.2003,1689 tarihli vakfiyesi	Günümüz İşlevi	Baklavacı
Yaptıran	Kamalak zade Hacı Mehmet oğlu Hasan Ağa	Taşıyıcı Sistem	Kagir- Kıрма ahşap çatı

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Şekil 40. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı 1927-28 yılı

Kaynak: M. Güllü Aile albümü

Baklavacı Güllüoğlu 1850 yılında Güllü Çelebi oğlu Mahmut Güllü, Almacı Pazarı, Nasırçarşı sokak, Hacı Nasır Cami bitişiğinde bulunan Nalbant dükkanını alarak kebabçı dükkanı olarak işletmeye başlamış (Tablo 16.). Kebab sonrası tatlı ikram edilirmiş. Babadan oğula geçen meslek geleneği, oğulları tarafından devam ettirilmiş (Şekil 40., 42.). Sait ve Mahmut Güllü kardeşler, baklava yufkasını incelterek bugünkü leziz baklavayı yapmışlar. Bu lezzet'in Harran ovasının buğdayı, Şanlıurfa'nın sadeyağı, Gaziantep'in fıstığı ve yapım aşamasındaki maharet ve titiz çalışma ile oluştuğu belirtilmektedir. Üçüncü kuşaktan itibaren baklavacı dükkanı olarak işlevine devam etmektedir (Ek 3).

Şekil 41. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı eski ve yeni hali

Kaynak: Güllü, Ç. D., 02.09.2014 ve 11.04.2015.

Taş yapı olan dükkanın, Osmanlı son dönemde yine taş işçiliği ile yapılan iki kebab bacası bulunmaktadır (Şekil 41.). Günümüze kadar orjinal hali ile gelen bu bacalar, dükkanın eski işlevini yansıtarak, bulunduğu yere anlam yüklemektedir.

Şekil 42. 1972 yılı ve çarşıdan günümüz görüntüsü

Kaynak: M. Güllü Aile albümü ve Güllü, Ç.D., 11.04.2015.

Tablo 17. Almacı Pazarı Girişinde Hac ve Umre Malzemeleri Dükkanı

OLGAÇ HAC VE UMRE MALZEMELERİ DÜKKANI			
ADRESİ	Eski Saray Cad.	Bilinen İlk İşlevi	Şekerci Dükkan
Pafta-Ada-Parsel	13-558-91	Sahibi	Hacı Osman oğlu Nakibü'l - eşraf Kaymakamı Hacı Mustafa Çelebi Vakfı
Yapım Tarihi	No.583, 1726 tarihli vakfiye	Günümüz İşlevi	Hac ve Umre Malzemeleri
Yaptıran	-	Taşıyıcı Sistem	Kagir

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Olgaç Hac ve Umre malzemeleri Dükkanı; Almacı Pazarına girmeden, Eski Saray Caddesinde 1920 yıllarından 1968 yılına kadar şekerci olarak hizmet veren dükkan (Tablo 17.), daha sonra hac ve umre malzemeleri satışı ile işlev değişikliği yaşamıştır (Şekil 43.).

Şekil 43. 1930'lu yıllarda Bozkurt Şekerci Dükkanı ve günümüz işlevi

Kaynak: M. E. Güzel Aile albümü ve Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

Tablo 18. Almacı Pazarı Girişinde Özşeker Plastik Malzemeleri Dükkanı

ÖZŞEKER PLASTİK MALZEMELERİ DÜKKANI			
ADRESİ	Eski Saray Cad.	Bilinen İlk İşlevi	Aktar Dükkanı
Pafta-Ada-Parsel	13-558-59	Sahibi	Hacı Osman oğlu Nakibü'l - eşraf Kaymakamı Hacı Mustafa Çelebi Vakfı
Yapım Tarihi	No.583, 1726 tarihli vakfiye	Günümüz İşlevi	Plastik Malzeme Dükkanı
Yaptıran	-	Taşıyıcı Sistem	Kagir

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Özşeker Plastik Dükkanı; Eski Saray caddesinde, 1930'lu yıllardan 1952 yılına kadar, Bozkurt Şekerleme dükkanı'nın yanında aktar dükkanı olarak (Tablo 18.) hizmet vermiştir. Günümüzde ise plastik ürün satışı ile işlev değişikliği yaşamıştır (Şekil 44.).

Şekil 44. Plastik ürünler satan Özşeker Plastik Dükkanı

Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017

Burada baharatın yanı sıra tarak, berber tarağı, makas çeşitleri, el feneri, pil, radyo pilleri, ampul, boncuk, kerata, okul defteri, jilet, tespih, kalem, tütün kutusu, kalay, pudra, nişadır, çaydanlık, erkek çorabı, cep saati, gaz ocağı vb. satılmış (Ek 2).

Saçı Beyaz Yöresel Gıda Pazarı; Almacı Pazarında 1950 öncesi kuru bakkaliye olarak (bulgur, mercimek, nohut gibi tahıl ürünleri) hizmet veren dükkan, 1950'li yıllardan günümüze yöresel ürünleriyle (Tablo 19.) hizmet vermeye devam etmektedir (Şekil 45.).

Şekil 45. Almacı Pazarında eski işlevi Kuru Gıda ve günümüz işlevi Yöresel Gıda Pazarı

Kaynak: Güllü, Ç. D., 26.04.2016.

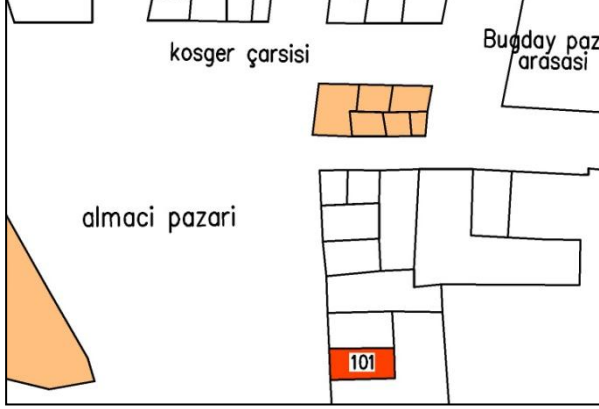
Tablo 19. Günümüz Yöresel Ürünler Dükkanı Saçı Beyaz'da Bulunan Yöresel Gıdalar

Acı-Tatlı Pul Biber	Menengiç
Acı-Tatlı Biber Salçası	Fıstık (çıtık, kavlak, kabuklu, iç, boz,toz)
Domates Salçası	Ceviz (kabuklu,iç)
Domates Kuru	Badem (kayısı, iç)
Dolmalık Kuruluk (Biber, Patlıcan, Kabak, Acur vb...)	Kuru Üzüm, Kuru İncir, Kayısı, Hurma,
Frik, Bulgur, Köftelik Bulgur	Zahter (çayı, kahvaltılık)
Mercimek, Nohut, Börülce, Maş, Prinç, Fasulye	Baharatlar (köfte baharı, kimyon, yeni bahar, karabiber, tarçın)
Üzüm Sucuğu (cevizli, fıstıklı)	Kuru Tarhana (çorbalık)
Muska (cevizli, fıstıklı)	Haspir
Pestil	Tarhın
Polat Şekeri	Nane
Üzüm Pekmezi	İrmik
Nar Pekmezi	Karpuz Çekirdeği
Sumak Ekşisi	Kabak Çekirdeği
Mahlep	Çam Fıstığı
Anason	

Kaynak: Yerinde yapılan çalışma Güllü, Ç. D.

Tablo 20. Almacı Pazarında Kahve ve Baharat Dükkanı

YEMEN Kahve ve Baharat Dükkanı			
ADRESİ	Attar Çarşısı	Bilinen İlk İşlevi	Baharat Dükkanı
Pafta-Ada-Parsel	-473-101	Sahibi	Mustafa Ağa bin Yusuf (Mevlevihane) vakfı
Yapım Tarihi	No.598 -1640 tarihli vakfiye	Günümüz İşlevi	Kuru Kahve ve Baharat
Yaptıran	-	Taşıyıcı Sistem	Kagir

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Yemen Kuru Kahve ve Baharat Dükkanı; 1962 yılında baharatçı dükkanı olarak hizmet vermiş (Tablo 20.), 1963 yılında kuru kahve ilavesi ile günümüze kadar gelmiştir. Meslek babadan oğul'a devam etmektedir (Şekil 46.).

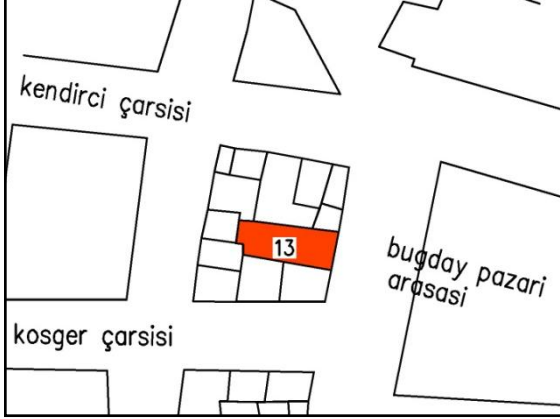

Şekil 46. 1963 yılı ve günümüz görüntüsü

Kaynak: Bülent Akınal Aile Albümü ve Güllü, Ç. D., 01.10.2017.

Tablo 21. Buğday Pazarı Arasa' da Yöresel Ürünler Dükkanı

GÜLTEKİN GIDA			
ADRESİ	Attar Çarşısı	İlk İşlevi	Tüfekçi Dükkanı
Pafta-Ada-Parsel	44-771-13	Sahibi	Şeyh Mehmet Münib Efendi Bin Feyzullah Vakfı
Yapım Tarihi	No. 2174, 1904 tarihli vakfiye	Günümüz İşlevi	Yöresel Ürünler
Yaptıran	-	Taşıyıcı Sistem	Kagir- çatı düz dam

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Gültekin Gıda Dükkanı; Buğday Pazarı yanında bulunmaktadır (Tablo 21.). Günümüzde yöresel ürünlerin satıldığı bu dükkan 1900 yıllarında Tüfekçi Dükkanı olarak uzun yıllar hizmet vermiştir (Şekil 47.). Ateşli silahların tamir işlerinin yanı sıra sokaklarda yanan lüks lambaların bakım ve tamiri, gramofon tamiri, dikiş makinaları tamiri, kuyulara emme basma tulumba kurulumu gibi çeşitli işler bu dükkanda yapılmıştır (Bozkurt, 2016: 92).

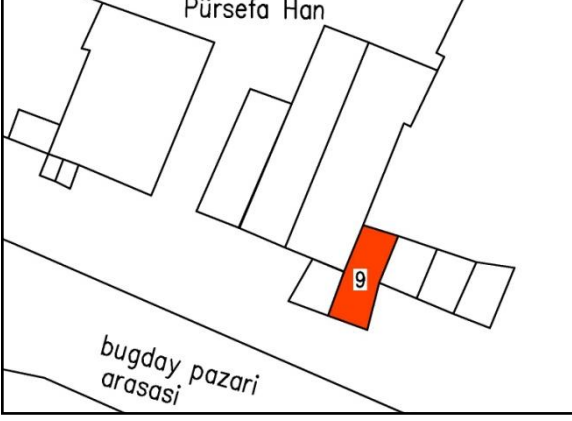

Şekil 47. 1900 yıllarında Tüfekçi Dükkanı ve günümüz işlevi

Kaynak: Bozkurt, 2016:90 ve Güllü, Ç.D., 23.01.2017.

Tablo 22. Buğday Pazarı Arasa' da Berber Dükkanı

ŞAN BERBER DÜKKANI			
ADRESİ	Buğday Pazarı Arasası	İlk İşlevi	Berber Dükkanı
Pafta-Ada-Parsel	44-777-9	Sahibi	Cemil Şan
Yapım Tarihi	-	Günümüz İşlevi	Berber Dükkanı
Yaptıran	-	Taşıyıcı Sistem	Kagir- çatı düz dam

Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Şan Berber Dükkanı; Pürsefa Han'ın bitişinde yaklaşık bir asırdır (Tablo 22.) hizmet vermektedir. Babadan oğul'a devam ettirilen meslek, günümüz şartlarında yeterli olmayınca zeytincilik ilave edilmiştir (Şekil 48.).

Şekil 48. Buğday Arasası' da Berber Dükkanı

Kaynak: Güllü, Ç.D., 14.11.2017.

4.2. Ticari Mekanlarda Fiziksel Değişim

Uzun çarşı, şehrin ilk yerleşimi olan kale ve Türktepe eteklerinde yer alan konut yerleşimi arasından kuzey-güney yönünde Halep'e giden tarihi kervan yoludur. Eblahan ve Gaziler caddesi ise şehrin doğu-batı yönünde gelişen, geleneksel şehrsel morfolojisini oluşturan diğer yoldur (Uğur, 2004:35). Bu iki ana yol üzerinde günümüze kadar ulaşan anıtlar, tarihi bölgenin ticari, sosyal ve kültürel yansımalarıdır.

İlk imar planı 1935 yılında **Jansen** tarafından yapılmıştır. Suburcu, Karagöz, Gaziler, İsmetpaşa, Atatürk bulvarı gibi yollar yeniden düzenlenmiş, genişletilmiştir. Bu yolların önce 4-5 m. genişliğinde toprak yol, sonra bazalt taş döşeli olduğu görülmektedir (Şekil 49.).

Şekil 49. Karagözün devamında yer alan Kunduracılar Çarşı girişi tarih bilinmiyor ve günümüz görüntüsü

Kaynak: Bozkurt, 2016:31 ve Güllü, Ç.D., 27.03.2016.

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), diğer şehirler gibi Gaziantep şehrini de etkilemiş bu dönemde şehir gelişme gösterememiştir.

İkinci imar planı 1955 yılında Kemal Ahmet Aru tarafından yapılmış, 1963 tarihinden sonra yol açma faaliyeti artmış, motorlu taşıt trafiğine uygun hale getirilme çalışmalarına başlanmıştır. Tarihi ticaret merkezindeki Uzun Çarşı, Şhreküstü, Hamdi Kutlar caddeleri genişletilip yeniden düzenlenmiştir (Kuban, 2010: 139).

Nüfusun hızla artması konut alanlarının güneye doğru yayılmasına, gelir seviyesi düşük nüfusun yeni yerleşim alanlarına kaymasına neden olmuştur. İstasyona uzanan Hürriyet caddesinin açılması yeni iş merkezlerinin doğmasına sebep olurken, yeni aksın eski ticari merkezle birleşmesi için yapılan zorlama tarihi ticari bölgedeki Karagöz, Karatarla, Alaybey, Çukur, İsmetpaşa mahallelerinin mimari dokusunun bozulmasına yol açmıştır (Kuban, 2010: 143).

4.2.1. Çarşı ve Pazarlar

Küçük ölçekli, ticaret ve üretim alanında uzmanlaşmış aynı işlevli esnaf grupları doku içinde toplu olarak yer almışlardır. Bazı esnaf gruplarının aynı hammaddeyi kullanmaları fiziksel birlikteliğe etken olmuştur. Geçme tekniği ile ahşap kutular imal eden külekçiler ile takunya imal eden haphapçılar yan yana yer almışlardır. Günümüzde yöreye özgü etkinliklerin çoğu değişmiş ya da doku oluşturamayacak sayıya düşmüştür (Başgelen, 1999:69). Bu anlamda işleve bağlı fiziksel oluşumun gerçekleştiği söylenebilir.

4.2.1.1. Almacı Pazarı

Kadı Mahir Efendi, susuzluk ve kuraklık çeken Antep'e sacur ırmağından tünellerle suyu getirmiştir. Yıllarca sürmesi düşünülen çalışmayı üç ayda başarmıştır.

Bu suyun verdiği duygu Urfalı şair Yusuf Nabi'ye "Sacur suyu Antep bölgesine can verdi" başlıklı tarihi Manzumesini söyletmiştir (Aksoy, 1991: 20).

Kimliğin yansıması olan mekanlar bireysel ya da paylaşılmış hatıraları ifade eder. Zaman içerisinde mekan ve bireylerin karşılıklı etkileşimi ile mekan kimliği oluşurken fiziksel gelişim de ortaya çıkar (Gaziantep şehir kimliği çalıştay sonuç raporu, 2015: 25). 18. yüzyıl başında Kadı Mahir tarafından Arasa meydanına yaptırılan Kadı Kasteli günümüzde bulunmamaktadır (Ek 6), (Şekil 50.). Günümüzdeki durumu Şekil 51 de görülmektedir.

Şekil 50. Arasa Meydanında Kadı Kastel, Nisan 1928

Kaynak: Uğurluer, 2016: 29.

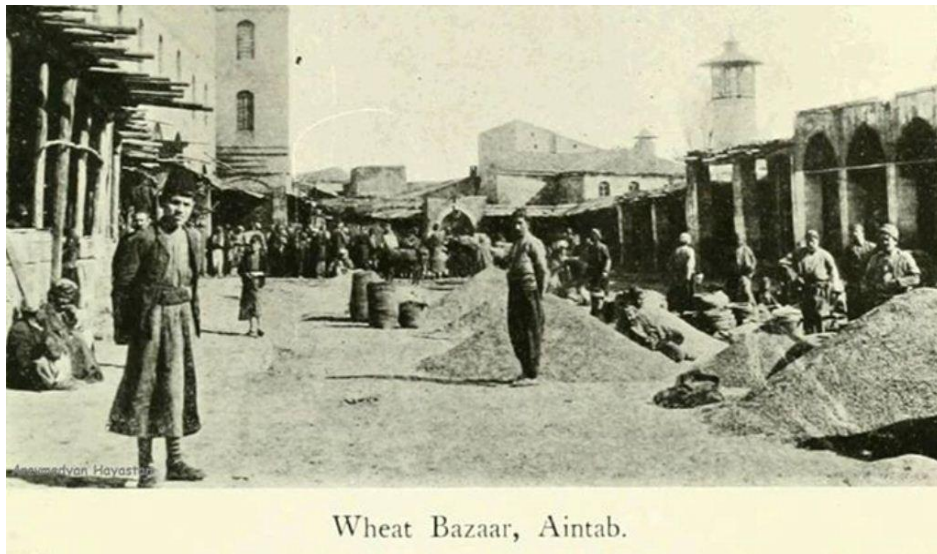

Şekil 51. Almacı Pazarı günümüz görüntüsü

Kaynak: Güllü, Ç. D., 12.03.2016.

4.2.1.2. Arasa Buğday Pazarı

Arasa çarşısı içerisinde bulunan, Kürçü Hanı ile Tekke cami arasında yer alan, açık alan özelliğine sahip Buğday Pazarı'na kapalı mekan inşa edilerek ve yoğun araç trafiği ile özgün özelliği bozularak kültürel kimliği yok olmuştur (Şekil 52., 53.).

Şekil 52. Buğday Pazarı Arasası, 1900

Kaynak: Bozkurt, 2016: 32.

Şekil 53. Buğday Pazarı Arasası günümüz işlevi

Kaynak: Güllü, Ç. D., 09.02.2017.

Tarihi bölgenin merkezinde yer alan, etrafında Kürkçü Hanı, Pürsefa Hanı, Tekke Cami, Tahmis Kahvesi gibi simgeler barındıran, canlı ticarete ve kısmen de olsa yerel hayata sahip olan meydanda tarihi binaların algılanması ve izlenmesi olanaksız hale gelmiştir (Şekil 54.).

Şekil 54. Pürsefa Hanından Buğday Pazarı Arasası görüntüsü

Kaynak: Güllü, Ç. D., 09.02.2017.

4.2.2. Dükkanlar

Çarşı ve pazarları oluşturan dükkanlar topluluğu, aynı imalata yönelik etkinliklerin yapıldığı kagir mekanlardır. Yolun iki tarafında sıralanan dükkanlardan oluşan sokakların akşam güvenliği, Evliya Çelebi'nin "Her sokak başında birer tedribe kapıları var ki her biri kale kapılarından sağlam ve korunaklıdır" dediği kapılarla sağlanmış olduğu belirtilir. Günümüzde bu kapılar mevcut değildir.

Dükkanların yer aldığı sokakların üzeri, sııklar üzerine bağlanan hasırlar ile örtülerek yağmur ve sıcaktan korunmuş. 1923 yılında Kavaf, Nacar ve Sobacılar çarşısında çıkan yangın, 250 dükkanın yok olmasına neden olunca belediye, hasır örtü sistemini yasaklamıştır (Başgelen, 1999: 71).

Doku içinde yer alan dükkanların içerisinde bakımsızlık, eskime ve harap bir durum görülmektedir (Şekil 55., 56.).

Şekil 55. Kulekçi Çarşısında Harat Dükkanı

Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

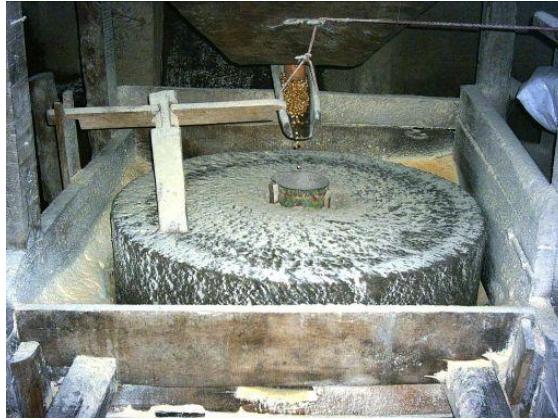

Şekil 56. Kulekçi Çarşısında Harat Dükkanı içinden görüntü

Kaynak: Güllü, Ç. D., 23.01.2017.

Pir Sefa Çarşısı; Boyacı mahallesinde Pir Sefa ve Yuşa Peygamber türbesinin yanında bulunmaktadır. Günümüz işlevi bakır ürünleri imalatı ve kalaycılıktır (Şekil 58., 60.).

Antep'te sanayi ve ticaret 20.yüzyıl ortalarına kadar çarşı esnafılığı şeklindeydi. İlk kurulan işletmeler 19.yüzyıl sonunda **masmana** ve 20.yüzyıl başında **un değirmenleri** (kara değirmen) işletmeleri olmuştur (Şekil 57.). Şehrin un ihtiyacı önceleri su değirmenleri ile, daha sonra gazojen motorlu değirmenler ile sağlanmıştır.Şehrin gelişimine paralel 1916 yılında Metanet Un Fabrikası, 1934 yılında ise **Pir Sefa Un Fabrikası** kurulmuştur (Bozkurt, 2016: 130). İlk yapılan bina bodrumunda kara değirmenle un üretildiği, sonradan ilave olan bölümün yerinde ise bulgur kaynatıldığı belirtilmektedir (Şekil 59.).

Şekil 57. Kara Değirmen Denilen Değirmen Taşı

Kaynak: Bozkurt, 2016: 130.

Şekil 58. Pir Sefa Un Fabrikası'nın günümüz işlevi

Kaynak: Güllü, Ç. D., 14.11.2017.

Şekil 59. Pir Sefa Un Fabrikası'nın önce ve daha sonra yapılan ikinci bölümü

Kaynak: Güllü, Ç. D., 14.11.2017.

Şekil 60. Pir Sefa Un Fabrikası'nın içerden görünümü

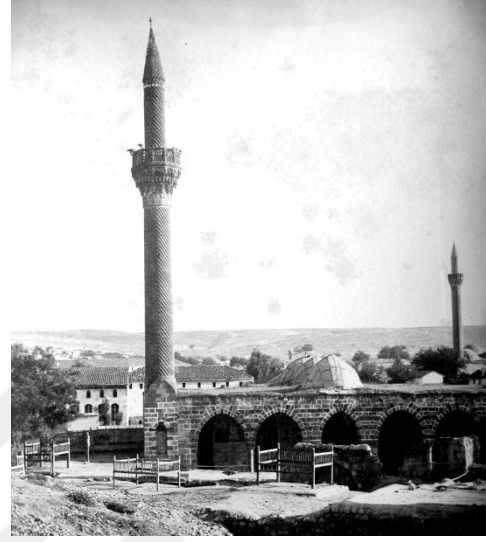
Kaynak: Güllü, Ç. D., 14.11.2017.

Kunduracılar Çarşısında ve adını aldığı mahallede yer alan Karatarla cami'nin bir kapısı kuzeydeki çarşıya, diğer kapısı ise güneydeki Kumruoğlu sokağına açılmaktadır. 19.yüzyıl sonunda düz toprak damlı olarak görülen cami, Cumhuriyet Döneminde kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür (Şekil 61.,62.,63.).

Şekil 61. Karatarla Cami tarih bilinmiyor

Kaynak: GVGM Arşivi

Şekil 62. 1890 yılına ait görüntü

Kaynak: Yakar, 2015: 86

Çalışma alanında yer alan Karatarla cami vakfına ait 1925 yılı tapu kütük kayıtlarında, kuzey cephesindeki giriş kapısının doğu ve batısında 7 dükkan görülmektedir (Ek 7). Cami, çarşı kültürünü yaşatan bu dükkanlar günümüzde bulunmamaktadır.

Şekil 63. Karatarla Cami önündeki dükkanlar tarih bilinmiyor

Kaynak: GVGM Arşivi

Şekil 64. Karatarla Cami Önündeki dükkanlar tarih bilinmiyor ve günümüzdeki görüntüsü

Kaynak: G.V.B.M. Arşivi ve Güllü, Ç. D., 14.11.2017

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Değerlendirme ve Sonuç

Yerin özellikleriyle birlikte sosyal çevre, kültürel yapı, karakteristik öğelerin korunması ve yaşatılması bağlamında ele alınan, maddi manevi değerlere sahip Gaziantep'in tarihi ticaret bölgesi Arasa ve yakın çevresinde 16.yüzyıldan bugüne kadar olan süreçte ne gibi değişiklikler olduğu nedenleri ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

1 ve 2. Bölüm Gaziantep'in coğrafi konumu, tarihi, geleneksel dokunun oluşumu dönemsel gelişimi ve değişimi araştırılmıştır. Uygarlıkların doğup büyüdüğü, tarihi ipek yolunun geçtiği, kervanların Suriye, Mısır, İran, Avrupa, Kafkasya'ya gidip geldiği önemli ticaret yollarının kavşağında ve "Bereketli Hilal" bölgesinin ortasında yer alan Gaziantep'i özel kılan coğrafi konumu olmuş, bu durum kenti önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. Alleben deresi, kale, topografik ve jeolojik yapısının geleneksel doku oluşumunda etken olduğu, yere anlam ve gizem yükleyen öğelerin ekonomik ve sosyo kültürel yapısının yansımaları olarak doku içinde yer aldığı görülmüştür. Kervanların Alleben deresinin güneyindeki kale önünden geçerek Halep' e doğru izledikleri uzun çarşı yolu şehrin adeta omurgasını oluşturmuştur. Bu ilk yolun, yalnız fiziki değil, sosyal, ekonomik ve kültürel işlevler üstlenerek, şehirsiz mekan özelliği taşıdığı söylenebilir. Antep ticaret dokusu oluşurken, aynı işi yapan esnaf ve zanaat gruplarının bir araya gelmelerinde etken olan ilkelerin, 11 ve 12. yüzyıldan beri geniş bir coğrafi alanda yer almıştır. Türkistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar aynı gelişimin görüldüğü belirtilmektedir. Bölgeye 400 yıl kadar hakim olan çeşitli Türk boylarının, dış güçlere karşı sürdürdüğü savaşlar, Antep kültürünün, folklorunun temelini oluşturmuştur.

3. Bölüm Osmanlı Döneminde ticari mekanların ve çarşıların fiziksel, kültürel, işlevsel gelişimi incelenmiştir. Ticaret yapıları, Osmanlı dönemi karakteristik özelliklere sahip işlevleri ile Gaziantep şehri için yaşamsal önem taşıyan ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etkinliklerin gerçekleştiği mekanlar olmuştur. Bu ticari mekanlar açık ve kapalı olarak aynı esnaf ve zanaat guruplarının yer aldığı küçük çarşılarından meydana gelmiştir. Nacar Çarşısı, Külekçi Pazarı, Yemenici Pazarı, Kavaf Çarşısı, Hapbapçı Çarşısı, Kendirci Çarşısı, Kunduracılar Çarşısı gibi aynı meslek gruplarının oluşturduğu çarşı ve pazarlar yan yana

gelerek Uzun Çarşı ve devamındaki Arasa Çarşısını meydana getirmişler, şehrin morfolojik oluşumunda etken rol oynamışlardır. Sultan Abdülaziz zamanında bir Ermeni tarafından 1868-69 yılında yaptırılan Millet Hanı (Aziziye Hanı), Kürkcüyan Hanna isimli Ermeni tarafından 1890 yılında yaptırılan Kürkçü Han Antep'te gayrimüslim azınlığın ticarete ileri olduğunu göstermektedir.

4.Bölüm yerinde yapılan gözlem ve araştırmada, Osmanlı döneminde dini, sosyal ve idari yapıların çarşı dokusuyla oluşturduğu ve yüzyıllardır ticari hayatın merkezi olan tarihi bölgenin Osmanlı son döneminden günümüze kadar olan süreçte fiziki, ekonomik, sosyo-kültürel, işlevsel ve anlamsal değişime uğradığı analiz edilmiştir.

Şöyle ki;

- Buğday Pazarı gibi Pitoresk değerlere sahip, meydan özelliği gösteren tarihi alanlar, yapı ilavesi ile özgünlüğünü yitirerek çevrenin algılanılması ve yaşatılmasında, fiziki, ekonomik ve sosyo -kültürel olumsuzluklar yaşamaktadır.

- Tahmis Kahvesi gibi farklı kültür ve sosyal aktivitelerin anlam yüklediği mekanlarda, mekan ruhunun kaybolduğu, sosyo-kültürel yapısında değişimler olduğu görülmektedir.

- Almacı Pazarı ve Buğday Pazarı arasında yer alan, dönemin mimarisini ve kimliğini yansıtan Kadı Kastel' in yol genişletme çalışmaları sırasında yok edilmesi, mekanın anlamsal boyutunun ve özgün kimliğinin yitirilmesine yol açmıştır.

- Geleneksel çarşı ve pazarlarda; Endüstri devrimi zanaatları çarşı dışına çıkarmış, yok etmiştir. Yerine seri imalatın oluşturduğu yeni zanaat alanları ortaya çıkarmıştır.

- Almacı Pazarı'nda olduğu gibi çarşı ve pazarlarda yer alan ve ilk işlevleri çeşitlilik gösteren dükkanlar, günümüzde yöresel gıda ürünleri satan tek tip dükkanlara dönüşerek mekansal ve işlevsel değişime uğramıştır.

- Şeker Hanı karşısında 1905 yılında yer aldığı görülen Kaymakamlık binasının günümüzde mevcut olmaması, Almacı Pazarında bulunan Karakol biriminin taşınması gibi bölgede kamusal işlevlerin kaybolması, sosyo-ekonomik yapıyı ve örgütlenmeyi yok etmiştir.

- Doku içinde yer alan dükkanlarda bakımsızlık, eskime ve harap bir durum görülmektedir.

- Çevre standartlarının düşmesi, yoğun yaya ve taşıt trafiği, sosyal donatıların yetersizliği kullanıcı ve ziyaretçiler üzerinde olumsuz etki yaratmakta, mülk sahiplerinin bölgeyi terk etme isteği ivme kazanmaktadır.

- İlk kullanıcıların yerine gelen yeni kullanıcıların geleneksel bölgede tarih ve yaşam öyküsünü anlamakta ve anlatmakta güçlük çektiği görülmektedir.

5.2. Öneriler

- Yer in ruhu (Genius loci) analiz edildiğinde, insan-zaman-mekan ilişkisinin oluşturduğu farkına varılan, hissedilen ancak açıklanamayan bir olgunun varlığından söz edebiliriz. Kent kimliğinin korunması bağlamında bu olgunun dikkate alınması kent belleğinin oluşmasına, mekanın yerin ruhuyla bütünlük sağlamasına, kentli tarafından algılanılmasına ve yaşatılmasına etken olacaktır.

- Yerel yönetimler, çarşı esnafına ve bölge halkına yönelik kent bilincinin (sorumluluk, sahiplenme, ait olma duygusu) güçlendirilmesi ve kentsel planlama projeleri için eğitim ve bilgilendirme çalışmalarına öncelik vermelidir.

- Yeni ilave yapılar ya da restorasyonlar geleneksel mekanların yerleşim dokusu, yapım tekniği, estetik algısı, halkın değişen ekonomik ve sosyal yapısı ele alınarak yorumlanmalıdır.

- Geleneksel çarşının sahip olduğu potansiyel ön plana çıkarılarak tarih ve çevre bilinci ile festivaller, gösteriler vb. gibi sosyal aktiviteler düzenlenmelidir.

- Geleneksel üretim faaliyetlerinin devam ettirilmesi, görsel çeşitliliğin sunumu, yapım tekniklerinin tanıtılması desteklenmelidir. Böylece ziyaretçilerin gerçek yaşamı gözlemlemesi, deneyimlemesi ve ekonomik katkısı sağlanmış olacaktır.

- Yoğun taşıt trafiği, saatli ya da gün uygulamasıyla rahatlatılmalı, yaya aksları, meydan (buğday pazarı, kadı kastel vb. gibi) ve yeşil alanlar oluşturulmalıdır.

- Almacı Pazarı ve Buğday pazarı arasında yakın zamana kadar mevcut bulunan Kadı Kastel'in, ortadaki havuzun, çeşmenin ve çevresinin tarihteki görüntüsünü 3 boyutlu canlandırılması ile ziyaretçilere ve yerel halka tablet, bilgisayar ve akıllı telefonlar üzerinden 360 derece sanal görme imkanı yaratılmalıdır.

- Grafik tasarım ürünü panoların ilgili yerlere konulması ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

- Zanaat ustalarının koruma altına alınması, bilgi ve becerilerini yeni ustalara aktarma olanağı verilmesi sağlanmalıdır.

- Sokak silüetinin görselliğini ve algılanılmasını engelleyen; klima, elektrik kablosu, oluk gibi öğelerin kaldırılması ya da düzenlenmesi, dükkan gölgeliklerinin yeniden tasarlanması, tabela düzeni ve tasarımı, sokak lambalarının dönemin özelliklerini yansıtan özelliklere sahip olması, kaldırımların yenilenmesi, sokak ve caddelerin döşemeleri geleneksel dokuya uygun olarak bazalt taş ile yenilenmesi gerekmektedir.

•Çöp konteynırları mahalle köşelerinde yer altına yerleştirilmeli, tahliyeleri mekanik sistemle yapılmalıdır.

•Evliya Çelebi'nin bahsettiği sokak başlarındaki kapı geleneğinin uygulama ya da canlandırma ile devam ettirilmesi tarihin yaşatılması ve çarşı sokak güvenliğinin sağlanması anlamında etkileyici olacaktır.

•Yerel ürünlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması (yemek, gıda ürünleri, otlar ve mutfak gereçleri) ve biyoçeşitliliği koruma programlarının güncellenerek uygulamaya dönüşmesi gerekmektedir.

•UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Gastronomi alanında dahil olan mutfağıyla ünlü Gaziantep' in bu tarihi bölgedeki Gastronomi güzergahları (restoran, baklavacı vb. gibi) belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

Abadi. (1959). *Türk verdünü Gaziantep Antep'in dört muhasarası*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.

Ağcabay, B. (2007). Kırk yıllık hatırı olan bir konuksever: Tahmis Kahvesi.

S. Özpalabıyıklar (Ed.), *Gaziantep "Dört Yanı Dağlar Bahçeler"* (ss. 214-221). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (Aralık 1991). Nabi'nin Antep'e getirilen su ile ilgili bir manzumesi. *Yöre Dergisi*, 8, 20-21.

Altın Kitaplar Yayınevi (2000). *Altın Tarih Atlası*. İstanbul: Akdeniz Yayıncılık A. Ş.

Altınöz, İ. (1999). Dulkadir Eyaletinin kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl). Y. Küçükdağ (Ed.), *Cumhuriyetin 75. yılına armağan Gaziantep* (ss. 89-146). Gaziantep : Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları.

Akis, M. (2007). XVI. yüzyılda Ayıntab Sancağında ticaret ve tüccar zümreler, *ICANAS*, 38, (77-90). <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AK%C4%B0S-Metin-XVI-Y%C3%9CZYILDA-AYNTAB-SANCA%C4%9EIE%2%80%99NDA-T%C4%B0CARET-VE-T%C3%9CCCAR-Z%C3%9CMRELER.pdf>

Babat, A. (Ağustos 1990). Gaziantep Hışva Han. *Yöre Dergisi*, 3, 28.

Barlas, U. (Eylül 1991). Gaziantep kent kültürünün oluşmasında Fırat Yöresi Türkmen Oymaklarının etkisi. *Yöre Dergisi*, 7, 8-13.

Başgelen, N. (1999). Dünya kültür mirasında Gaziantep. N. Başgelen (Ed.), *Tarih içinde Gaziantep* (ss. 13-39). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Başgelen, N. (1999). Dünya kültür mirasında Gaziantep. N. Başgelen (Ed.), *Ticaret dokusu ve yapılar* (ss. 63-71). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bayartan, M. (2005). Tarihi coğrafya çalışmaları açısından şehir ve Osmanlı şehri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 13, (85-92). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231202>

Bozkurt, M.F. (2016). *Anılarıyla Ahmet Yıldırım Demir yaşadığım Gaziantep meslekler ve esnaflıktan sanayiye geçiş*. Gaziantep: Uğur Etiket Ambalaj Matbaa.

- Canbakal, H.** (2009). *17. yüzyılda Ayntab Osmanlı kentinde toplum ve siyaset* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cezar, M.** (1985). *Tipik yapılarıyla Osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imar sistemi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, İ. E.** (2015). *16. Yüzyılda Ayntab şehri* (1.Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Çam, N.** (2006). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanlığı.** (2015). *Gaziantep "Şehir kimliği" çalışmayı sonuç raporu*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı.
- Çınar, H.** (2000). *18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab Şehri'nin sosyal ve ekonomik durumu*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çınar, H.** (2012). Ayntab'dan Gaziantep'e idari, sosyal ve ekonomik hayata genel bir bakış. M. E. Özmen (Ed.), *Belgelerle Gaziantep* (ss. 131-153). İstanbul: Gap Kültür Yayınları.
- Çitçi, H. R. ve Yener, Ş. S.** (1971). *Osmanlı Devletinin son yıllarında Gaziantep'te sanat ve ticaret dalları*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.
- Diamond, J.** (2003). *Tüfek, mikrop ve çelik* (7. Basım). Ankara: TÜBİTAK.
- Enç, M.** (1993). *Uzun çarşının uluları*. Ankara: METEKSAN.
- Ergeç, R.** (2012). Gaziantep'in kronolojik tarihi. M.E.Özmen. (Ed.), *Belgelerle Gaziantep* (101-127). İstanbul: Gap Kültür Yayınları.
- Ergeç, R.** (2012). Ayntap Şehri ve kalesi. M. E. Özmen (Ed.), *Belgelerle Gaziantep* (ss. 241-257). İstanbul: Gap Kültür Yayınları.
- Gaziantep Halkevi.** (1935). *Gaziantep halkevi broşürü*. Gaziantep: Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi Neşriyatından.
- Güvenç, B.** (2016). *Türk kimliği kültür tarihinin kaynakları* (3. Baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Güzelbey, C. C.** (1992). *Gaziantep'ten kesitler*. Gaziantep: Ar Ajans Basım, Yayın-Reklamcılık.

- Güzelbey, C. C.** (1992). *Gaziantep camileri tarihi*. Gaziantep: Türk-İslam Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı.
- Güzelbey, C. C.** (1964). *Gaziantep evliyalari*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Yayınları.
- Güzelbey, C. C.** (Mart 1965). Bu şehrin hikayesi: Kadı Mahir Efendi ve Antep suyu. *Gaziantep Kültür Dergisi*, 8, 57.
- Güzelhan, M.** (1959). *Ayıntap tarihinden notlar (Dülük-Ayni Bedrettin-Ayıntabın tarihte uğradığı istilalar)*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.
- Kahraman, S. A.** (2016). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köroğlu, İ.** (2009). *131Nolu Gaziantep şer'iyeye sicilinin H.(1182-1196) değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Köylüoğlu, A.** (2009). *Kadim şehir Gaziantep*. İzmir: Neşe Ofset Ambalaj San. Tic. A. Ş.
- Kuban, D.** (2014). *Türkiye'de kentsel koruma kent tarihleri ve koruma yöntemleri* (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Morris, A. E. J.** (1994). *History of urban form before the industrial revolutions* (3. Baskı). İngiltere: Longman
- Özdeğer, H.** (1988). *Onaltıncı asırda Ayıntab Livası Cilt 1* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Özünü, E. E.** (2010). XVI. yüzyıl Osmanlı kentlerinin ekonomik nitelikleri üzerine bir karşılaştırma denemesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 257-270. http://www.kefdergi.com/pdf/18_1/18_19.pdf
- Peirce, L.** (2005). *Ahlak oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab mahkemesi ve toplumsal cinsiyet* (1.Baskı). İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pekdoğan, C.** (1999). *Gaziantep Ticaret Odası'nın 100 yılı (1898-1998)*. Gaziantep: Gaziantep Ticaret Odası Kültür Yayınları.
- Şıvgın, H.** (1997). *19. yüzyılda Gaziantep*. Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Topçu, K. ve Bilsel, S. G. (2016) Geleneksel Gaziantep çarşısının mekansal kalite açısından değerlendirilmesi. *Artium Mimarlık Planlama Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(1), 58-74. <http://artium.hku.edu.tr/article/view/5000177927>

Uğur, H. (2004). *Geleneksel şehirsal mekânlar, değerlendirme ve korunmaları bağlamında sistematik yaklaşım, Gaziantep örneği.* Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Uğur, H. (2013). Geleneksel şehir dokularında camilerin morfolojik analizi; Gaziantep örneği. *Artium Mimarlık Planlama Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 27-32. <http://artium.hku.edu.tr/article/view/5000132048>

Uğurluer, M. (2012). Tarihsel süreç içinde Antepevleri. M.E.Özmen (Ed.), *Belgelerle Gaziantep* (ss. 193-217). İstanbul: Gap Kültür Yayınları.

Uğurluer, M. (2015). *Bir zamanlar Allaben* (1. Baskı). Gaziantep: GNG Ofset Matbaacılık ve Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.

Uğurluer, M. (2016). *Fotoğraflarla Gaziantep'te ticaret, esnaf ve meslek grupları* (1. Baskı). Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Gazikültür A.Ş. Yayınları.

Ünal, Karşılıgil, Z. G. (2007). Gaziantep'te anıtsal yapılar: "Geleneksel dokunun Hafızası". S. Özpalabıyıklar (Ed.), *Gaziantep "Dört Yanı Dağlar Bahçeler"* (ss. 145-175). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ünal, Z. G. (1999). Dünya kültür mirasında Gaziantep. N. Başgelen (Ed.), *Geleneksel kent dokusu ve mimari değerleri: Dini ve sosyal amaçlı yapılar* (ss. 46-61). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Üstündağ, N. (2005). Osmanlı'da "Şehir" ve şehri geliştiren unsurlardan biri olarak ayanlar: Vidin ve Rusçuk örneği (18. yüzyıl). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi bahar(2)*, 150-165. http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/nagehan_ustundag_osmanlida_sehir.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. 583, 598, 2003, 2173, 2174 numaralı vakfiyeleri.

Yener, Ş. S. (1958). *Gaziantep kitabeleri.* Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Dergi Yayınları.

Yetkin, H. (1970). *Gaziantep Türkçülüğünün bayrak şehidi Şahin Bey.* Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları.

Yüce, B. (2010). *Osmanlı son dönemi ile erken cumhuriyet dönemi arasında Gaziantep'te mimari dokunun değişimi (1839-1950)*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Diyarbakırhoğlu, M. A. resmi internet sayfası. (21.11.2017). *Kaybolan meslekler ve son ustalar*. <http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/meslekler/>

Diyarbakırhoğlu, M. A. resmi internet sayfası. (21.11.2017). *Pastoral*.
<http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/pastoral/>

Diyarbakırhoğlu, M. A. resmi internet sayfası. (22.11.2017). *Hanlar-Sokaklar*.
<http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/hanlar-sokaklar/>

Facebook. (21.11.2017). *Asım'ın fotoğrafları*.
<https://www.facebook.com/mehmetalimihcioglu?fref=ts>

Pinterest. (21.11.2017). *Asım Mihçioğlu, Gaziantep Aintab data*.
<https://i.pinimg.com/originals/af/7d/b8/af7db8a6509ed21fe3b3b76f90dde1af.jpg>,
<https://tr.pinterest.com/pin/363947213612628935/>
<https://tr.pinterest.com/pin/363947213611506920/>
<https://tr.pinterest.com/pin/363947213613160136/>
<https://tr.pinterest.com/pin/363947213618601336/>

Pinterest. (21.11.2017). *Muhittin Korkmaz, Gaziantep*.
<https://tr.pinterest.com/pin/511580838896129763/>

Pinterest. (22.11.2017). *Özlem Çiçek Kaya, Eski Resimler Gaziantep*.
<https://tr.pinterest.com/OzlemCicekKaya/eski-resimler/?eq=ESKİ&etslf=12519>

wowturkey. (22.11.2017). *Gaziantep'te nostaljik gezinti:Eski fotoğraflar*.
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485&start=195>,
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485>

wowturkey. (22.11.2017). *Gaziantep'te nostaljik gezinti:Eski fotoğraflar*. s:32
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24485&start=155>

EKLER

Ek 1. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Şirin kale, yeryüzünün gelini, Ayntab şehrinin özellikleri

Ayntab şehri toplam 32 mahalledir ve 8.067 toprak ve kireç örtülü mamur ve şenlikli hanedir. Ve 140 mihraptır. Kalabalık cemaate malik Arasta meydanında Boyacıoğlu Camii. Uzun Çarşı içinde Tahtalı Cami gayet sanatlı ve ferah büyük yapı ve yüksek kubbedir. Mihrabı ve minberi eski tarz ve gönül açıcı camidir. 2 kapısı var, biri sağında çarşıya bakar ve biri kible kapısı, üzerinde tarihi budur:

Ammera hâze'l-camia'ş-şerife li'l-enâm, Osman Paşa emîrû'l-ümerâi'l-kirâm,

Vaka'a tarihahu min hâtif-i gaybi'l-enâm, Mescidün üssise ale't-takvâ ve bi'l-ilhâm.

Sene 986Bey Camii'nin kapısı üzere iri yazı ile;

"Lâ ilahe illallah, Muhammedün Resûlallâh"

Onun altında yine beyaz mermer üzere böyle yazılmıştır, tarih:

Çün ki etti ol kerîm ü ol muta Bu bina hatmin müyesser Beg zıha

Geldi bank-i tarihi için bina' Cennet oldu bunun ahri bî-nizâ. Sene 986

Tabahane Köprüsü'nün karşı tarafında Ali Neccar Camii, onun yakınında Eyyubzâde Camii, Henk Baba Sultan mezarı yakınında Molla Ahmed Camii, yine ona yakın su kenarında Müftü Camii, Dayırmcak Camii, Alaybeyi Camii, Pişmaniye Camii, Şehre Küstü'de Ağa Camii, Ramazan Efendi Camii, Şeyh Efendi Camii, Uzun Bey Camii, Emir Camii, Bostancı Camii, Tabahane Camii, Handaniye Camii, Sultan Alâüddevele Camii ve İç Kale Camii, bunlardan başka 140 mihraba kadar mescitlerdir. Her camide birer medreseden başka (—) adet medrese vardır. Ve her birinde birer mescit vardır ki cemaatle ibadet olunur. Evvelâ Muhâliye Medresesi, Ali Neccar Medresesi, Tahtalı Medresesi, Balı Paşa'nın Şeyh Medresesi, Molla Ramazan Medresesi ve Tabahane Medresesi (—) (—) meşhur olan büyük hayrat ve eski vakıf medreseler bunlardır. Gerisi onar, on beşer odalı medreselerdir. (—) ve kârgir yapı değildir. Ve yedi dârülhadis vardır. Bazı camilerde hasbî dersiamlar vardır. (—) (—) (—) Hafs Kırâatı okunur. Ve 140 adet sıbyan mektebi vardır. * (—) Paşa Hamamı, suyu, havası, binası, hamam takımları, esvapları pâk beyaz dilber tellâklı aydınlık hamamdır. Sultan Hamamı, Naiboğlu Hamamı kale dibindedir. Tabak Hamamı, Pazarcık Hamamı, Şeyh Hamamı, merdivenle inilir Çukur Hamam, Hengâme Hamamı, Pazar Hamamı, Mücellid Hamamı, Keyvan Bey Hamamı, Piyale Paşa Hamamı, yakınında Tüffâhiye Hamamı, Beşyaşar Hamamı ve Kale Hamamı kâh işler ve kâh kapalıdır. Ve 300'den fazla özel hane hamamı vardır. Ve toplam 3.900 dükkânı

olan çarşısı vardır. 2 bedesten var, ama Uzun Çarşı'sı ve Saraçhane'si düzenli yapılmış, üstleri örtülü kârgir, sağlam ve süslü dükkânlardır. Ve tamamı 70 çeşmedir, onlara dahi ihtiyaç yoktur. Zira her haneden hayat pınarı nehirler akar.

Her hanede bağ, bahçe, havuz ve şadırvan selsebiller akıp çeşit çeşit servi, çınar, salkımsö-ğüt, kavak, limon, turunç ve diğer meyve ağaçları ile süslenmiş İrem gibi bağlı bahçeli, şebekeli bostan ve gülistanlı bir toprakları geniş ve verimli bir şirin şehirdir. Daha önce 1058 senesinde gördüğümüzden beri 7-8 mahalle ve nice han, cami ve dükkân yapılmış, hamd olsun daha mamur olmadadır. Şehri bir düz yerde ve bazı zemini yüksek bayırlar üzere kurulmakla suyu ve havası hoş büyük şehirdir. Ve tamamı (—) adet handır. Ama bunlardan mükellef, büyük yapı Mustafa Paşa Hanı, Pekmez Hanı, Tuz Hanı, İkikapılı Han, Börekçi Hanı, Arasta Hanı ve Mustafa Ağa Hanı, nice hanlar daha vardır, ama meşhuru bunlardır. 2 imareti var, gelen gidenlere teklifsiz sofrası sabah akşam yıl boyu açıktır.

Ve hepsi 40 tekkedir. Bunlardan mükellef, mükemmel ve süslü, imaretinde nimeti bol, hoş yapı Mevlevîhane Tekkesi'dir. Türkmen Ağası Mustafa Ağa yapıp Sultan IV. Murad Silâhdarı Mustafa Paşa'ya hibe eyledi. Gayet sağlam yapı, yüksek kubbeli, avlusu etrafında 40-50 derviş hücreli, avlusu baştan başa ham mermer döşeli ve avlunun ortasında ona on büyük havuz üzerinde kameriyelerinde çeşit çeşit üzüm salkımları avize gibi süslenmiştir. Bu tekkenin dört tarafında olan İrem hıyâbânında olan meyve ağaçlarının çiçekleri ve diğer çiçeklerin güzel kokuları insanın dimağını kokulandırır. Mevlânâ âyini günlerinde neyzenler fasl-ı neva-yı uşşak ederken ona nazire taşra gül ü gülistan kuş bahçesinde nice bülbüllerin nağmeleri dostlara can bağışlar. Kısacası Mevlânâ Tekkesi'nde böyle bir nazargâh meğer Haleb'de ola. Ama bina ciheti ile bu tekke Mevlânâ Türbesi'nin dışındakilere tercih olunur. Böyle bir âşıklar meydanıdır. Bu binanın tarihi Mevlânâ'mn kerametidir ki 400 yıl önce tarih düşmüştür, dikkatle bakılınca acayip keramet olduğu görülür.

O hoş tarih budur:

Mustafa Ağa-yı sahih hayr-râ, Der dü âlem hakk inâyet mî-küned,

Kerd cânî bahr-i Mevlânâ-yı Rum, Tâ ki dervîşân ibadet mî-küned,

Güft Mevlânâ-yı pîşîn tariheş, Bişnev ez ney çün hikâyet mî-küned.

Sene 1048 Bu tarihî mısra Mesnevî-i şerifin başlangıç mısraıdır ki bu Mevlânâ Tekkesi'ne tarih olmuştur. Bir tekke de Tabak Efendi Tekkesi'dir ve Hâcegân Tekkesi: Bu şehrin halkı genellikle Hâcegân tarikatmdandır. Kısacası mamur ve süslü yolları tertemiz şirin şehirdir. Sultan çarşısında yer yer Haleb tarzı kârgir yapılar vardır. Bu anlattığımız büyük varoş kale içinde değildir. Her sokak başında birer tedribe kapıları var ki her biri kale kapılarından sağlam ve korunaklıdır. Her birini birer kapıcı açar kapar. Ve her gece bütün sokakları

kandillerle aydınlanıp bekçi ve gözcüler hazır olup uzun gecelerde subaşı bütün tabileriyle kol dolaşır.

Bu anlattığımız mamur şehrin tam ortasında bir kudret kayası üzerinde yuvarlak bir hoş iç kale vardır ve gayet sağlamdır. Hendeği kenarımca çepçevre büyüklüğü 1.300 adımdır. Hendeği 40 arşın enli ve 20 arşın derin kesme kaya hendektir. Hendek içinden ta kalenin temeline kadar kaplumbağa gibi münha- rif eğri binadır. Her taşı fil gövdesi gibidir. Bu kalede çepçevre 26 kule vardır, her birinde birer mimarlık sanatı icra olunmuştur. Ve toplamı 1.001 bedendir. Bu kalenin temeli altında kesme kayalar içinde çepçevre kaleyi kuşatmış hendeğe bakan mazgal delikleri vardır ki hendek kenarında kuş kondurmaz. Bu kalede ancak batıya bakan bir kapı vardır ama yedi kat demir kapıdır. Her bir kapısının arasında cenk için çeşit çeşit demir aletler; demir asma kafesler; paçarızlar ve boy boy saçma toplar vardır. Bu kapı araları savaş aletleri ve silâh çeşitleriyle süslenmiş ve kale neferleriyle donanmıştır. Serinlenecek bir havadar yerdir. Ve hendek kenarında olan iki kat demir kapı üzere "Lâilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh, Allâhümme salli alâ Muhammedirî erham Ebû Bekra ve Ömera ve Osmane ve Ali ve um- mira hâze'l-bâbu fî eyyâmî Sultan Süleyman Han ibn Selim Han, tarih fî şehri Muharremü'l-harâm sene hams ve sittîn ve tis'a mie" [965] yazılmıştır. Bu kapıdan içeri 100 adım hendek üzere köprüden geçince ana kale kapısıdır, onun kemeri üzerine yazılan tarih budur: "*Emera bi-imâreti Mevlânâ es-Sultânul-melik Ebû'n-Nasr Kayıt-bay azze nasruhu sene sitte ve semânîn ve semâne mie min hicreti'n- Nebeviyye*" [886] yazılıdır. Hendek içine bakan 4 büyük kule vardır, onların da iri yazılarla tarihleri var. Her birini birer padişah inşa eylemiş. Yazılmaları sözü uzatmak olur. Ana duvar kapısının önünde asma kepenkli tahta köprü vardır. Her gece bekçiler makaralar ile çekip kapıya siper ederler. Bu mahalden aşağı hendeğe bakmaya insanın ödü patlar. Bu kapıdan içeri yokuş yukarı bir kat demir kapıdır. Ondan içeri yine yokuş yukarı bir karanlık yoldur, o mahalde zindanı geçip sol tarafta bir parmaklık çekilmiş kemer altında Hazret-i Muhammed-i Gazali medfundur. Onu geçince bu kale içinde 40 hane, 1 cami, 1 hamam ve birkaç buğday ambarı var, başka çarşı pazardan bir imaret yoktur. Tamamı aşağı şehirdedir. Ancak tüm neferler ile dizdar devamlı burada bulunur, sanki mahpustur. Taşra bağlara bahçelere ve top menzili yere gitse katlederler, eski kanun böyledir. Cebehanesi ve 70 pare topları vardır. Allah saklasın. Sanki bu kale Haleb Kalesi'nin oğludur. Hemen öyle bir tepe üzerine yapılmıştır.

Böyle bir büyük şehre taze hayat veren abıhayat Sacur Nehri: Battal Öyük adlı yeraltından çıkıp bir kolu şehrin bağ bahçe, bostan ve gülistanlarına dağılıp sular. Bir bölümü şehrin tüm çeşme, cami, imaret, medrese, hamam ve saraylarına dağılıp geri kalanı tabahaneden ve kale altındaki köprüden geçip kible tarafına akıp Haleb şehrine gider. Bu

şehrin suyu ve havasının hoşluğundan halkının yüz renkleri kırmızıdır. Zira yazı yazdır, kışı kıştır, bol karlar yağar. O yüzden tüm çarşı pazarı taş kaldırım döşelidir. Bu şehre "Arabistan'ın gelinciği" diye isim vermişlerdir. Hikmet ehli Arabistan hükmünde Halebü's-şehbâ civarında (—) (—) (—) halkı da öyle övünürler. Gerçekten 4. iklimdendir, Arz-ı Mukaddes hükmündedir. Genellikle halkı Okçuoğlu harvânî kürkü, çuka ferace, elvan boğası giyip kavuk külâh üzere beyaz Muhammedi sarık sararlar. (—) (—) (—) keferesi yoktur. Mahbûbe kadınları gayet çoktur. Hepsi ayaklarına sarı çizme giyip başlarına gümüşten sivri takke üzere beyaz çarşaf bürünürler. Gayet ehl-i perde edepli kadınları vardır. Ve çarşı pazarda gezmeleri gayet ayıptır. Görenlerden duyarız, o derece zamane güzelleri var ki cihanı aydınlatan güneş gibi kadınları, güzellik sahibi, huri manzaralı, peri yüzlü, yıldız gibi parlak ve güzel kızları var imiş. Ve mahbûb dilberleri de haddinden fazladır. Şirin şıraları içtiklerinden şirin sözlü, garip dostu, maarif erbabı, yumuşak huylu halkı vardır. Kahvehanelerinde bir muhabbet ve samimiyetle görüşüp konuşurlar ki diğer beldelerin insanları onlara imrenirler. Ve daima bağ ve bahçe ayş ü işret ederler. Çoğu da tevhid erbabı olup "yâ hû" deyip giderler. Paşasının defterinde öşr-i sultanî verir 70 bin kayıtlı bağ vardır. Ve toplam doksan üç kere yüz bin ve kırk altı bin [9.346 bin] teyektir diye meşhurdur. Bütün dört tarafında dağlar bağlardır ve halkı sağlardır. Bu şehrin yiyecek ve içeceklerinden gayri beğenilenlerini bildirir: Evvelâ cihan süsü 40 elvan üzümü, nice kere yüz bin tulum pekmezi, bademli ve Şam fıstıklı şirin köfteri, bastığı ve bağı bastısı nice kere yüz bin deve yükü Arap ve Acem'e ve Hindistan'a köfterini götürürler. Çeşit çeşit helvası bir diyarda yoktur. Bütün halkı şirin yediklerinden şirin söylerler. Ama dillerinde biraz pelteklik vardır. Ra ve kaf harfini tam olarak söyleyemezler. Limon, turunç, nar, incir, dut, şeftali, zerdali, kayısı, beyaz ekmeği ve yoğurdu meşhurdur. Elvan boğası, Ayntab eyeri, yay ve gedeleci meşhur olmuştur. Nice cennet bağı gibi bahçeleri var ki yalancı fani cihanın İrem Bağı'dır. Bunlardan mamur ve süslü olan Musulluoğlu Bahçesi'dir. Kısacası bu şehrin övgüsünde dil acizdir. Ancak yeryüzünde vilâyeti geniş ve sevimli, bütün eşyası beğenilen, ekinlikleri geniş, hayır ve bereketleri çok, nimetleri bol, akarsuları ve pınarları akıp çağlayan cihan şehri Ayntab'dır.

Ek 2. Gaziantep Ticaret Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni Orhan Yalkın (1931) ile
05.01.2017 tarihli söyleşi

- **Arasa ve çevresini biraz anlatır mısınız, eskiden nasıldı, sizi oraya ne çekerdi ?**

- Almacı pazarında karakolun karşısındaki bakkal dükkanında çıraklık yapardım. Çocuktum, elime sepeti verirler meyve sebze almaya gönderirlerdi. Bakkal dükkanında işimi bitirir, kahkeci Çil Ali'den kahke, dondurmacı...den dondurma yemeden dönmezdim, çok hoşuma giderdi.

- **Pazar, Almacı ismini elmadan almış olabilir mi?**

- Bakkallarda elma satıldığını hatırlamıyorum, elmalar leblebici dükkanlarında camlı kutularda raflarda satılırdı. Gaz tenekeleri ikiye kesilerek cam takılır, bu kutulara elma dizilirdi. Elma az gelirdi, bakkallarda daha çok can erik, zerdali (mişmiş), şekerpare, çekirdekli küçük portakal...olurdu.

- **Eskiden olup, şimdi yerinde başka işlevde olan dükkanlardan bahseder misiniz?**

- Şekerci Mehmet Emin Güzel vardı. Şu gün olmuş, daha öyle güzel bir şekerci yok. Dükkan duvarlarını çevreleyen raflar ve vitrin rengarenk akide şekerleri, bademli şeker, kendi yapımı olan kağıda sarılı meyveli şekerler ve çikolatalarla doluydu. Çok düzenliydi. Ayrıca 1 den 50 ye kadar numara verilmiş kartlı şekerler satardı. Kartlı Şekerin mucidi Rahmetli Mehmet Emin Güzel'di. Küçük kesme şeker büyüklüğünde olan şeker özel kâğıtlara sarılıp satışa sunulmuştu. Mehmet Emin Güzel'in bu özel kâğıtlarının iç yüzü, zanaatkârların ne iş yaptıklarının resmi, dışı da firmanın unvanı olan bozkurt resmi ve yıldızlarla bezenmişti. Kartları tamamlayanın ödülü büyük bir çikolataydı ama kimse 35 numarayı bulamadığı için ödülü alamamış. Çünkü 35 numaralı kart basılmamış. Bu durumu sonradan, Mehmet Emin Beyin oğlu Ticaret Orta Okulundan arkadaşım Rahmetli Yaşar Güzelden öğrenmiştim. Bugün, Mehmet Emin Güzel'in Bozkurt Şekerleme ismiyle Kadıkastel' deki dükkânı gibi bir dükkâna maalesef rastlayamıyoruz.

- Ayrıca seyyar satıcıların yapıp sattıkları, bugün olmayan şekerler de vardı. Tespih şeker, Şuruplu şeker, Mangır Şeker, Baston Şeker, Horoz Şeker gibi.

- Birde Şekercinin, bir yanında kendirci ve ekmekçi **Nevres**, diğer yanında **Özşeker** aktar dükkanı vardı. Bu Aktarcı da yok yoktu, her şeyi satardı.

- **Nasıl yani, baharat gibi mi?**

- Aktar denilince herkesin aklına hemen baharat geliyor. Oysa burada baharatın yanı sıra tarak, berber tarağı, makas çeşitleri, el feneri, pil, radyo pilleri, ampul, boncuk, kerata, okul defteri, jilet, tespih, kalem, tütün kutusu, kalay, pudra, nişadır (amonyak tuzu, lehim yapmada

kullanılır), çaydanlık, erkek çorabı, cep saati, vb. satılırdı. Şimdi plastik, naylon ürünler satan başka bir dükkan var.

Şekil 2.1. Bozkurt Şekerlemeleri yerli malı haftasında

Kaynak: M. Emin Güzel Aile Albümü

- Kemikli Bedesten' den bahseder misiniz?

- Dükkanların büyük kısmı Bedestenciydi, yani Manifaturacı. Dokuma işi satarlardı. Esnaf sabahları kumaşlarını toplar, pazar yerine (Bedesten'in arkasında bulunan Tuz Hanı önündeki meydana) götürüp orada satarlarmış. Pazar vakti geçince toplanıp dükkanlarına dönerlerdi. Bedesten'de bir, iki tanede kuyumcu vardı. 1.Bedesten kapısının solunda, cadde üzerinde Türkistanlı Sait ve Remzi Karşılıgil'in kuyumcu dükkanları vardı.

- Zanaatkarlar kimlerdi, ne yaparlardı?

- Zanaat genelde azınlıkların, Ermenilerin elindeydi. Bakırcılık, kuyumculuk, terzi, kunduracı, inşaat ustaları, tüccarlar..

- Peki Tahmis Kahvesi?

- Yok, o eski güzelliği kalmadı. Yerli halkın, esnafın buluştuğu, sohbet edip oyun oynadığı, (tavla) o yer değil. Kahveyi görmeye gidiyorlar, amaç değişti, müze gibi oldu. Eskiden, önce gelenlere mırza kahve ikram edilirdi, sonra ne istedikleri sorulurdu. Mıtırıp'ların kahvede ne işi var, Meddah olsa anlarım.

- Bugün Arasa' ya gidiyor musunuz ya da ne için gidiyorsunuz?

- Eskiye duyduğum özlem...Tanıdık yüzleri, dostlukları, paylaşmayı, selamlaşmayı, sohbetleri arıyorum ama yok.. Almacı pazarına ne zaman gitsem bakkal dükkanında çıraklık günlerim gelir aklıma.

- Sizi rahatsız eden değişiklikler nelerdir?

- İkinci Dünya Savaşı sırasında 35 kuruş olan şekerin kilo fiyatı 5 liraya çıkmıştı. O günlerde Gaziantep'in, şimdi yerlerinde beton yığınları olan, Kavaklık, Sarıgüllük, Çatalgoz, Değirmiçem, üzüm bağları ile kaplıydı.

- Hemen hemen her evin küçük veya büyük bir bağı olurdu. Burada ürettikleri üzümlerle şiresini (sucuk, pestil, muska, tarhana, dilme), reçelini, pekmezini yapardı. İşte şeker 5 lira olunca, Gaziantep'li künefesini pekmezle tatlandırmıştır. Çünkü pekmez, şekerden ucuzdu. Pekmez fiyatı bugün şeker fiyatının katbekat üzerindedir.

- Gaziantep'e gelen turistlerin bir uğrak yeri de Hacı Nasır Camisi civarındır. Buradaki dükkânlarda, pul biber, kuru nane, domates-biber salçaları, toz sumak ekşisi, şire dediğimiz sucuk, bastık (pestil), muska; üzüm pekmezi, dolmalık kurulukların hepsi kabak, patlıcan, biber, vs satılmaktadır. Satışa sunulan bu malların hepsinin üzeri açıktır; diğer bir deyimle açıkta satılmaktadır. Esen rüzgâr dolayısıyla tozlar, egzoz dumanı açıkta olan bu malların üzerine konmakta ve çoğu yıkanmadan kullanılan mallar olduğundan, satın alanlar tozla birlikte tüketmektedirler. Bu duruma dünyanın hiçbir yerinde rastlayamazsınız. İnsan sağlığına zararlı bir durum gösteren, yukarıda sıraladığım malların üzerlerinin kapalı olması, hijyen bakımından önemlidir; üzerleri kapalı olarak satışa sunulmalıdır.

Bunun kontrolü belediyelere ait olsa gerek.

Şekil 2.2. Bozkurt Şekerleme Dükkanı içerden görüntü

Kaynak: M. Emin Güzel Aile Albümü

**Ek 3. Baklavacı Mahmut Güllü (1954) ile Almacı Pazarı Baklavacı Dükkanında
08.01.2017 tarihli söyleşi**

- Baklavacı Esnafı olarak, Almacı Pazarı'nda bulunan Baklavacı dükkanınızın geçmiştten günümüze gelişimini anlatır mısınız?

- Almacı Pazarındaki bu dükkan babamın dedesi Mahmut Güllü tarafından 1850 yılında kurulmuş. Dedem; dedesine Güllü Çelebi denildiğini, babasının isminin Mahmut olduğunu ve hacca baklava götürdüğünü, 1. cihan harbinde ise vefat ettiğini anlatırdı. 1871 yılında Gaziantep'te asıl mesleği kebabçılık olan dedem, kebaptan sonra ikram ettiği baklavanın tarifini değiştirerek bugünkü baklavayı yapmış. Önceleri baklava, merdane ile açılan kalın yufkadan yapılırmış, dedem yufkayı incelterek bugünkü lezzeti ortaya çıkarmış. Dedem Hacı Mahmut Güllü, 12.04.1985 tarihinde Gazeteci Necmeddin Şahiner ile yaptığı röportajda, Halep'te bir ay kadar çalıştığını ve Antep baklavasını Araplara öğrettiğini anlatır. "Baklava hamurunun çok iyi açılması lazımdır, hamur nekadar iyi açılırsa, baklava o kadar güzel olur. Ayrıca şekerin kıvamında ve havasında olması lazım ki baklava tam olsun, yoksa bütün masraflara yazık olur. Baklavanın pişmesini ise ancak kar sahibi iyi anlar "der.

- Ermeniler Dedemin kardeşi Hacı Said Güllü'ye kendisini Amerikaya götürmek istediklerini, orada baklava kralı olabileceğini söylemişler. Memleket sevdalısı Said Güllü bu teklifi kabul etmemiş.

- Babamdan dinlediğim bir anı ; 26-01-1933 tarihinde Atatürk Gaziantep'e geldiğinde dedem ilk defa yaptığı kaymaklı havuç dilim baklava ile bülbül yuvasını ikram etmiş. Atatürk çok beğenmiş, özellikle bülbül yuvasını.. Ertesi günü bir Binbaşı gelip 60 kutu sipariş vermiş. Babam o zaman 8 yaşındaymış.

- Güllüoğlu sadece bir marka, bir firma ismi değil; aynı zamanda bir aile ismidir de. Güllüoğlu ailesi beş kuşaktır ve şimdi 6. kuşağın ilk üyeleri oğullarım Cevdet ve Murat Güllü, babadan oğula aktararak sürdürülen baklavacılık mesleğini devam ettirmektedirler.

- Emek ve özenle hazırlanan baklavanın en büyük sırrı; 146 yıldır babadan oğula aktarılan bilgi, deneyim, işe duyulan saygı ve titizliktir. Bunlar baklava yapımının her kademesinde kendisini göstermektedir. Harran ovasının buğdayından elde edilen unu, Gaziantep'in fıstığı ve Şanlıurfa bölgesinin sadeyağı baklavanın vazgeçilmez üç unsurudur ve kullanılan hammaddelerin kalitesi baklava ustalarının maharetiyle birleşince ortaya Almacı Pazarı Güllüoğlu lezzet farkını çıkartmaktadır.

- Dükkanadaki bacalar ne zaman yapılmış olabilir?

- Bu halini dedem, kebab ocağı olarak yaptırmış. Daha eskiden baca yeri yada başka baca varmıştı bilemem. Taş işçiliği ile yapılan bu ocakların güzelliğini ben başka dükkanlarda göremiyorum.

- Birazda Almacı Pazarı esnafından, dükkanlardan ve işlevlerinden bahsedermisiniz?

- Cami bitişiğindeki dükkanların işlevlerini belirtmişsin. Karşı sırada bulunan dükkanları ve işlevleri ise benim hatırladığım 1960'lı yıllara ait. **Barutçu-Baharatçı, Aktar, Plastik ayakkabı, Bakkal, Kebapçı, İplikçi, Lokantacı, Helvacı-Dodurmacı, Yoğurtçu, Toptan Şekerci, Turşucu, Lelebici, Baklavacı, Saatçi, Sabuncu ve Manifaturacı.** Günümüzde hemen hepsi yöresel ürünler satan dükkanlardır.

- Çoğu babadan oğula meslekleri devam ettirirdi. Ana yol genişletme çalışmaları sırasında yerlerini bırakmak zorunda kalanlar, ya buldukları çevre dükkanlara geçtiler ya da işi bıraktılar.

- Esafılık ayrı bir kültürdü, sevgi, saygı, yardımlaşma vardı. Şimdi çok düzensiz, saygı kalmadı. İnsanların çarşıda yürüyebileceği durum kalmadı.

Şekil 3.1. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı çatı arası eski hali

Kaynak: Güllü, Ç.D., 04.09.2014

Şekil 3.2. Baklavacı Güllüoğlu Dükkanı çatı arası yeni hali

Kaynak: Güllü, Ç.D., 11.04.2016

Ek 4. Türk ve İslam Tarihi Sanatları Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nusret Çam (1950) ile Gaziantep Almacı Pazarında 14.01.2017 tarihli söyleşi

- İslam Coğrafyası'nda Gaziantep'in yerinden bahsedebilir misiniz.?

- Antep'te İslam öncesinde kale haricinde önemli bir yerleşmenin olmaması burasının Türkler tarafından ihya ve imar edildiğinin işaretidir. Romalılar tarafından bir karakol olarak kurulan kalenin daha sonra Eyyubiler, Memluklar ve Osmanlılar tarafından takviye ve tamir edildiği, hatta asıl hüviyetini 13. Yüzyıldan itibaren aldığı da bilinen bir gerçektir. Şehrin, Alleben deresi kenarında, verimli toprakların ortasında, dört mevsimin bütün özellikleri ile yaşandığı bir coğrafyada kurulmuş olması onun en büyük avantajı olmuştur. Keza burasının, bir devletin başkenti veya eyalet merkezi türünden yönetim şehri olmaması her ne kadar bir eksiklik imiş gibi görünürse de aslında bu durum, iç çatışmaların ve istilaların hedefi olmaktan uzak kalmasıyla, şehir için çoğu zaman bir avantaj olmuştur. Ve bu devlet yatırımlarından uzak “uzlet” durumu sebebiyle Antep halkı tarih boyunca hep kendi ayaklarının üzerinde durma alışkanlığı kazanarak kendi emeği ile bugünlere gelmiştir.

- Gaziantep, dört iklimin yaşandığı, Akdeniz iklimi ile kara ikliminin bulunduğu muhteşem bir noktada yer alması da onun için en büyük kazançlarından biridir. İklimdeki çeşitliliğin, bölgedeki yaşamsal çeşitliliğe etken olduğu söylenebilir. Bu çeşitlilik bitki örtüsünde, fiziksel oluşumunda, ticaretinde, kültüründe çok net görülmektedir. **Antep Fıstığı** olmasa baklava ne kadar güzel olurdu? Hatta olabilir miydi diye sormak gerek? Şam Fıstığı deniyor, ama bu, herkesin bildiği üzere fıstık, Şam'da yetiştiği için değil, Şam (eyaleti) üzerinden ihraç edildiği için bu ad verilmiş. Aynı şekilde, “gideceğin Antep, yiyeceğin pekmez” sözünün temelinde bölgenin bol miktarda yetişen lezzetli üzümleri ve bunun arkasında yatan Allah vergisi tabiat şartlarını aramak gerekmez mi? Ve bu nefis üzüm ve üzüm ürünleri olmasaydı bugün biz Şire Halinden veya Şire Hanından bahsedebilir miydik? İklim şartları izin vermeseydi küncü olur muydu ve küncü olmasaydı tahin helvasından söz edebilir miydik? Bu örnekleri domates, patlıcan, tütün (özellikle bundan daha 30-40 yıl öncesine kadar Antep'te yetişen Hasankehf tütünü) pamuk, zeytin, incir, buğday, arpa, nohut, mercimek için de verebiliriz. İşte bütün bunlar sayesinde ki Buğday Arasası, Hışva Hanı, Tütün Hanı, Şeker hanı oluşmuştur. Ve bunların cazibesinin yarattığı diğer iş yerleri ve çarşılar...

- Hiçbir komplekse kapılmadan söylemek gerekirse, Gaziantep, tarihte birincil yollar üzerinde kurulan bir şehir değildir. ikinci derece önemli yolların kavşağında yer almıştır. Osmanlılar

zamanında İstanbul'un; Hicaz ve Suriye ile bağlantısı Konya-Adana-Antakya üzerinden, Halep - Urfa- Diyarbakır yolu bile çoğu zaman Kilis'ten kuzeydoğuya dönerek, Oğuzeli, Mizar, Nizip ve Birecik'i takip ederek sağlanıyordu. Ticaret olarak Halep'in gölgesinde kalmış gibi görünse de Antep, insanların çalışkanlığı sayesinde tek başına kendi gücünü oluşturmuştur. Osmanlı son döneme kadar tespit edilen 32 han küçümsemeyecek bir rakamdır. Antep halkı ve sanatkarların hiçbir yardım almadan oluşturduğu bu eserler, tarih boyunca verdiği mücadele ve gücün simgesi olmuştur.

- Gaziantep, Halep ya da diğer yakın, uzak şehirlerdeki çarşılar için neler söyleyebilirsiniz?

- Halep Çarşısı kalenin güneyinde oluşmuş çok güzel, şirin bir çarşıydı. Antep'te olduğu gibi, dükkanların sıralandığı sokaklar vardı. Şimdi nasıl bilmiyorum. Şanlıurfa çarşısı da öyle, özellikle Gümrük Han işleviyle bütünlük sağlıyor. Bursa'da Koza Han, ipek böceği koza satışı ve ipek üretimiyle çarşıyla bütünlük sağlıyordu. Şimdi sanırım sentetik ipek üretimi yapılıyor.

- Antep'te ticari, konaklama, sabunhane ve depo kullanımlı inşa edilen Kürkçü Han, günümüzde sabunhane bölümüne alakasız bir işlev verilerek çarşı ile bütünlüğü bozulmuştur.

- Tarihi Bölgenin korunması için sizce nasıl bir yol izlenmeli, nasıl bir yöntem geliştirilmeli?

- Kaybolan değerleri geri getirmek elbette mümkün değil... Tütünün üretilmesinin yasaklandığı bir zamanda siz Tütün Hanı'nı nasıl tütüncülüğün merkezi haline getirirsiniz? Pamuğun neredeyse hiç yetiştirilmediği Antep'te Hışva Hanı'nı, pamuk alım satım ve işleme yeri olarak nasıl kullanabilirsiniz? Bu sebeple bu yerleri eski fonksiyonları ile değil de yakın işlevler için kullanabilirsiniz.

- **Fiziki ortam için**, gelişmiş ülkelere bakmak gerekir. Eski binalara dokundurtmuyorlar. Tarihi eserler senin benim olamaz, bütün milletin hakkı, hatta insanlığın hakkı var. Kafanıza göre değiştiremezsiniz. Fiziki ortamı destekleyen Belediye ve Kültür Bakanlığı'nın birlikte çalışması lazım.

- **Meslekler**, isimleriyle bilmek yeterli değil. Geçmiş ve günümüz sanat dalları yan yana hiç olmazsa folklorik bir işleyiş oluşturulabilir. Eski mesleklerin yaşatılması için okullarda bölümler halinde yemenicilik, kutnu, haphaçılık, körükçülük gibi dersler okutulabilir. Ve bundan da önemlisi çocuklarımıza tarih, tarihî eser bilinci verilmelidir ki bu tarihle birlikte meslekler de, bunların icra edildiği şehir dokusu da aynen korunabilsin. Kaybolan sanatlar ya da zanaatlar, Türkiye çapında ele alınıp festivaller vb. gibi desteklenebilir. Avrupa'da ve Japonya'da çeşitli ülkelerde her şehrin, meşhur olduğu sanat ve yiyecek, eğlence için festivalleri vardır. Ama oralarda bunlar siyasilerin şov arenası değil, gerçek geçmişin gerçek

anlamda yaşatıldığı tamamen tarih ve evre bilinci ile yapılmış tanıtım faaliyetleridir. Hollanda’da lale, Fransa’da peynir, Venedik’te cam tanıtımları gibi.

Ek 5. Mimar Nihal Özsoy (1948) ile Dedesinin Külekçi Çarşısında Bulunan Saraç Dükkanında 28.1.2017 tarihli söyleşi

- Bölgede bulunan Kavaf, Külekçi, Hasırcı, Kömürcü Çarşılarının işlevi ve sosyo-kültürel yapısından bahseder misin?

- Çocuktum, Saraç Mustafa lakabıyla anılan dedeme yemek götürürdüm. Dönüşte yolumu muhakkak uzatır, her sokağın farklı işlevi arasında dolaşarak eve giderdim. Berber Mehmet'in dükkanına bakmadan edemezdim. Tavandan sallanan kumaş kaplı mukavva yelpaze çok ilginçti. Mukavvanın ucunda püskülleri ve arasından sarkan zinciri bulunurdu. Zinciri sağa sola çekince hareketlenen püsküllerin müşterilere serinlik verdiği söylenirdi. Şimdi yok.

- Dedem çarşının tip insanlarını anlatırdı. Tuzlucacı Zengin amca'yı, tatlı su balığı satan Hayo Arab'ı, Dutlu hamamın kapısında yatıp kalkan Şakir babayı, badem şekeri satan Hacı Ökkeş' i, küçük Arifi, kömürcü Kazım'ı ... Esnaf, dükkanlarını kapatırken mangallarını akşamdan kömürcü Kazım'ın dükkanının önüne bırakır, sabah dükkanlarını açarken, kömürleri yanmış hazır vaziyette mangallarını alırlarmış. Bir dükkan siftah yaptığı zaman, diğer dükkan yapmadıysa müşteriyi ona yönlendirirlermiş. Bir de külekçi çarşısının arkasında bulgur kaynatırlarmış.

- 1925 yıllarından itibaren çalışan dedemin söylediği; birbirine saygılı, yardım sever, işine hakim, güven duygusu ile çalışan bir topluluk varmış. Böyle bir kültür şimdi yok olmuş.

Şekil 5.1. Saraç Mustafa'nın Dükkanı 1960

Kaynak: Nihal Özsoy Albümü

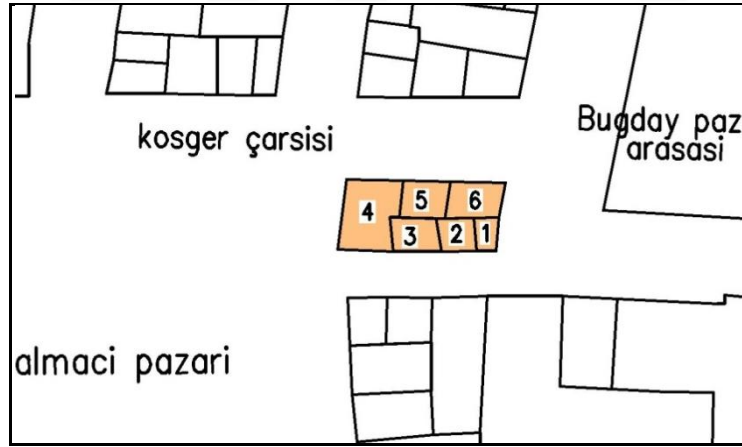
Ek 6. Buğday Arasası Esnaf Ali Ekrem Özüzümcü (1925) ile 13.12.2016 tarihli söyleşi

- **Şimdi yerinde olmayan Arasa Meydan'ındaki Mahir Efendi'nin yaptırdığı havuzdan bahsedermisiniz?**

- Evet, havuzu hatırlıyorum, önce kare, daha sonra oval şeklini alarak gittikçe kibarlaştı, sonrada ortadan kalktı. Alman musluklu çeşmesi vardı. Musluğu yukarı doğru kaldırıncı su akardı. Pırıl pırıl parlardı.

- **Eski Saray caddesinden Buğday Pazarı'na dönülen yolun girişinde bulunan, iki yanından kervanların geçtiği, şimdi yerinde olmayan altı dükkanın işlevini söyleyebilir misiniz?**

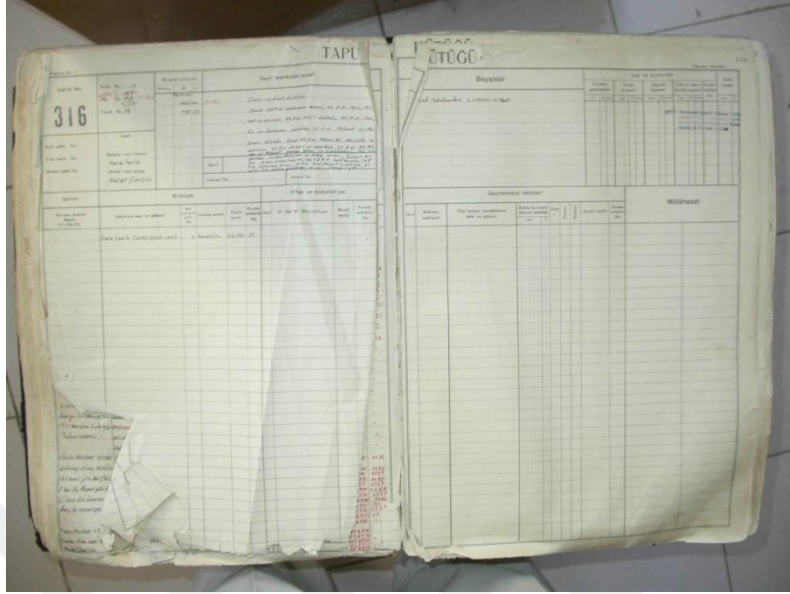
- Kervanların geçtiği yere "Ateş Geçidi" denirdi. Savaş zamanında top arabaları buradan geçirdi, tekerin çarpma izi hala durur. Bu iki geçidin ortasında bulunan ada da altı dükkan vardı. **1**-Toptan bakkaliye kuru gıda, **2**-Aktar Süleyman, **3**-Tüfekçi, **4**-Bakkal, **5**-Toptan bakkaliye, **6**-Tüfekçiydi. O da kalmadı...

Şekil 6.1. Buğday Arasası girişindeki iki geçidin ortasında yer alan altı dükkan

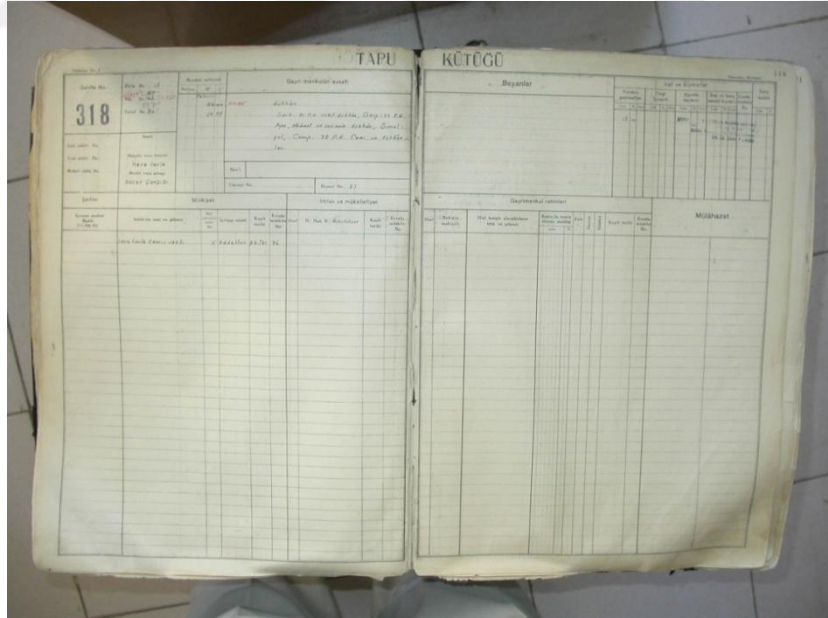
Kaynak: Kadastral harita verilerinden yararlanılarak çizilmiştir Güllü, Ç. D.

Ek 7. Tapu Kütük Defterlerinde 1925 tarihli kayıtlarında Karatarla Cami vakfına ait doğusunda ve batısında yer alan dükkanlar

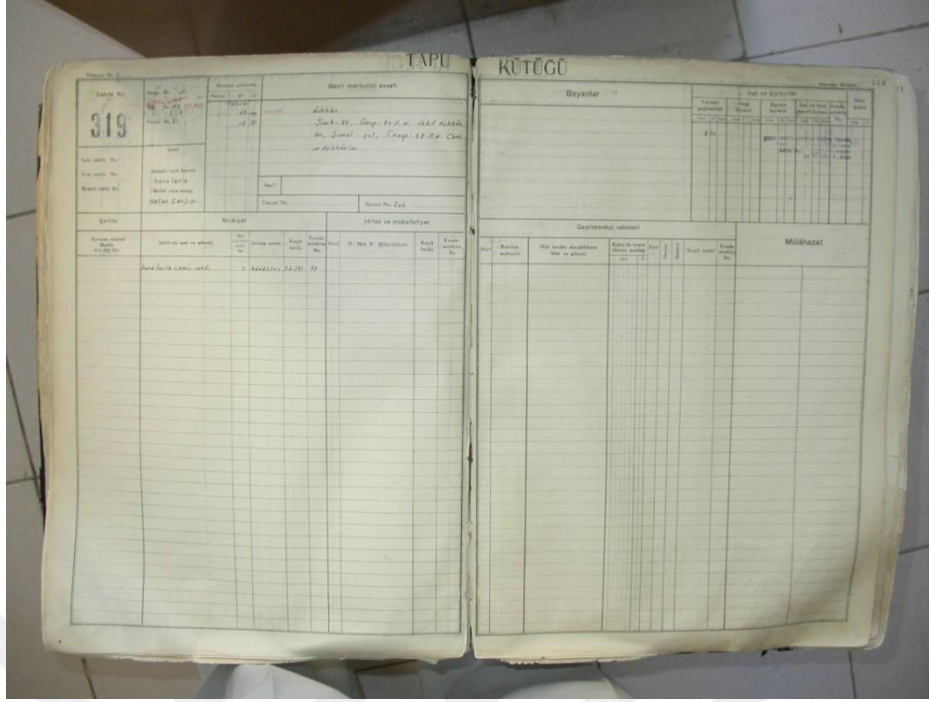
Şekil 7.1. 78 parselde bulunan cami ve dört dükkanın Tapu kütük kaydı

Kaynak: GVBMA

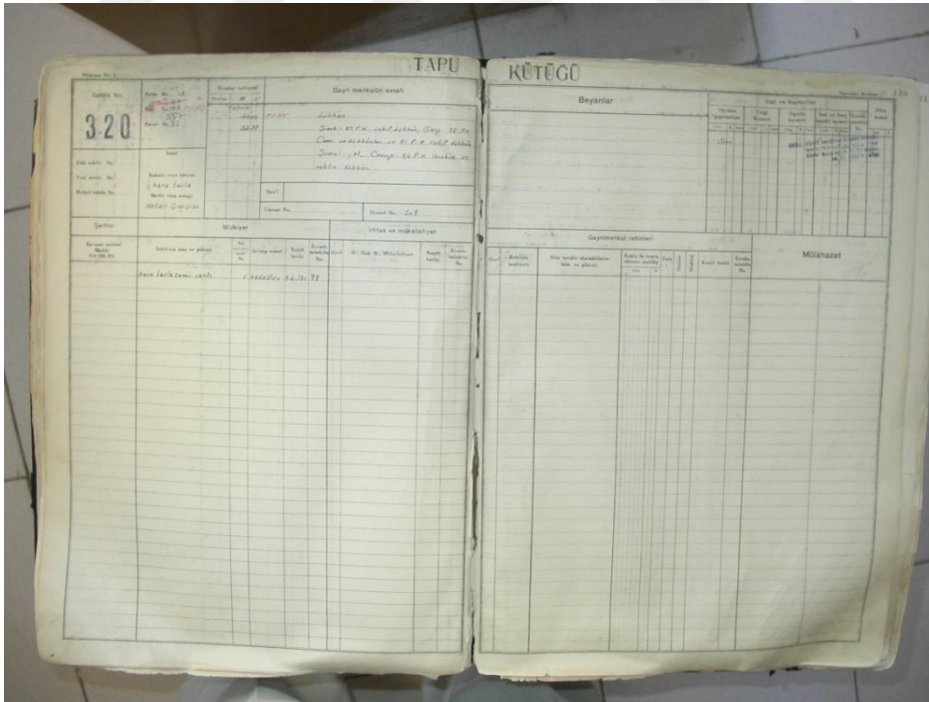

Şekil 7.2. 80 parselde bulunan cami ve dört dükkanın Tapu kütük kaydı

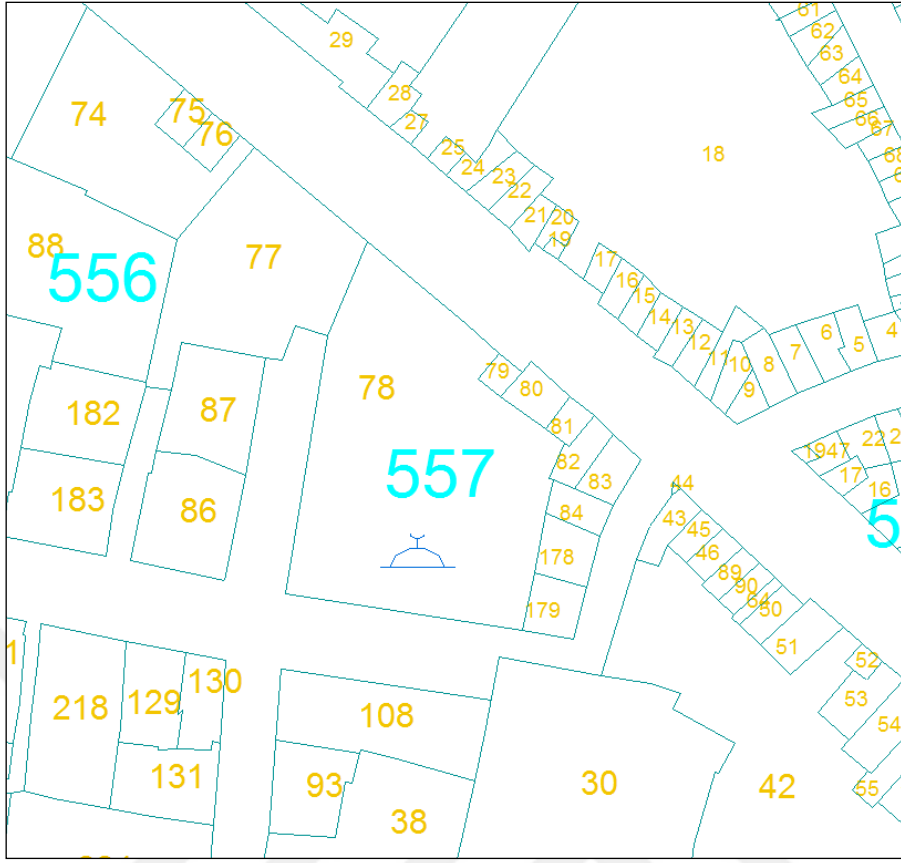
Kaynak: GVBMA

Şekil 7.3. 81 parselde bulunan cami ve dört dükkanın Tapu kütük kaydı
Kaynak: GVBM Arşivi

Şekil 7.4. 82 parselde bulunan cami ve dört dükkanın Tapu kütük kaydı
Kaynak: GVBM Arşivi

Şekil 7.5. Nacar Çarşısı, Karatarla Mahallesi ve cami kadastral haritası

Kaynak: GVBM Arşivi